

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2014

2

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt





Elena JAKUTYTĖ
Šv. Jurgis. Be datos. Popierius, mišri technika; 66,5x50,5



Šv. Jurgis. Be datos. Popierius, mišri technika; 66x50,5

Elena ne gyveno, bet vargą vargo. Patyrė karą ir pokarį. Kaip ir daugelis jos kartos žmonių jautėsi nesaugi, pažeminta,engiama. Bet ateina laikas už skriaudas atlyginti. Ne be reikalo ji išsirinko pagalbon narsų riterį, kad sunaikintų blogį ir atstatytų pasaulio tvarką. Tai šventas Jurgis, atėjęs iš liaudies meno, iš prieškarinės mūsų meno mokyklos tradicijos, kuri bandė kurti naują dailę, įliedama į ją lietuviško kraujo.

Apie dailininkę skaitykite p. 63

*Slibinas. 1966
 Popierius, mišri technika;
 66,5x53,5*





Kultūros ir meno
mėnesinis žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIUTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 684 83115
Asta DEKSNYTĖ
(dizainerė) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS (Lenkija)
Carl Henrik FREDRIKSSON (*eurozine*)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra *Eurozine the netmagazine*
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Istoriją rašo nugalėtojai? *Su Andriumi Martinkum kalbasi Tomas Kavaliauskas* / 2

Problemų ir idėjų

Vita GRUODYTĖ. Garsinė invazija į viešąsias erdves / 10

Jacques AMBLARD. Privaloma muzika / 11

Nuomonės apie nuomones

Lina DUMBLIAUSKAITĖ. Ar Lietuvos intelektualai pražudys valstybę? / 17

Kūryba ir kūrėjai

Leonardas ANDRIEKUS. Eilėraščiai / 19

Łukasz DREWNIAK. Neišvengiamybė / 21

Tomas PABEDINSKAS. Susikertančios žvilgsnių perspektyvos. *Neregijų bendruomenė fotografų Romualdo Požerskio ir Mindaugo Kavaliausko akimis* / 32

Kęstutis ŠAPOKA. Žvėrelių takais / 36

Ramunė BALEVIČIUTĖ. Teatro vaikams pamokos – kam? *Mintys po festivalio „Kitoks teatras vaikams“ 14“* / 40

Andrius JEVSEJEVAS. Visi keliai veda iš Lietuvos / 43

Ieva STEPONAVIČIUTĖ-ALEKSIEJŪNIENĖ. Apie meilę Islandijai, „Sielos krantus“ ir kitus
apreiškimus / 48

Praeities dabartis

Liudvika POČIŪNIENĖ. Kūrėjų pagundos. *Užrašai paraštėse* / 57

Apie knygas

Petras REPŠYS. Apie mano mokytoją / 63

Aldona ŽEMAITYTĖ. Paulavos respublika / 64

Paveldas ir paminklai

Rimantas GUČAS. Turistai, bendruomenė ir Tytuvėnų vargonai / 67

Laikai ir žmonės

Arthur HERMANN. „Vokietis“ Vasario 16-osios gimnazijoje 1959–1966 m. / 73

Iš rankraščių ir archyvų

Martynas ANYSAS. Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos. *1923 m. sausio 15 d. paminėti* / 80

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS. Ką apie Bernardą Brazdžionį sužinome iš laiškų / 86

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Egoistų tango / 94

Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Šarūnas LEONAVIČIUS. Iliustracija iš knygos Kristijonas Donelaitis. „Metai“. Išleido LDS leidykla *artseria*. 2014

4 p.: Milda LAUŽIKAITĖ. Keliaujantis sodas. 2014. Iš parodos *Let-me-in* Malonioji 6. Vidmanto Ilčiuko nuotr.



ISTORIJA RAŠO NUGALĖTOJAI?

Su Andriumi MARTINKUM kalbasi Tomas KAVALIAUSKAS

Tomas Kavaliauskas. Parašėte knygą „Galios pagunda: Rusijos idėjos transformacija „klasikinio“ eurazijizmo filosofijoje (1920–1929)“, išleistą rusų kalba.* Ar nemanote, kad XXI a. „rusų idėja“ ir dvasia galėtų skleistis tik per dvasinį ir politinį pačios Rusijos atsinaujinimą? Kalbant apie santykius su Baltijos šalimis, ar neatrodo, kad Rusija įgytų moralinį pranašumą, jeigu ne tik pripažintų Sovietų Sąjungos vykdytas represijas, tikinčiųjų persekiojimus, istorijos falsifikavimą, bet ir atlygintų už patirtas kančias? Taip pasielgusi, „prisijaukintų“ politiškai rusofobiškus estus, latvius ir lietuvius, kurie nebelaikytų jos geopolitiniu priešu.

Suprantu, kad tokia mintis yra grynai hipotetinė, nes pasaulyje, kur klesti sistema, Putino su jo valdomais oligarchais užmaišyta ant Gazpromo beribio gobšumo mielių, apie dvasinį atsivertimą kalbėti naivu. Bet tegul tai bus teorinis pasvarstymas, kas būtų, jeigu būtų.

Andrius Martinkus. Deja, turime pripažinti, kad Rusijos ir Baltijos šalių postkomunistinė istorija labai nepalanki tam, kad istorinės atminties konfliktas taptų mažiau aštrus. Reikalas tas, kad šitas konfliktas daug kam yra naudingas tiek Baltijos šalyse, tiek Rusijoje. Naudingas jis pirmiausia tiems abiejų pusių politikams, kurie nori į „paprastų“ savo šalies piliečių

sąmonę įskiepyti labai banalų, bet politinės vadybos požiūriu veiksmingą dalyką – „priešo“ įvaizdį. Turėkime omenyje, koks valstybės tipas visoje postkomunistinėje erdvėje susiformavo po drastiškų neoliberalių reformų. Davidas Harvey's „Trumpoje neoliberalizmo istorijoje“, turėdamas omenyje ne vien postkomunistinėje erdvėje, bet ir pasaulyje išgalinčią tendenciją, siūlo labai paprastą, bet, mano manymu, talpų ir tikslų apibrėžimą – šiandien vyrauja *neoliberali* valstybė. Absoliuti dauguma šiuolaikinio pasaulio valstybių yra daugiau arba mažiau neoliberalios. Jeigu prisimintume klasikinę Aristotelio valstybinių santvarkų klasifikaciją (monarchija, aristokratija, demokratija, tironija, oligarchija, ochlokratija) ir surizikuotume pritaikyti ją šiuolaikiniam pasauliui, tai ne tik Rusija, bet ir Kinija, Indija, Lietuva, Brazilija, JAV, didžioji dalis kitų pasaulio šalių turėtų būti priskirtos daugiau *oligarchijos* negu kokiam nors kitam tipui. (Pavyzdžiui, JAV, Rusija, Lietuva būtų oligarchijos su didesniu arba mažesniu demokratijos elementų skaičiumi. Didžioji Britanija – oligarchija su demokratijos ir monarchijos elementais. Uzbekistanas – oligarchija su tironijos elementais ir t. t.) Istorinės atminties konfliktas (kaip ir daugybė kitų dalykų) yra naudingas valdantiejiems tiek Baltijos šalių, tiek Rusijos oligarchams, nes, suaktyvindami išorinio priešo įvaizdį, jie nukreipia išnaudojamų sluoksnių dėmesį nuo šalies viduje klestinčios

* „Соблазн могущества: Трансформация „Русской идеи“ в философии „классического“ евразийства (1920–1929)“, Москва, Директ-Медиа, 2013.

socialinės neteisybės. Aišku, nežinome, kas būtų, jeigu būtų, bet man atrodo, jeigu Rusijoje susikurtų socialiai teisingesnė visuomenė, tada nei sovietinės praeities nostalgija, nei Stalino kultas nebūtų tokie gajūs – juos palaiko ne tik (gal net ne tiek) meilė komunistinei praeičiai ir diktatoriui, bet ir neapykanta neoliberaliai dabarčiai, nes ji yra socialiai neteisinga.

Beje, kalbant apie postkomunistinės Rusijos istorijos etapus, manau, neteisinga Putino periodą išskirti kaip kažkokį išskirtinį. Dabartinės Rusijos oligarchijos „tėvas“ buvo Borisas Jelcinas. Šiuolaikinė neoliberali Rusijos valstybė yra Jelcino–Putino Rusija. (Šiuolaikinę neoliberalią Lietuvos valstybę pagal analogiją būtų galima vadinti Landsbergio–Brazausko Lietuva.) Rusų ir lietuvių, latvių ir estų nacionalizmas yra vienas iš instrumentų, kurie padeda Rusijos ir Lietuvos, Latvijos ir Estijos oligarchijoms įteisinti save (aišku, neteigiu, kad šios šalys yra vienodai oligarchiškos, nes akivaizdu, kad, pavyzdžiui, Estijos oligarchijoje demokratijos elementų yra daugiau negu Rusijos oligarchijoje).

Apskritai kiekvienos neoliberalios valstybės elitas gali manipuliuoti nacionaliniais jausmais ir istorine atmintimi, nors pats iš esmės yra antinacionalinis. Tą liudija banalūs, bet kartu tragiški demografiniai faktai. Po komunizmo žlugimo Rusijos gyventojų skaičius sumažėjo dešimtadaliu, o milijardierių Maskvoje gyvena daugiau negu Niujorke. Net penktadalio gyventojų netekusioje Lietuvoje neseniai buvo paskelbta, kad reikia laukti Rusijos informacinių atakų prieš svarbius valstybės asmenis. Tai buvo padaryta iškart po to, kai Konstitucinis Teismas pareikalavo į ikikrizinį lygį atstatyti teisėjų, politikų, kitų gerai apmokamų pareigūnų algas. Dešinieji ir kairieji politikai viešumoje piktinosi vieni kitais, bet sutarė, kad teismo sprendimą reikia vykdyti. Rezultatas – bibliotekininkų ir kitų mažiausiai apmokamų valstybės tarnautojų atlyginimai liko elgetiški. Tauta mobilizuojama prieš išorinę grėsmę ir tuo pat metu apiplėšinėjama. Tai tik viena iliustracija, kaip smarkiai neoliberalios Lietuvos elitas susvetimėjęs su tauta.

Tai, kad politinis neoliberalių oligarchijų elitas piktnaudžiauja istorinės atminties skirtingumais, savaime suprantama, nė kiek nesumenkina fakto, kad tautų

istorinė atmintis iš tikrųjų radikaliai skiriasi. Rusams Antrasis pasaulinis karas dar ilgai (o gal ir visada) reikš pirmiausia Rusijos valstybingumo triumfą. Mums šis karas pirmiausia asocijuojasi su Lietuvos valstybingumo netektimi, kurio pagrindinė, bet ne vienintelė (nes buvo dar ir Vokietija, ir Jaltos konferencijos dalyvės) kaltininkė – šalis, kurios pergalę Antrajame pasauliniame kare savinasi dabartinė Rusija. Man patinka Boriso Kapustino mintis: „Istorinis suderinamumas tarp Rusijos ir Baltijos valstybių, panašus į tokį, koks atsirado tarp Prancūzijos ir Vokietijos arba tarp JAV ir Japonijos, nebus įmanomas, kol 1945-ųjų gegužės 9-osios neintegruosime į iš esmės naują nacionalinį politinį ir ideologinį projektą, kurį ateityje tęstų abi pusės.“^{*} Koks tas projektas galėtų būti? Man atrodo, viena puikia proga jau nepasinaudota. Juk jeigu lietuviai, latviai, estai ir rusai komunizmo žlugimą bendrai išgyventų kaip išsivadavimą iš ideologinio blogio, rusams būtų daug lengviau pripažinti ir pasmerkti komunistinės SSRS (net ne Rusijos) įvykdytą Baltijos šalių okupaciją. Deja, neoliberali postkomunistinės Rusijos socioekonominė tikrovė labai greitai nuslopi- no šitą pakilų išsivadavimo jausmą.

Popiežius Pranciškus savo programiniame dokumente *Evangelii gaudium* nevaržomą kapitalizmą pavadino tironija. Gal postneoliberali epocha – su sąlyga, kad neoliberalizmo tironija bus suvokta kaip komunistinės tironijos tęsinys – sukurs naujas prielaidas, kaip spręsti istorinės atminties konfliktą? Bet šios, apeliuojant į Karlo Polanyi'o garsaus veikalo pavadinimą, „didžiosios transformacijos“, kurios vienas iš ženklų yra, be abejo, niekaip nesibaigianti pasaulio ekonominė krizė, kontūrai dar labai neaiškūs.

Nesutinku, kad neoliberalizmas yra tironija, tęsianti komunizmo tironiją. Maža to, socialinės neteisybės ir oligarchijos laipsnis įvairiose šalyse yra labai skirtingas. Net ne visoms postkomunistinėms šalims reikia dar vie-

^{*} Apie laiko dvasią, švelnias utopijas ir agresyvias fikcijas po nežinomybės skraiste. Su Borisu Kapustinu kalbasi Tomas Kavaliauskas, *Kultūros barai*, 2011 m., nr. 3.

nos „didžiosios transformacijos“. Manau, skirtumai tarp Lenkijos ir Rumunijos, Estijos ir Bulgarijos akivaizdūs, o socioekonominiai kontrastai tarp Čekijos ir Ukrainos, Lietuvos ir Moldovos labai ryškūs.

Bet padiskutuokime apie Rusijos tapatybę, kaip itin susijusią su jos istorijos reinterpretacijos tradicija. Praeityje intelektualai eurazininkai irgi stengėsi perrašyti istoriją...

Istorija perrašoma nuolatos. XX a. 3-iajame dešimtmetyje eurazininkai radikaliai perrašė Rusijos istoriją, tuo labai papiktindami didžiąją rusų porevoliucinės politinės emigracijos dalį. Pavyzdžiui, jie tvirtino, kad vadinamasis totorių-mongolų jungas iš tikrųjų išėjęs Rusijai į naudą. Būtent totorių-mongolų valdomose rusų gyvenamose teritorijose, o ne Kijevo Rusioje, kaip teigė tradicinė istoriografija, pasak eurazininkų, prasidėjusi dabartinė Rusijos valstybė. Eurazininkų plėtotos interpretacijos atspalvių galima įžvelgti ir naujausiame vidurinėms mokykloms skirtame Rusijos istorijos vadovėlyje, kuriame vietoj sąvokos *totorių-mongolų jungas*, vartojama nutautinta šios sąvokos versija – *ordos jungas*. (Būta pastangų apskritai atsakyti žodžio *jungas*.) Tai suprantama – totoriai yra antra pagal dydį Rusijos Federacijos tauta po rusų. Tačiau motyvuotas siekis politiškai korektiškai vertinti vienų kitiems padarytas istorines skriaudas dažnai peržengia sveikos nacionalinės savimonės ribas.

Aptarkime ir Lietuvos tapatybės, transkultūrinės atminties klausimus. Lietuvos tapatybę istorikai tendencingai konstruoja arba per Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prizmę, būtinai įtraukdami lenkišką Vilniaus praeitį, arba pabrėžia baltų genčių ištakas, tarsi pamiršdami, kad tarp šiandieninės lietuviybės ir baltų genčių prado įsiterpia keleto šimtmečių slaviškoji LDK. Tačiau turime ir trečią galimybę – tai Klaipėdos kraštas ir Mažosios Lietuvos istorija. Juk modernios lietuvių kalbos kelias nebuvo vien tik filologinis išsilenkinimas, bet dar ir išsigermaininimas. Ką pasakytumėte apie šias konkuruojančias LDK paveldo ir Mažosios Lietuvos tapatybes? Kokie privalumai ar ideologiniai pavojai, pramaišui su kitų šalių interesais, čia slypi?

Vargu ar galima kalbėti apie rimtą, kaip čia suformulavote, LDK paveldo ir Mažosios Lietuvos tapatybės konkurenciją, nors Mažosios Lietuvos įnašas į visos Lietuvos kultūrą neabejotinai milžiniškas, sakyčiau, neproporcingai didelis (turint omenyje istorinių Didžiosios ir Mažosios Lietuvos gyventojų skaičiaus santykį). Pakanka prisiminti tik kelis – pačius iškiliausius – vardus: Martynas Mažvydas, Kristijonas Donelaitis, Liudvikas Rėza, Vydūnas. Negalima pamiršti ir Mažosios Lietuvos indėlio į politinę XX a. Lietuvos istoriją. Turiu omenyje pirmiausią 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės aktą, kuriuo buvo deklaruota politinė valia susijungti su atsikuriančia Lietuvos valstybe. (Vienas iš žymiausių šio akto signatarų – Martynas Jankus, beje, buvo ir tarp pagrindinių *Aušros* ir *Varpo* leidėjų.) Šiomet sausio 1-ąją sukako 300 metų nuo Donelaičio gimimo. Šiomet sukaks ir 100 metų nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Po šio karo pavyko atkurti Lietuvos valstybę ir pirmą kartą istorijoje bent iš dalies (Klaipėdos kraštas) suvienyti Didžiąją ir Mažąją Lietuvą. Deja, ateinančiais metais (sausio–balandžio mėnesiais) minėsime 70-ąsias Mažosios Lietuvos žūties per Antrąjį pasaulinį karą metines. Tas baisus karas pasiglemžė daug gyvybių ir daug vertybių, sukurtų per šimtmečius. Kalbant apie Lietuvos valstybę (kuri irgi buvo prarasta, bet, kaip parodė istorija, ši prarastis nebuvo negrįžtama), pirmusia tenka apgailestauti, kad dvi bendruomenės – žydų ir lietuvininkų – praradome, deja, visiems laikams. Būtent todėl Mažosios Lietuvos tapatybė nesudaro konkurencijos LDK paveldui, į kurią be Lietuvos pretenduoja dar ir tokie politiniai subjektai kaip Lenkija, Baltarusija, iš dalies net Ukraina. Jeigu Mažoji Lietuva nebūtų žuvusi Antrojo pasaulinio karo sukuryje, manau, situacija galėtų būti kitokia jau vien todėl, kad turėtume istorikų, atstovaujančių mažlietuvių bendruomenei. O dabar vyksta konkurencija (beje, visiškai nesveika) tik tarp LDK ir 1918–1940 m. nacionalinės valstybės paradigmų. Nesusipratimai kyla iš to, kad Atgimimo metais lietuviai (bent jau dauguma iš jų) siekė atkurti būtent *nacionalinę* valstybę. Per dainuojančią revoliuciją skambėjo Maironio, o ne Motiejaus Sarbievijaus eilės. Į ES stojome, atrodo, irgi

kaip į nacionalinių valstybių sąjungą. Tačiau dabar labai ryški tendencija, kad iš suverenių nacionalinių valstybių konfederacijos ES gali virsti neoimperiniu federaciniu dariniu.

Pačioje LDK paradigmoje išskirčiau dvi kryptis – nuosaikią ir beveik atvirai polonofilišką. Pirmoji visiškai dera ir nekonfliktuoja su nacionalinės Lietuvos valstybės paradigma. Man sunku pasakyti, kokių motyvų yra vedami mūsų polonofilai. Abiejų Tautų Respublikos (kuri iš Lenkijos ir Lietuvos konfederacijos vis labiau krypto federacijos link) istorinė patirtis lyg ir koreliuoja su dabartine neoimperine federalistine ES tendencija. Bet, kaip žinome, Abiejų Tautų Respublikos baigtis buvo labai liūdna...

Bet kai kurie Lietuvos intelektualai, reikia pripažinti, patys atkakliai triūsia, kad ištrintų istorinę atmintį, reikalingą tautiniam sąmoningumui palaikyti...

Ant Laisvės paminklo Kaune yra įrašas: 1920 m. žuvusiems kautynėse prie Širvintų ir Giedraičių atminti. Visada maniau (ir taip buvo manoma tiek nepriklausomoje tarpukario, tiek okupuotoje sovietinėje Lietuvoje), kad šis įrašas skirtas priminti Lietuvos pasipriešinimą Lenkijos agresijai. Tačiau štai girdime aiškinimus, iš kurių išplaukia, esą anuomet įsiplieskė ne Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas, bet vyko kone pilietinis karas, kuriame lietuviai kariavo tarpusavyje, nes skirtingai įsivaizdavo šalies ateitį.

Ant Laisvės paminklo yra ir kitas įrašas, skirtas 1923 m. sausio 10–15 dienomis vykusiai Klaipėdos krašto prijungimo akcijai atminti. Tai vienas iš pačių drąsiausių žingsnių per visą 1918 m. atkurtos Lietuvos valstybės istoriją – juk buvo mestas iššūkis Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojai Prancūzijai ir jos sąjungininkei Lenkijai. Tai leido ne tik laimėti Klaipėdos uostą, bet ir nuo tolesnės germanizacijos išgelbėti Mažosios Lietuvos dalį, gaila, labai nedidelę. Užsiminėte apie „išsigermaninimą“. Tačiau išsigermaninimas suponuoja, kad buvo germanizacija. Bet gal klystate? Juk viena lietuvių filosofė pareiškė, esą jokios germanizacijos nebuvo – tai grynas sovietinis ir Vydūno prasimanymas. Vėliau ši filosofė, Joną Basanavičių pavadinusi „psichiniu

ligoniu“, o Vincą Kudirką – „nevykėliu gydytoju“, tapo Lietuvos prezidento patarėja, po to – švietimo ir mokslo viceministre. Kovo 11-osios Akto signataras Bronislovas Genzelis sako, kad net sovietinės okupacijos laikais toks kalbėjimas apie Basanavičių ir Kudirką buvo sunkiai įsivaizduojamas. Man atrodo, čia turime aki-vaizdų įrodymą senos tiesos, skelbiančios, kad istoriją rašo nugalėtojai. Nuo komunizmo išsivadavusi lietuvių tauta (kaip ir kitos tokios tautos) nėra tauta nugalėtoja. Ji vis dar nelaisva. Tikrai laisvos ir save gerbiančios politinės tautos viešajame diskurse tokie absurdiški samprotavimai apie savo tautos sąmonės žadintojus visiškai neįsivaizduojami. Tačiau jie yra įmanomi ir priimtini, esant antinacionaliniam neoliberaliam oligarchiniam režimui. Šį režimą ideologiškai aptarnaujantys viešieji asmenys ciniškai tvirtina, esą į NATO ir ES įstojusi Lietuva dar niekada istorijoje nebuvo tokia saugi, kokia yra dabar. Esu įsitikinęs, kad ateities istorikai labai kritiškai vertins postkomunistinį mūsų istorijos periodą, jei Lietuvai apskritai pavyks išlikti pražūtingame neoliberalios globalizacijos sukuryje.

Pastaruosius dešimt metų Šiaurės Atėnų savaitraštyje daug rašėte apie krikščionišką Europą ir jos privalumus. Daug kritiškų žodžių skyrėte liberaliai ir sekuliariai Vakarų Europai. Tačiau neseniai paskelbėte tekstą, kuriame giriate islamą. Turint omenyje, kad „sekuliarioji“ Vakarų Europa nebe tokia jau ir sekuliari, nes ji vis labiau darosi islamiška, atsiranda tokie kandūs terminai kaip Euroarabija. Ar Jūsų išdėstyta pozicija nėra kerštingas džiūgavimas, kad religingumas grįžta į Europą bent jau islamo invazijos pavidalu?

Amsterdamas, Briuselis, Paryžius, Berlynas – itin islamiški. Ar manote, kad islamiška Europa vis tiek geriau negu sekuliari, jeigu jau ji negali būti krikščioniška? Kitaip tariant, ar sekuliariai Vakarų Europai už krikščioniškų vertybių išsižadėjimą turi atkeršyti islamas? Jei taip, tada logiška būtų teigti, kad Jūs nepageidautumėte islamo invazijos į Lenkiją ir Lietuvą, nes šios šalys nenusisuko nuo krikščionybės, bet veikiausiai rekomenduotumėte islamo skiepus Čekijai, kuri Vidurio Rytų Europoje išsiskiria ateizmu. Tad ar

sveikinate Mahometo atėjimą į Europą apskritai, ar tik į konkrečias šalis?

Aišku, kad nepageidauju islamo invazijos į Lenkiją ir Lietuvą, bet ir Čekijai nerekomenduočiau „islamo skiepų“. Apskritai Vakarų ir Vidurio Europos santykis su islamo problema šiandien yra skirtingas, nepaisant to, kad istoriškai tiek Vakarų, tiek Vidurio Europos krikščioniškos tautos aršiai konfliktavo su islamo šalininkais. Galima prisiminti kryžiaus žygius, kuriuose dalyvavo daugiausia Vakarų Europos riteriai, ilgus amžius trukusią priešpriešą su Osmanų imperija (svarbus vaidmuo čia teko ir jungtinei Lenkijos ir Lietuvos valstybei).

Jūsų minėtame tekste* islamą ne tiek gyriau, kiek bandžiau parodyti, kad tam tikrais atžvilgiais ši religija yra geriau pritaikyta egzistuoti dabarties pasaulyje, tačiau tai jokių būdu ne(i)rodo metafizinio jos pranašumo, – galų gale krikščionybė kalba juk ne apie šiapusinį Bažnyčios triumfą, o apie pergalę amžinybėje. Kalbant apie Jūsų minėtą „kerštingą džiūgavimą“, gal širdies gilumoje kartais ir pajuntu trumpalaikes jo apraiškas, regėdamas, kaip Vakarų oligarchijos vykdo eilinę veidmainišką demokratijos eksporto į musulmoniškas šalis akciją. Po tokių akcijų pasaulyje atsiranda geriausių atveju dar viena oligarchija su demokratiniu fasadu. Blogiausiu atveju įsitvirtina oligarchija su ochlokratinės (minios valdžia) elementais. Ryškiausi pastarojo dešimtmečio tokios politikos pavyzdžiai, be abejonės, būtų Irakas ir Libija, kur nuo „tironų“ išvaduoti barzdoti vyrai įgyvendina savitas laisvės sampratas – pranešimai iš Irako, kad teroro aktas ir vėl nusinešė kelias dešimtis gyvybių, jau seniai nieko nebestebina, o Tripolio valdžia nesugeba įvesti tvarkos net sostinėje.

Tačiau piktdžiuga yra blogas jausmas, nederantis prie mūsų akyse vykstančių dramatiškų pokyčių masto. Vakarų Europos visuomenė sparčiai keičiasi, o iš politinio elito laikysenos susidaro keistas įspūdis, kad jį apėmęs visiškas sutrikimas, akis badantis nesusigaudymas, abejingumas, kartais netgi pikta valia. Europos dešinieji nuolatos kalba apie islamo grėsmę. Europos kairieji

islamo, regis, nebijo. Jie labiau nerimauja, kad dešinieji gali radikalizuotis ir iškils fašizmo grėsmė. Prancūzijos ir Nyderlandų ultradešinieji – Marine Le Pen ir Geertas Wildersas – neseniai sutarė bendradarbiauti antiislamiškame fronte. Tačiau bendradarbiauti šeimos vertybių gynimo fronte, atrodo, bus daug sunkiau – Wildersas yra stipriai įsipareigojęs galingai Nyderlandų LGBT (lesbietės, gėjai, biseksualai, transseksualai) bendruomenei. Valdant dešiniajam Prancūzijos prezidentui ir kairiajai Norvegijos vyriausybei, šių šalių oro pajėgos bombardavo Libiją, o dešinysis ekstremistas Breivikas, keršydamas Norvegijos kairiesiems už imigracinę politiką, palankią (jo nuomone) musulmonams, įvykdė kraupiausią šalies istorijoje teroro aktą. Bombarduoti – šį kartą jau Siriją – labai norėjo ir dešinysis Cameronas, ir dešinįjį Sarkozy pakeitęs kairysis Hollande'as, skubiai įteisinęs vienos lyties asmenų „santuokas“.

Kalbant apie Vakarų Europos tautų ir nacionalinės jų kultūros išlikimą, kaip vertinti tradicinės šeimos instituto ardymą, kuo pateisinti Viduržemio jūros regiono musulmoniškų valstybių griovimą, kurio neabejotina pasekmė yra išaugęs pabėgėlių (paprastai, beje, tradicinės seksualinės orientacijos), plūstančių į Europą, skaičius? Mano požiūriu, atsakymas aiškus. Neoliberalių Europos valstybių tiek kairiojo, tiek dešiniojo politinio elito vykdoma politika yra antinacionalinė vietinių gyventojų atžvilgiu. Galima prisiminti ir sparnuotą Lietuvos ekspremjero Andriaus Kubiliaus frazę, kad „teisę emigruoti išsikovojome“. Kaip ir kitose nuo komunizmo išsivadavusiose Vidurio Europos šalyse, Lietuvoje išsilaisvinimas daug kam reiškė tiesiog laisvę parduoti save kaip pigius, kalbant neoliberaliu žargonu, „žmogiškuosius išteklius“ naujoje metropolijoje (pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje) sukoncentruotam, o į Lietuvą kažkodėl niekaip nenorinčiam ateiti kapitalui. Vidurio Europa iš tikrųjų didele dalimi tapo Vakarų Europos priedėliu, turinčiu kolonijos bruožų, teikiančiu pigius „žmogiškuosius išteklius“ labiau išsivysčiusiai (be viso kito, ir dėl užjūrio kolonijų išnaudojimo) žemyno daliai. Susidaro įspūdis, kad senosios imperinės Vakarų Europos metropolijos šiandien yra traukos centras, kuriame „žmogiškieji ištekliai“ iš Vidurio Europos, ar-

* Andrius Martinkus. *Islamo „problema“*, *Kultūros barai*, 2013 m., nr. 6.

timesni rasiniu ir kultūriniu atžvilgiu, savaip amortizuoja (aišku, tik iš dalies ir tik laikinai) didžiulį srautą rasiniu ir kultūriniu atžvilgiu tolimesnių „žmogiškųjų išteklių“ iš prarastų kolonijinių užjūrio šalių.

Jeigu grįžtume prie klausimo apie islamą, man atrodo, kad problemą galima nagrinėti iš dviejų istorinių perspektyvų – trumpalaikės ir ilgalaikės. Į sparčiai kintančios Europos fenomeną žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos, reikėtų nepamiršti, kad joks kitas žemynas, tiksliau tariant, išeiviai iš to žemyno, nepakeitė pasaulio veido taip labai, kaip tą padarė Europa ir europiečiai. Kadangi islamas yra viena iš pasaulinėmis vadinamų didžiųjų religijų, o aš esu praktikuojantis katalikas, neabejoju, kad kalbėdami apie islamo problemą Europoje tikrai negalėsime išsiversti be sąvokų *gėris* ir *blogis*.

XX a. pasaulis buvo didžiųjų europinių ideologijų – liberalizmo, marksizmo, nacionalizmo – tarpusavio konkurencijos arena. XXI a. pradžios pasaulį kol kas irgi valdo europinė ideologinė paradigma (nors militariškai ją palaiko pirmiausia JAV) – neoliberalizmas. (Islamo fundamentalizmą laikau išvestiniu fenomenu, atsiradusiu kaip reakcija į neoliberalizmą (rinkos fundamentalizmą).

Žvelgiant iš tos pačios ilgalaikės istorinės perspektyvos, akivaizdu, kad Europa, skleidusi pasaulyje ne tik krikščionybę, bet ir eksportavusi destruktivias, antikrikščioniškas ir antireligines ideologijas (tiek marksizmas, tiek neoliberalizmas turi kvazireligijos bruožų), nukreiptas prieš didžiąsias religines tradicijas, šiandien vis labiau primena Rusiją, kaip ją apibūdina garsusis (kartais klaidingai priskiriamas Levui Trockiui) teiginys: „Rusija yra žabų ryšulys pasaulinės revoliucijos lauže.“

Senosios Europos tautos su jų papročiais, religija, tradicijomis ir dorovės normomis turės kaip tie žabai sudegti pačių Vakarų užkurtame neoliberalios globalizacijos lauže. Ir visiškai neaišku, ar Vakarų Europa bus musulmoniška, – islamas, kaip viena iš trijų tradicinių abraomiškųjų religijų, tikrai nėra neoliberalaus Europos elito karštos meilės objektas. Neaišku, kokia bus Europa apskritai. Tačiau tokia miglota ateities vizija dabartiniam politiniam Europos elitui, regis, yra priimtina.

Žvelgiant iš trumpalaikės perspektyvos, padėtis neatrodo tokia dramatiška. Juk dar 7-uoju ir 8-uoju praėjusio amžiaus dešimtmečiais niekas nė nekalbėjo apie Europos islamizaciją. Situacija pradėjo dramatiškai keistis per pastaruosius tris dešimtmečius – o tai ir yra neoliberalizmo era. Jo įdiegtas judėjimo ir kaitos kultas „išjudino“ aplink Viduržemio jūrą įsikūrusio senojo pasaulio dalis – krikščioniškąją ir islamiškąją. Turint omenyje, kad neoliberalizmas – kaip ir žlugęs komunizmas – nėra pasaulio lemtis, o tik valingas politinis apsisprendimas, jis gali būti įveiktas, priėmus kitą valingą politinį apsisprendimą. Šiuo požiūriu būtų ankstoka laidoti tiek senąsias Europos tautas, tiek ir krikščionybę, kuri Europoje šalia islamo, tikėtina, egzistuos ir ateityje. Protestai prieš vienalyčių „santuokų“ įteisinimą 2013 m. gegužę Paryžiuje buvo didžiausi nuo 1968-ųjų.

Mano paties požiūris į ateitį yra tarp šių dviejų perspektyvų. Norėčiau būti optimistas, bet akivaizdu, kad pasaulis yra labai smarkiai sužalotas ir toliau žalojamas neoliberalizmo. 300 turtingiausių planetos žmonių valdo didesnę turto dalį, negu jo tenka 3 milijardams neturtingiausių gyventojų. Toks pasaulis negali būti stabilus.

Levas Karsavinas, vienas iš įtakingiausių eurazininkų, nenorėjo tapti Vakarų europiečiu, todėl vietoj Oksfordo pasirinko Kauną, nes šis arčiau Rusijos. O koks Jūsų pasirinkimas: ar manote, kad slaviškoji civilizacija yra atsvara neoliberaliai Europos ir JAV ideologijai? Tačiau ar tai gali būti išeitis, turint omenyje dvasinį Rusijos pasiligojimą? Turbūt pritarsite, kad šiandieninis gazprominis Kremlius irgi yra globaliai neoliberalus, purtomas kapitalistinio gobšumo priepuolių.

Tikrai nesu Rusijos ar slaviškosios civilizacijos apologetas, nors neabejoju, kad neoliberalizmui, kurio pagrindinis lokomotyvas, deja, buvo ir tebėra mūsų strateginė sąjungininkė – JAV ir Europos Sąjunga dabartiniu jos pavidalu, reikia priešintis, nes tai blogis, žmogiškumą deformuojantis ne mažiau už komunizmo blogį. Civilizaciniu atžvilgiu priskiriu save krikščioniškai civilizacijai, todėl kaip katalikas

esu Vakarų atstovas, gyvenantis istorinėje krikščioniškųjų Rytų ir Vakarų, lotyniškosios ir graikiškosios, romėniškosios ir bizantiškosios krikščionybės versijų sandūroje. Turbūt nereikia nė sakyti, kad Vakarai, su kuriais save tapatinu, mažai ką bendro turi su tais „Vakaraais“, kurie 1917 m. atėjo į Rusiją komunizmo pavidalu, o šiam žlugus, neoliberalizmo pavidalu užgriuvo visus postkomunistinius kraštus. Tragiška demografinė lietuvių tautos situacija man yra įrodymas, kad vieną blogį pakeitė kitas blogis.

Nesileisdamas į svarstymus, ar pagrįsta pagrindinė Oswald Spenglerio tezė apie Europos saulėlydį, save priskirčiau Vakarų *kultūrai*, bet ne *civilizacijai*, kurios atsiradimo viena iš kertinių datų yra 1789-ieji, kai įvyko Didžioji prancūzų revoliucija.

Visiškai sutinku, kad šiandieninis gazprominis Kremlius lygiai toks pat globaliai neoliberalus, o komunistinį eksperimentą iškentėjusi ir neoliberalizmo draskoma dabartinė Rusija yra dvasiškai pasiligojusi. Apie tai iš dalies jau kalbėjau, aptardamas, kaip postkomunistinė neoliberali oligarchija manipuliuoja istorine atmintimi. Šiame kontekste galima prisiminti ir Rusijoje priimtą įstatymą, draudžiantį homoseksualizmo propagandą. Nesiimu spręsti, ar įstatymo rengėjai ir asmeniškai Putinas, kuris jį pasirašė, buvo vedami nuoširdžių moralinių paskatų. Tačiau šiuo atveju išorinio „priešo“ konstravimas, regis, ne tik davė politinės naudos šalies viduje, bet ir objektyviai atspindėjo politinę liniją, dominuojančią Vakaruose.

„Mes matome, kaip daugelis euroatlantinių šalių iš esmės atsisako savo šaknų, tarp jų ir krikščioniškų vertybių, sudarančių Vakarų civilizacijos pagrindą. Neigia dorovinius pradmenis ir bet kokią tradicinę tapatybę: nacionalinę, kultūrinę, religinę, netgi lytinę. Vykdo politiką, kuri sulygina daugiavaikę šeimą ir vienalytę partnerystę, tikėjimą Dievu ir tikėjimą šėtonu. [...] Ir šį modelį bandoma agresyviai brukti visiems, visam pasauliui. Esu įsitikinęs, kad tai yra tiesus kelias į degradaciją ir primitivizaciją, į gilią demografinę ir dorovinę krizę.“ Tai ištrauka iš Putino kalbos, pasakytos 2013 m. rugsėjo 19 d. vadina-majame Valdajaus forume.

Ar turėčiau nepritarti šioms žodžiams vien todėl, kad juos pasakė Rusijos, kuri yra geopolitinė mūsų priešininkė, prezidentas? Pažymėjęs, kad po 1991 m. šalis išgyveno „audringą ir dramatišką laikmetį“, Putinas savo kalbą baigė taip: „Rusija, kaip tai jau ne kartą buvo istorijoje, perėjusi per kančias, išbandymus, sugrįžta prie pačios savęs, sugrįžta prie savo pačios istorijos.“

Norėčiau išgirsti ką nors panašaus iš ES lyderių, kai kalbama apie Europos istoriją. Kadaise Milanus Kundera už Geležinės uždangos atsidūrusią Vidurio Europą pavadino „pagrobtaisiais Vakaraais“. Dabartinių ES architektų kuriamą neoimperinį, nuo nacionalinių ir religinių šaknų atplėštą (pasak Europos Komisijos pirmininko Jose Manuelio Barroso, nacionalinės valstybės yra atgyvena, ES turinti tapti naujo tipo „neimperine imperija“) projektą irgi galima vadinti Europos pagrobimu. Tai realiai istorijoje egzistavusios krikščioniškos tautų Europos pagrobimas. Esu iš tų, kurie norėtų ją susigrąžinti.

Parašėte disertaciją apie eurazininkų judėjimą. Kaip, Jūsų manymu, „rusų mintis“ pasireiškia šiandien, bent jau žvelgiant iš lietuvių perspektyvos? Ar galima kalbėti apie kokį nors neoeurazijizmą?

Yra keletas intelektualinių srovių, kurios skelbiasi vienaip arba kitaip tęsiančios, plėtojančios klasikinio (XX a. 3-iojo ir 4-ojo dešimtmečių) eurazijizmo tradiciją. Geriausiai žinomi (ir ne vien Rusijoje) vardai, be abejo, yra Levas Gumiliovas ir Aleksandras Duginas. 1992 m. miręs istorikas, etnologas Gumiliovas – pagarsėjusių, prieštaringai vertinamų etnogenezės ir pasionariškumo teorijų kūrėjas – buvo „genetiškai“ susijęs su klasikiniu eurazijizmu. Asmeniškai pažinojo vieną iš jo pradininkų Piotrą Savickį (1895–1968), kurį Duginas vadina „Rusijos geopolitikos tėvu“. Gumiliovo, laikiusio save „paskutiniu eurasininku“, idėjos turi nemažai šalininkų. Galima kalbėti net apie Gumiliovo mokyklą su šiuolaikine infrastruktūra (interneto svetainė ir t. t.). Tačiau plačioji visuomenė neoeurazijizmą paprastai sieja su Duginu. Būtent jis parašė pratarmes naujai išleistiems pagrindinių eura-

zijizmo klasikų (jau minėto Savickio, Nikolajaus Trubeckojaus, Nikolajaus Aleksejevo) veikalams. Tačiau Duginas iš eurazijizmo perima tik labai specifinius aspektus, pavyzdžiui, kraštutinį (ne vien politinį, bet ir giliausia prasme metafizinį) antivakarietiškumą. Bet ir šiuo atžvilgiu labai nutolsta nuo „klasikos“. Dugino doktrinos esmę geriausiai perteikia tokie jo žodžiai: „Anapus dešiniųjų ir kairiųjų, vienintelė ir nedaloma Revoliucija dialektinėje triadoje: Trečioji Roma – Trečiasis Reichas – Trečiasis Internacionalas.“

Savaime suprantama, eurazininkams klasikams, kurie vis dėlto tęsė krikščioniškąją rusų minties tradiciją, Šventosios Rusijos (Trečiosios Romos), nacionalsocialistinės Vokietijos (Trečiojo Reicho) ir komunistinės SSRS (Trečiojo Internacionalo) „dialektinė triada“ būtų absoliučiai nepriimtina tiek logiškai, tiek ir morališkai. Tačiau Duginui ši triada įkūnija bekompromisį metafizinį pasipriešinimą pagrindinėms istorinėms Vakarų atramoms: Trečioji Roma (Maskvos valstybė) yra opozicija katalikiškajai Romai, Trečiasis Reichas – liberaliai demokratiškai, Trečiasis Internacionalas – kapitalizmui.

Dažnai sakoma, kad Duginas yra fašistas. Ir tai tiesa. Tačiau *fašisto* etiketė liberaliame demokratiame diskurse dažnai išduoda norą intelektualiai pažeminti taip įvardijamą asmenį, jį marginalizuoti. Intelektinių Dugino gebėjimų vertinimo skalė Rusijoje plati kaip ruso siela. Vieni jį laiko paprasčiausiu šarlatanu. Kiti – talentingu rašytoju, bet jokių būdu ne filosofu. Dar kiti – didžiausiu dabartiniu Rusijos filosofu, gal net antru po Dostojevskio. Bet prisiminkime, kad Hegelį „šarlatanu“ vadino Schopenhaueris, o iš man žinomų asmenų, Duginą vadinančių „šarlatanu“, nė vienas pagal intelektą toli gražu neprilygsta Schopenhaueriui. Duginas yra Maskvos universiteto profesorius ir daugiau kaip 40 knygų (tiek monografijų, tiek įvairių disciplinų – daugiausia geopolitikos – vadovėlių aukštosioms mokykloms) autorius. Kai kurios iš jų išverstos į pagrindines Europos kalbas. Duginas nėra vien lokalinis Rusijos fenomenas. Jis identifikuotinas kaip vienas iš Europos *naujosios dešinės* atstovų Rusijoje. Šiuo atžvilgiu jis yra vakarietis ir europie-

tis. Didžiausiu XX a. mąstytoju jis laiko prancūzų tradicionalizmo filosofijos kūrėją René Guénoną. Tarp didžiausių jo autoritetų – italų tradicionalistas Julius Evola ir vokiečių geopolitikos klasikas Carlas Schmittas. Dugino geopolitinis idealas kitoks negu Rusijos „geopolitikos tėvo“ Savickio, kuriam Rusija–SSRS atrodė savipakankama geopolitinė erdvė. Kaip ir daugeliui Europos, ypač Vakarų, *naujųjų dešiniųjų*, jam siektinas idealas – kontinentinės Europos glaudi sąjunga su Rusija prieš anglosaksiškąją pasaulį, vadovaujamą JAV.

Nesu *naujosios dešinės*, kurios vienas iš atstovų, žinomas prancūzų istorikas Dominique'as Venner, protestuodamas prieš vienalyčių „santuokų“ įteisinimą, nusišovė Paryžiaus Dievo Motinos katedroje, šalininkas. Man nepriimtinas jos nekrikščioniškumas (o kartais ir atvira neopagonybė). Pritariu tokiam stačiatikiškai krikščioniškam Dugino apibūdinimui: „Gnostikas, pagonis, postmodernistas“. Tačiau Dugino – kaip ir visos europinės *naujosios dešinės* (kartu su tokiomis partijomis kaip Vengrijos „Jobbik“, Graikijos „Auksinė aušra“ ir daugeliu kitų) – fenomenas yra tik viena iš gilios dvasinės krizės, kuri dabar apėmusi erdvę nuo Lisabonos iki Vladivostoko, apraiškų. Daug svarbesnis negu tai, kokiai geopolitinei erdvei – Lisabonos sutarties ES ar Rusijos kuriamos Eurazijos muitų sąjungai – priklausys Ukraina, yra niūrus demografinis kolapsas, naikinantis tiek ES, tiek Ukrainą, tiek Rusiją. Pataisant garsųjį Vladimiro Putino teiginį, reikėtų konstatuoti, kad didžiausia geopolitinė XX a. tragedija yra ne tai, kad subyrėjo SSRS, o tai, kad SSRS *subyrėjimas komunizmo engtoms tautoms neatnešė tikrojo išsivadavimo*. Nežinau, ar Dugino nuopelnas, kad Rusijos valdžios retorikoje atsirado sąvoka *Eurazija*, vartojama politine prasme. Valda-jaus forume Putinas sakė: „Eurazijos Sąjunga – tai istorinės Eurazijos erdvės tautų tapatybės išsaugojimo projektas naujame amžiuje ir naujame pasaulyje.“

Bet kol kas šitas projektas yra vykdomas neoliberalios vergijos sąlygomis.

Dėkoju už pokalbį

GARSINĖ INVAZIJA Į VIEŠĄSIAS ERDVES

Prancūzų muzikologo Jacques'o Amblard'o straipsnyje „Privaloma muzika“ aptariama problema – pavadinkime ją *garso invazija į viešąsias erdves* – nėra nauja, apie tai kartais užsimenama, ir ne tik muzikiniuose kontekstuose. Bet ji palyginti mažai nagrinėta, labai neišsamiai aptarta. Lietuvoje šis fenomenas atsirado tarsi neišvengiamas demokratijos atributas. Apie jį nebuvo plačiau rašyta, bet su juo jau bandyta kovoti (turiu omenyje muzikologo Viktoro Gerulaičio akcijas). Galėtume klausti, koks ryšys tarp demokratijos ir garso invazijos, bet vieno atsakymo čia turbūt nėra. Viena vertus, gali būti, kad, pasibaigus *priverstinės viešos muzikos* (transliuotos per ruporus, iškabintus mieste, vykstant okupantų demonstracijoms ir šventėms) epochai, laisvė pasirinkti *savąjį* muzikinį foną įgavo neadekvačias išraiškos formas, ypač Palangoje, kur vyksta tyli (veikiausiai – pernelyg tranki) kova, pavadinta „kas sugebės paleisti savo muziką garsiausiai“ (nekalbant apie jos kokybę). Ar čia vadovaujamasi vien komerciniais tikslais? Sunku pasakyti, ar labai šis garsumo vėjus atrodo atgrasus potencialiems kavinės lankytojams. Šiuo atveju tai panašiau į buvusį svetimos išraiškos atmetimo ir saviraiškos teigimo fenomeną, atsiradusį lygia greta su kitos srities inversija, kai sovietmečio draudimas turėti privataus nekilnojamojo turto, atgavus Nepriklausomybę, virto troškimu pasistatyti kuo didesnę, įspūdingesnę namą. Šiais laikais stiprus garsinis fonas nieko nebestebina nei parduotuvėse, nei restoranuose, nei kavinėse. Priešingai – nustembi, atsidūręs ten, kur garsas iš tikrųjų atlieka „fono“ funkciją arba jo išvis nėra. Net norisi paklausti, gal sugedo aparatura arba dinga elektra.

Antra vertus, garso invazija į miestų, miestelių erdves yra susijusi ir su viešosios erdvės *įsisavinimo* poreikiu,

kai garsu bandoma „apgyvendinti“ tam tikrą teritoriją, uždedant ant jos savo antspaudą, tarytum nurodant jos priklausomybę arba specifiką. Pavyzdžiui, lietuviškų patiekalų restoranuose skamba lietuvių liaudies (arba šios pakraipos) muzika, *Carskoje selo* virtuvei atitaria rusiška, rafinuotesnio pobūdžio užkandinėje grojamas džiazas. Taigi, turime akivaizdžias viešas garsines teritorijas. Tačiau kai kuriais atvejais garsinis tam tikros teritorijos „antspaudas“ yra neadekvatus, kitaip sakant, jis „uždedamas“ toje teritorijoje, kuri dėl savo specifikos turėtų išlikti neutrali.

Kadangi šia trumpa įžanga nesiekiu nei išsamiai išanalizuoti Lietuvos konteksto, nei nustatyti jau seniai egzistuojančio viešųjų erdvių muzikos žanro – *Muzaiko* – dalies jame, paminėsiu tik du urbanistinės garso invazijos pavyzdžius, kurie mane asmeniškai labiausiai trikdo, – tai Vilniaus taksi ir Palangos J. Basanavičiaus gatvės kavinių terasos. Abiem atvejais turiu omenyje itin garsią, dažniausiai rusišką muziką. Taigi čia susiduriame ne tik su fiziniu garso poveikiu, bet ir su nuoroda į tam tikrą kultūrinį (o gal ir politinį) kontekstą. Į kavinę galima ir neiti. Galima netgi aplenksti svarbiausią Palangos pėsčiųjų arteriją, kurioje vyksta akivaizdus ir garso stiprumo, ir stilistinis karas. Bet neįmanoma iš anksto užsisakyti taksi (anksčiau – ir mikroautobuso), kuriame tos muzikos nebūtų. Šis priekaištas nėra nukreiptas nei prieš tam tikrą kategoriją žmonių, nei prieš tam tikrą kultūrą. Čia kalbama apie fenomeno ir erdvės, kurioje jis egzistuoja, atitikimą. Ar taksi salonas yra vieša, ar privati erdvė? Ar kavinės terasa priklauso kavinei, ar miestui? Ar per kilometrą nuo tos terasos sklindantis garsas nėra invazija į kitas privačias ir viešas erdves? Todėl nėra svarbu, ar tai rusiška, baltarusiška,

lenkiška, ar turkiška muzika. Audityvinis diskomfortas tai populiacijai nepriklausančiam (ir garsui jautriam) žmogui būtų analogiškas. Žinoma, jei ši muzika grotų tyliai, gal toks „privalomas buvimas nepasirinktoje garsinėje teritorijoje“ nesukeltų diskomforto.

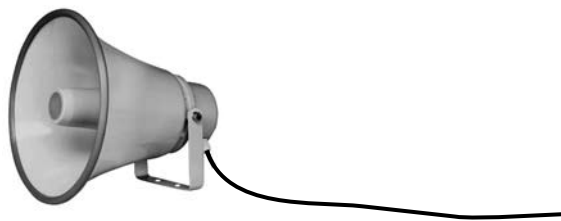
Matyt, ne be reikalo pasaulio didmiesčių rajonai yra susiformavę tautiniu pagrindu: kinų, indų, meksikiečių, arabų ir t. t. su vizualine savo atributika, madomis, kvapais ir garsais. O, pavyzdžiui, įsėdus į Paryžiaus taksi, muziką siūloma pasirinkti arba ją išjungti. Vilnius neturi teritorinio pasiskirstymo tautiniu pagrindu, todėl būtų logiška, jei viešosios erdvės išliktų neutralios, taigi ir garsinis fonas jose turėtų būti neutralus (arba bent jau pasirenkamas). Tačiau neegzistuoja joks tą reguliuojantis įstatymas. Ir didmiesčio gyventojų nejautrumas garsui yra tiesiog stulbinantis. Klausimai, kuriuos galėtume kelti ir svarstyti šiais dviem nurodytais atvejais, būtų tokie: ar visi Vilniaus taksistai yra rusai, ar tai tiesiog išskirtinis taksistų „gildijos“ bruožas? Ar viešosiose erdvėse skam-

banti (veikiau – rėkianti) rusiška muzika taip ir „neišėjo“ po Nepriklausomybės atgavimo, ar ji jau vėl sugrįžo kaip tylioji (veikiau – garsioji) viešųjų erdvių okupacija?

Technologiniu požiūriu vakarietiškoje Lietuvoje turime tai, ką Jacques'as Amblard'as (o kartu ir jo minimas Murray'us Schaferis, ir kai kurie kiti autoriai, pavyzdžiui, Michelis Serres, Brice'as Leboucqas) įvardija kaip vertikalią miestui būdingą sluoksniuotą garsinių fonų konstrukciją. Čia vienas ant kito uždedami asmeninio *Ipodo*, kokios nors kavinės ar parduotuvės ir baltieji (t. y. atsitiktiniai) miesto triukšmai. Tačiau kultūriniu (šiuo atveju – pagarbos šalia esantiems) požiūriu horizontalioje plokštumoje išsidėsčiusių garsinių miesto fonų tikslai, galima įtarti, yra ne tik komerciniai. Ar reikėtų čia palyginimo dėlei paminėti ir kitą sritį – karą dėl gatvių pavadinimų rašymo dviem kalbomis? Nežinau, bet diskretiškumo ir pagarbos tautinei Lietuvos *didžiumai* (o kartu ir *visoms jos mažumoms*) trūkumas kai kuriais atvejais yra tiesiog stulbinantis. ■

Jacques AMBLARD

PRIVALOMA MUZIKA



Pascalis Quignard'as 1966 m. rašė apie keistą kataklizmą, kuris, pasak jo, jau pasiekė fatališką mastą „senamiesčių prekybos gatvėse, galerijose, pasažuose, didžiosiose parduotuvėse, knygynuose, užsienio bankų kioskuose, kur išsiimame pinigų, netgi baseinuose, netgi pliažuose, privačiuose butuose, restoranuose, taksi, metro, oro uostuose. Netgi lėktuvuose, prieš jiems kylant ir nusileidus. Netgi mirties lageriuose“.¹ Ši piktybinė liga – ne kas kita, o muzika, jos šiuolaikinis ir besaikis, anot Quignard'o, urbanistinis naudojimas. Veikalo pavadinimas šiuo atžvilgiu pasako viską: „Neapykanta muzikai“. Kaipgi toks priešiškus tapo įmanomas, jei „tik“ prieš šimtą metų Nietzsche „Tragedijos gimime“ naiviai svajojo apie muzikinį Sokratą ir kėlė muziką į filosofijos rangą, o gal net aukščiau?

Neabejotina, kad pagrindinį, o ir vėl remiantis Quignard'u, netgi fatališką vaidmenį XX a. suvaidino muzikos politizacija. Ar muzika atsirado iš *polio*, ar iš policijos? Matysime, kad nuestetinome – tai paradoksalu – meną ir jis baigia tapti moksliniu metodu, terapija, aplinkos fenomenu arba privaloma „antistresinė“ (vadinasi, iš tikrųjų potencialiai stresuojančia) medicina, primenančia skiepavimo kampanijas (kartais taip pat privalomas, nors ir abejotinas).

1922 m. amerikiečių karininkas George'as O. Squire'as sukūrė *Muzaką*. Taigi karinis (vadinasi, gąsdinantis?) fenomeno aspektas glūdi pačiose jo ištakose. Pavadinimas, inspiruotas industrinio pasaulio, ypač didelę vertę įgavo aukso amžiaus (XX a. 3-iojo dešimtmečio) Paryžiuje, kai *muzika* buvo sujungta su *Kodaku*. Tai reiškia, kad

muzika gaminama kilometrais, atsižvelgiant į keturias kategorijas, iš kurių kiekviena socialinėje aplinkoje atlieka specifinę funkciją. Nuo 1934 m. *Muzakas* įtaisomas privačiose erdvėse, naujų dangoraižių liftuose. 1955 m. Eisenhoweris instaliavo *Muzaką* Baltuosiuose rūmuose. Simboliškai ir proziškai jis tapo valdžios partneriu. 1968 m. buvo panaudotas *Apollo* programoje ir kitose vietose, pavyzdžiui, pavyzdinėse pieninėse. Būtent todėl Murray'us Schaferis sakė: „*Muzakas* yra skirtas ir žmonėms, ir karvėms, be jokio skirtumo.“²

Tačiau Schaferis, kaip ir Davidas Toopas, nėra „aplinkos“ muzikos priešas apskritai, netgi priešingai – jie abu yra rafinuoti jos adeptai. Neišvengiamai kylant *ambient music* bangai, reikėtų ją bent jau iš naujo suvestinti, traktuoti kaip meną tikrąja prasme, būtent *pop-rock* krypties muziką, kuri būtų kuriama puslapiais, o ne kilometrais. Toopas šį pakilimą priskiria 8-ojo dešimtmečio fenomenui. Jis cituoja Ralfą Hütterį, vokiečių grupės *Kraftwerk* – „elektromuzikos“ pradininkės – lyderį: „Ralf Hütterio atsakymas dėl *Kraftwerk* populiarumo hiphope išryškina kitą mąstymo mašinų amžiaus aspektą – tai maksimos, pagal kurią menas pakylėja virš to, kas mus supa, ir transcenduoja funkcionalizmą, apvertimas.“ Toopo cituojamas Hütteris į šiuos šlovinančius žodžius atsako žaviai kuklindamasis: „Nesu muzikologas, bet manau, kad juoda muzika priklauso aplinkos muzikai. Ji itin pritaikyta gyvenimo būdui. Su ja galima valyti dulkes. (Jis energingai trina stalą, tuo parodydamas, kad *Kraftwerk* muzika tinka ir šiai funkcijai).“³ Kad Hütteris išryškina aplinkos aspektą, tarytum išlikdamas drovus meno (o kartu ir savosios muzikos), atžvilgiu, tai anaip tol nereiškia, esą, Toopo manymu, toks mąstymas neturi vertės. Jis yra vertingas jau vien kaip istorinė gairė, o tam tikru atžvilgiu ir kaip pačios Istorijos pateisintas progresas. Beje, tuo ši filosofija priartėjo prie vaizduojamosios dailės, kuri jau nuo 7-ojo dešimtmečio siekė, kad menas priartėtų prie kasdieninio gyvenimo, paliktų galerijas ir išeitų į gatves. Ar verta apgailestauti dėl to, kad muzika taps labiau „praktiška“, bus „arčiau žmonių“?

Taigi politinis neapibrėžtumas ir muzikos išplitimas atsiranda iš moralinio dvilypumo. Matėme, kad aiškų ir

supaprastintą garso plėtojimą *pop* mąstymas laiko pozityviu, „gyvu“. Jaunuolis, kuriam tai skiriama, nėra tas asmuo, kuris kentėtų nuo kokių nors naktinių ar dieninių triukšmų. Garsinė aplinka blogiausiu atveju yra tik ekranas tarp jo ir visuomenės, prieš kurią jis norėtų protestuoti. Davidas Toopas savo veikalą pavadino „Garsų okeanu“, taigi garsinę aplinką jis laiko natūralia („okeanas“), aprioriškai transcendentine ir neginčijama būtinybe. Pratešdamas šią mintį, Murray'us Schaferis rašo: „Garsinis antspaudas charakterizuoja bendruomenę.“⁴ Tyla būtų ženklas, kad žmonių čia nesama, taigi ji yra kažkas galimai gražaus, bet, apskritai paėmus, kažkas negyvo – garsinė dykuma. Schaferio siūloma „garsinio peizažo estetizacija“ yra dar vienas sugamtinimas: „garsinis peizažas“ priklauso gamtai. Taigi peizažo tyla yra *dykuma*, mirtis. Schaferis kritikuoja prastą *Muzako* skonį (dėl degradavusių, išsigimusių, prastų orkestruočių, dėl maksimalaus muzikinio kičo), tačiau tai nereiškia, kad nori jį panaikinti. Jam tik rūpi, kad atsirastų rafinuotesnė, labiau išdailinta versija, kuri būtų patikėta „tikriems specialistams“. Autorius džiaugiasi, kad keletą šios kilometrinės muzikos atkarpų pagaminą Glennas Milleris ar Brianas Eno.

Muzikos politizavimo problema ta, kad jis paprastai atsiranda iš trūkumo: ne iš muzikos paplitimo juridinio vertinimo, bet iš jo stygiaus, kai nekovoama su naktiniu iš kieno nors namų sklindančiu triukšmu. Tiesą sakant, šio visuotinio muzikos išplitimo galia, prilygstanti legaliam smurtui, atrodo dar klastingesnė, jei esi priverstas vykti į „užkrėstą“ zoną. Ar privaloma prisistatyti į darbo vietą? Jerri-Ann Hush aprašo „darbo vietoje esančias subtilias, bet galingas, muzika pagrįstas socialinės kontrolės priemones“. Davidas Yale'as pabrėžia, kad gamyklos siekia „produkcijos didinimo ir kontrolės taikiomis priemonėmis“.⁵ Ar privalome eiti pas dantistą? Monique Assous gina disertaciją tema „Muzikinė dantų kabineto aplinka: jos įtaka paciento baimei ir skausmui, gydytojo elgsenai“. Tačiau jaunoji dantistė nekelia klausimo apie paciento teisę išjungti muziką. Pagal *Muzaką*, pacientas yra pasyvus kaip bet kuris eilinis pilietis. Ar muzika neprisideda prie to, ką konstatavo Tocqueville'is veikale

„Apie demokratiją Amerikoje“,⁶ – iš piliečių atimama galimybė mąstyti?

Remiantis aplinkos (*ambient*) muzikos neginčijama ir neužginčyta idėja, pilietis yra ligonis visuomenėje, kurioje išplitęs totalinis scientizmas, o jam tam tikru atžvilgiu vadovauja *valstybė-gydytojas*. Visuomenė laikoma kenčiančia (*strese*), bet, tiesą sakant, tokia tapti ją privertė. Jos maištingumo slopinimu arba jos atbukinimu, nuo šiol pasitelkiant ir muziką, siekiama paversti ją antirevoliucine, parašytą, be abejo, Marxas dar iki Tocqueville'io. Ar *Muzakas* irgi yra opijus liaudžiai? Šis privalomas garsinis psichotropas primena psichiatrijos ligoninių medikamentus, kurie silpnomis dozėmis jau yra taikomi visai visuomenei. Cheminė *Muzako* formulė yra tokia: džiazas, rumba, „klasika“, popsas – kiekvieno po 25 proc.

Muzika parduotuvėse yra mažiau klastinga, nes jokia parduotuvė *a priori* nėra privaloma. Nepaisant to, Schafferis pabrėžia, kad „iš 108 Vankuverio prekybos centre apklaustų klientų tik 25 proc. manė, kad muzika verčia juos pirkti daugiau, nors 60 proc. apklaustų pardavėjų buvo įsitikinę sistemos efektyvumu“.⁷ Klastą išduoda ši asimetrija – reliatyvus klientų nesąmoningumas, lyginant su profesionalų vertinimais, vadinasi, tai paslėpta manipuliacija. Parduotuvės direktorius galėtų blogiau siau atveju atsakyti, kad tai yra rinkodara, nei daugiau, nei mažiau ydinga už subliminalią reklamą namuose, tik šiuo atveju tai daroma pačioje prekybos vietoje.

Strateginis muzikos panaudojimas yra labiau ištirtas negu jos sklaida viešojoje erdvėje. Stephanie Wilson domėjosi restorane skambančia muzika. Restorano savininko nuomone, „klasika, džiazas, popmuzika daro įtaką patiekalų pasirinkimui ir jų kiekiui“. Tebūnie, bet ar iš tikrųjų šiuo atveju jis kontroliuoja fenomeną, kuris ciniškai (tuo atžvilgiu, esą klientai nesuvokia, kad jais yra manipuliuojama) naudojamas komerciniais tikslais? Abejotina.

Šioje galios praktikoje drabužių pardavėjai, atrodo, yra sukesni. Tia DeNora mano, kad „muzika gali priversti klientus pasirinkti tam tikras prekes. Vienoje iš tiriamų krautuvių anglų tyrimas Kalėdoms ir vasaros puotoms grojama švenčių ir šokių muzika, kad būtų

parduodama daugiau tam tikrų prekių (šventinių suknelių), išstatytų prie įėjimo. Lėtesnės ir svajingesnės melodijos (kaip Enya muzika), kurias parduotuvė sieja su plačiais sijonais ir etninių motyvų drabužiais, nukeliamos į parduotuvės gilumą kartu su kasdieniais rūbais“.⁸ Vienas pardavėjas pasakojo, kad „pirkėjai perima muzikinius parametrus ir [matuodamiesi drabužius] atlieka judesius, primenančius šokį“.⁹ Pasak kito pardavėjo, „vyrai, [parduotuvėje] skambant Tomo Joneso muzikai, pradeda vaidinti *kietus*“. O „vienas *country* muzikos dainininkas visiems kėlė tokią depresiją, kad išbaidė klientus. Daugiau jo muzikos nebeleidžiame“.¹⁰ Įdomų savo tyrimą Tia DeNora baigia dviprasmiška išvada: „Rinkodaros pasaulį tyrę sociologai mano, kad galutinis tikslas gerokai pranoksta manipuliavimą vartotojais.“ Ar tai reiškia, kad niekas iš tikrųjų nežino, kas kuo manipuliuoja? Arba kad manipuliacija yra daug gilesnė negu patys blogiausi mūsų įtarimai? Arba kad, išskyrus komercinę manipuliaciją, yra dar kažkas, ir tai sietina apskritai su valdžia, ne tik su vartotojų visuomene?

Jeigu vyksta manipuliacija, visiškai įmanoma, kad ji skirta ne tik vartojimui skatinti, bet yra susijusi su kur kas rimtesnės galios pasireiškimu, taigi vėl atsiduriame Tocqueville'io perspektyvoje. Jau Platonas turėjo nuojautą: „Muzika įsibrauna į kūną ir pasisavina sielą. [...] Ji priverčia paklusti tą, kurį užvaldo, įviliodama į savo pinkles“.¹¹ Deleuze'as pratęsia ir sustiprina šį teiginį, pabrėždamas „potencialų muzikos fašizmą“. Iš tikrųjų muzika gali „ne tik padidinti mainų ir reakcijos į tai, kas ją supa, greitį, bet ir užtikrinti netiesioginius ryšius tarp elementų, kurie neturi vadinamosios natūralios traukos, ir tuo būdu organizuotai sukelti mases“.¹²

Tiesą sakant, reikėtų išsamiau aptarti garso panaudojimą galios tikslais, darant prielaidą, kad būtent elektros atsiradimas šiam fenomenui suteikė naują dimensiją. 1930-aisiais atsiradus radijui, galėjo rasti nauja priespaudos forma. Naciai pavertė radiją totalitariniu propagandos įrankiu, kuris pasirodė tiek veiksmingas, kiek publika, dar neįspėta dėl „elektrinio garso manipuliacijos“, buvo „naiviai sužavėta“. Argi Vokietijoje radijas nebuvo plačiai naudojamas per 4-ojo dešimtmečio

dramą? Kito tipo totalitarizmo kontekste Solženicynas „Vėžininkų korpuse“ kalba apie „nuolatinį radijo urzgimą“, kuris pasitinka Vadimą lignoninėje. Hermanas Hesse „Stepių vilke“ yra dar griežtesnis, nors kalba gana apibendrinamai, nekeldamas klausimo dėl totalitarinės valdžios manipuliacijų, tik konstatuodamas praradimą, kurį nenoromis sukelia elektrinis garsas: „Šis kvailas laidas atlieka kvailiausią, nenaudingiausią, nepriimtinią dalyką pasaulyje. Jis kvailai, be atrankos leidžia muziką jai svetimoje ir netinkamoje vietoje. [...] Pačią gražiausią pasaulyje muziką radijas išmeta į visiškai nepriimtinas erdves, į buržua salonus, tarp žmonių, kurie plepa, valgo, miega, žiovauija [...]. Jis griaua sensualiąją muzikos pusę [...], ją gadina, niokoja, teršia, bet vis dėlto nesugeba atimti jos dvasios.“¹³ Romantiškasis Hesse patikslina, kad pati muzika nėra atsakinga už kokią nors prievartą, bet elektros suteikta galimybė ją delokalizuoti tam tikru atžvilgiu baigiasi jos nuestetinimu. Kaip teigia Pascalis Quignard'as, „fašizmas yra susijęs su garso kolonėlėmis“.¹⁴

Quignard'as meta baisų kaltinimą, esą muzika susijusi su aktyviu kolaboravimu – nei daugiau, nei mažiau, – naikinant žydus.¹⁵ Jis sąmoningai vartoja šokiruojančias formuluotes: „Šito turėtume klausytis drebėdami: būtent skambant muzikai nuogus žmones varydavo į kameras.“ Simonas Laksas teigė: „Muzika pagreitindavo baigtį.“ Primo Levis rašė: „Lageryje muzika vesdavo į pražūtį.“¹⁶ Ir toliau: „Primo Levis muziką pavadino *pragariška*.“¹⁷ Jeigu tęsime aukščiau išplėtotą mintį, ar tik neteks padaryti išvados, kad „pragariškas“ muzikos bruožas atsirado iš to meno, kurį idealizavo romantinė epocha, parodijos, nes *gėrio* parodija – tai pratimas, visų religinių raštų tradiciškai siejamas su blogiu? *Blogis* čia ir vėl būtų susijęs su aklu, potencialiai neatsakingu, neestetisku elektros panaudojimu ir išplitimu, o kartu su už jos slypinčia kultūrine industrija, su valdžios institucijų urbanizacijos planais. Elektra šiuo atveju tikrai suteikia galimybę neįtikėtinam, nekontroliuojamam išplitimui, kurio estetika ir etika kritikuojamos dar mažiau, negu neseniai, tiesa, visai kitoje srityje atsiradęs genetiškai apdorotų kultūrų plitimas. Abiem atvejais susiduriame su technologijos ir etikos konfrontacija.

Quignard'as rašo: „Muzika nepageidaujamu garsu, *noise* (triukšmu) tapo jau po Antrojo pasaulinio karo, nuo tada, kai paplito plokštelių industrija ir įvairaus pobūdžio elektrinė bei elektroninė muzika. Persikelkime į visai kitą epochą ir prisiminkime griežtą Kanto teiginį. Veikalo „Sprendimo galios kritika“ (1790) penkiasdešimt trečiame paragrafe Kantas nukelia muziką į žemiausią menų lygmenį – esą ji byloja tik pojūčiais, be konceptų. Daugiausia, ką ji gali padaryti, tai sukelti „malonų asmeninį pasitenkinimą“. Atrodo, filosofas yra iškalbus muzikos atžvilgiu tik tada, kai nori pasiskųsti, esą muzikai, jo žodžiais tariant, „trūksta mandagumo“, nes „jos poveikis peržengia ribas, kuriose norėtume ją išlaikyti (ir išplinta kaimynystėje), ji įsibrauna, žeisdamą tuos, kurie nepriklauso muzikos bendruomenei. Vizualieji menai neturi šios savybės, nes žvilgsnį visada galime nukreipti kitur. Tie, kurie pasiūlė per pamaldas, atliekamas namuose, giedoti giesmes, nepagalvojo apie nepatogumus, kuriuos ši triukšminga praktika sukels kaimynams.“

Įdomu, ką pasakytų Kantas apie modernaus pasaulio technologijas ir muzikos pasklidimo mastą, visa tai lygindamas su tuo, kas erzino jį 1790 m., nors sklido iš silpnų akustinių instrumentų? Šiandien reikėtų kalbėti jau ne apie paprastą filosofinę, bet apie fizinę proporcijų, garso intensyvumo problemą. Toopas dažnai (jau ir savo veikalo pavadinime – „Garsų okeanas“)¹⁸ vartoja skysto elemento metaforą. Ar tik nebus mūsų miestai jau paskandinti? Vis dėlto Toopas, kaip ir Schaferis, išlieka optimistas, skuba teisinti *Muzaką*, pasitelkdamas istorinę analizę ir sveikindamas nešiojamojo kasetinio muzikos grotuvo (*walkman*) atsiradimą.

Kad ir kaip būtų, elektrinis garsas tampa problema. Čia necituosime jokio specialaus tyrimo, bet gali atsitikti taip, kad *pop* koncertų garso inžinieriams arba naktinių klubų *didžėjams* šiuolaikine norma taps dalinis kurtumas. Atrodo, koncertuose ir naktiniuose klubuose (pasak šios srities darbuotojų) garso lygis laipsniškai, bet nenumaldomai kyla – tą galėtume pavadinti dalinio kurtumo epidemija. Tačiau į šią nematomą, iš esmės sąsąmoninę sritį teisė, kaip minėjome anksčiau, kišasi labai retai. Mažai tikėtina, kad garso srities priverstiniai darbuotojai arba jų klientai (jauna *pop* ir naktinių klubų

publika) kada nors paprašys atlyginti nuostolius, juolab kad jie patys yra šito luošinimo bendrininkai, ieškan-tys emocijų, kurios, matyt, tuo stipresnės, kuo daugiau griaudėja decibelų. Ši jaunimą užgriūvanti katastrofa primena narkomanijos problemą. Bet kokiai gi valdžiai ateitų į galvą mintis priimti įstatymus, apribojančius gar-sinių narkotikų gamybą ir platinimą?¹⁹

Adorno pliekė to, ką jis vadino kultūros industrija, iškilimą, bet labiau derėjo bijoti daug didesnį pavojų keliančio fenomeno, kuris galėjo tapti (ir neabejotinai tapo) *privaloma* kultūros industrija. Tam tikri politikos sluoksniai į tai reaguoja. Kalbu apie vadinamąją alterna-tyvą politiką, bet čia ne oficiali valdžios, o idealistinė, praktikoje mažai pritaikoma Jungtinių Tautų politika. Tarptautinės muzikos tarybos prie UNESCO Generalinė asamblėja jau 1969 m. vienbalsiai pasmerkė netole-ruotiną individualios laisvės ir kiekvieno žmogaus teisės pažeidimą dėl pernelyg plataus įrašytos, transliuojamos muzikos naudojimo viešosiose ir privačiose vietose. Vio-lončelininkas Yehudi Menuhin (o su juo ir Tarptautinė muzikos taryba) protestuoja prieš *Muzaką*, kuri vadina „velnišku ir netoleruotinu kiekvieno žmogaus teisės į tylą suvaržymu“. Bet ar šią teisę į tylą užtikrina kuri nors nacionalinė institucija? Matyt, norėdamas parodyti, esą „niurzgos egzistavo visada“, Schaferis ironizuoja,²⁰ kad jau 1864 m. Michaelis Baas pasiūlė įstatymą prieš triukš-mą, kuri keldavo Londono gatvių dainininkai. Schaferis priduria, kad buvo rastas ir finansavimas „pasauliniam garsinės aplinkos projektui“, dėkoja Menuhinui, kuris jį inicijavo. Bet štai kyla nesusipratimas ir prasideda kurčiųjų dialogas: Schaferis siūlo estetizuoti garsinį pei-zažą, o Menuhinas ieško tylos. Ar šis muzikanto noras nėra paradoksalus? Ne, atsakytų Quignard'as, teigda-mas: „Kai muzika buvo retas reiškiny, jos skambėjimas atrodė jaudinantis, o žavesys užkrečiamas. Kai muzika skamba nebepertraukiamai, ji darosi atstumianti, o tada geidžiama būtent tylos – ji darosi girdima, iškilminga. Tyla tapo moderniu svaiguliu. Lygiai taip pat ji tapo iš-skirtine didmiesčių prabanga.“²¹

Kas šiuolaikinėje visuomenėje trokšta tylos? Fritzas Zornas laisvos formos autobiografijoje „Mars“ tylios ramybės maniją sieja su senąja Ciuricho buržuazija.

Kaltina ją dėl mirties pojūčio, lydėjusio jį nuo pat vai-kystės, gal net įvariusio vėžį. Tyla nėra romantiška. Iš principo ji neturi ryšio nei su muzikais, nei su muziko-logais. Tylos troškimą galėtume traktuoti kaip tai, kas kyla iš tam tikro lygio intelektualinio mąstymo (pali-kime nuošalėje tokius piktus senių nusiskundimus, kokius kadaise išdėstė Zornas ar suformulavo Kantas). Tylos įžadus Vakaruose duoda tik kai kurie vienuoliai atsiskyrėliai, iš čia atsiranda tam tikras dvasingumas, šiuo atžvilgiu įgaunantis originalią, gal net išskirtinę, filosofinę formą. Tai vakarietiškos kultūros problema, kuri, skirtingai negu rytietiška su budistine tuštumos paieška, anot Paulio Valery, „baisisi tuštuma“.²²

Visur esanti muzika yra visiškai desakralizuota ir deritualizuota – besidauginanti, „ultraprofaniška“. Tai paradoksas, nes pati muzika, anot romantizmo atsto-vų, yra šventasis vakarietiškas ritualas. Bet šitas prin-cipas, paveiktas technologinių pokyčių, gali atsisukti pats prieš save, net sukelti sprogimą. Hermanas Hesse aukščiau minėtame savo kaltinime pliekia būtent de-kontekstualizavimą, neatitikimą, deritualizavimą iki absurdo. Mokslinės muzikinės radijo manipuliacijos primena kai kuriuos uždraustus eksperimentus, tokius kaip genetiškai modifikuoti kukurūzai, lemiantys bai-sius išsigimimus. Walteris Benjaminas veikale „Meno kūrinys mechanizuotos reprodukcijos laikotarpiu“ sako, kad visa tai neturi auros. Argi absurdiška „eko-logiškos“, t. y. grynai akustinės, muzikos idėja? Tiesą sakant, ši idėja jau egzistuoja, ir ji neabejotinai būtų pa-tikusi Adorno: „ekologiška muzika“ yra paprasčiausiai profesionali muzika, kurios klausomasi per koncertą. Cage'as savo veikale „Paukščiams“ rašė: „Muzika – tai ekologija.“²³ Tačiau kokia muzika? Paukščių? Ši idėja, be abejo, atitinka Messiaeno mąstymą (ir muziką), o per jį – ir tam tikrą tradicinės katalikiškos liturgijos filosofiją. Žinoma, „natūrali muzika“ nėra nei labai madingas, nei apginamas konceptas – nuo tų laikų, kai bažnyčia toleravo tik ją, vokalinių muziką *a cappella* asocijuojasi su angelų choru.

Cage'as 1949 m. norėjo sukurti nepertraukiamos tylos kūrinį ir parduoti *Muzako* kompanijai. Jis būtų 3 minu-čių arba 4'30“ (tai laikoma įrašytos muzikos standar-

tu) trukmės, o vadintųsi „Tylos malda“. Kūriny, nenupirktas *Muzako*, kaip žinome, tapo tylos pjese 4'33 (1952). Bent jau suvokiame dvasines jos ištakas ir tam tikru atžvilgiu antivakarietišką pobūdį, atitinkantį kompozitoriaus praktikuotą dzenbudizmą. Tai dar vienas įrodymas, kad Vakaruose tyła gali kilti tik iš mąstymo apie šventumą (priedo, eventualiai, tas šventumas išorinis – rytietiškas).

Šis straipsnis gali pasirodyti šališkas, aktyvistiškas, esantis opozicijoje viskam, ką galėtume pavadinti dominuojančiu technomuzikiniu mąstymu. Bet šiuo šališkumu siekiama atverti spragą kitame, priešingame, daug labiau paplitusiame šališkume – tai pasyvumas, nes šiuolaikinės muzikinės problemos nėra apmąstomos, amžinai lieka pasąmoninės, tarytum neegzistuojančios. Ar mes, patys to net nesuvokdami, nesame išprotėję nuo garso? Manau, svarbu iš naujo perskaityti ankstesnius tekstus, parašytus „dar nesugadintų“, „nekalčių“ žmonių, reagavusių į technologinį garsą. Bent jau turėtume supratiną apie jautrumą, per šimtmetį atbukintą triukšmą, kaip nesąmoningos mūsų degradacijos kontrastą. Dar kartą pacituosiu Schaferį: „Emily Carr, kuri Britų Kolumbijoje rašė ir tapė vienatvėje, pradėjo nekęsti radijo, vos tik pirmąkart jį išgirdo 1936-aisiais.“²⁴ Vėliau dailininkė ir rašytoja prisipažino: „Pasiėmiau pabandyti radiją su savimi. Toks jausmas, kad bitės apspito mano nervų sistemą ir varė iš proto. Tas metalinis garsas mane nervino. [...] tai vienas iš nuostabių mūsų epochos išradimų, bet aš jo nekenčiu.“

Pabaigai dar viena idėja: įsivaizduokime, kad „garsinė tarša, kurios žmogus nebesiklauso“,²⁵ šiandien jau panaikino būtent jaunimas, pridėjęs dar vieną garsinį sluoksnį – suasmenintą, pasirinktą, klausomą vietoj kito, klojamą ant viršaus. Čia kalbame apie labai paplitusį, kartais sisteminių MP3 ir kitų *Ipodų* naudojimą. Garsinė miesto struktūra išdėstyta sluoksniais, o neišvengiamos muzikinių sluoksnių nuosėdos yra daugiau ar mažiau negyvos, tad belieka jas paskandinti, suslėgti ir palaidoti po kitais, neva pozityvesniais, gyvybingesniais sluoksniais. Tai primena bandymus blogą kvapą užmušti odekolonu. Schaferis kalbėjo (mes čia vis dar esame *Muzako* sferoje) apie modernias konstrukcijas,

kurios „baltąjį triukšmą paslepia po akustiniais kvapalais“.²⁶ Jaunas žmogus, į vieną iš tokių „modernių konstrukcijų“ įeidamas su savo *Ipodu*, savuoju kvapu užmuša pastato kvapą, nors šio tikslas – užmušti labiausiai (iš visų trijų) dvokiantį baltąjį triukšmą. Ir čia, matyt, jau nebereikia komentarų. ■

Iš prancūzų kalbos vertė Vita GRUODYTĖ

¹ Pascal Quignard, *La haine de la musique*, Paris, Calmann-Lévy, 1996, p. 217–218.

² Murray Schafer, *Le paysage sonore*, Paris, Jean-Claude Lattès, 1979, p. 143.

³ David Toop, *Ocean of Sound. Ambient music, mondes imaginaires et voix de l'éther*, Paris, Cargo, 2000, p. 213–214.

⁴ *Op. cit.*, p. 24.

⁵ *Musique et émotion* (dir. Olivier Roueff), Paris, Editions du Patrimoine, 2001.

⁶ Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, Paris, Gallimard, 1968, p. 348.

⁷ *Op. cit.*, p. 144.

⁸ „Quand la musique de fond entre en action“, in *Musique et émotion*, op. cit., p. 83–84.

⁹ *Ibid.*, p. 85.

¹⁰ *Ibid.*, p. 84–85.

¹¹ *La République*, III, 401 d.

¹² Gilles Deleuze et Félix Guattari, *Mille plateaux*, Paris, Minuit, 1980, p. 430.

¹³ Paris, Calmann-Lévy, 1947, p. 241.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 273.

¹⁵ *Ibid.*, p. 220–221.

¹⁶ *Ibid.*, p. 219.

¹⁷ *Ibid.*, p. 225.

¹⁸ *Op. cit.*, p. 280.

¹⁹ Įstatymai draudžia viešose vietose transliuoti stipresnę nei 105 decibelų muziką, bet ar šio įstatymo paisoma?

²⁰ *Op. cit.*, p. 144.

²¹ *Op. cit.*, p. 277.

²² Paul Valéry, *Variété III*, Paris, Gallimard, 1936, p. 253–254.

²³ *For the birds*, Boston, Marion Boyars, 1981.

²⁴ *Op. cit.*, p. 135.

²⁵ *Ibid.* p. 16.

²⁶ *Ibid.* p. 145.

Lina DUMBLIAUSKAITĖ

AR LIETUVOS INTELEKTUALAI PRAŽUDYS VALSTYBĘ?

Toks klausimas kilo, kai perskaičiau Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės knygą „Nacionalinės etikos griuvėsiai, arba Kaip nužudyti valstybę jos intelektualų rankomis“ (*Kultūros barai*, 2013).

Turiu prisipažinti, kad jau senokai nebuvo su tokiu dideliu susidomėjimu (ir malonumu) skaičiusi panašaus žanro knygos, nors nesu nei filosofė, nei juo labiau politikė. Didžiausią džiaugsmą sukelia tai, kad knygos autorė yra jaunesniosios – mano vaikų kartos – atstovė. Tada imi ir pagalvoji: jeigu yra taip mąstančių jaunų žmonių (tikiu, kad knygos autorė – ne vienintelė), Lietuva nepražus.

Mintis parašyti savo įspūdžius kilo, kai patyriau, kokį širšyną Eglė sujudino. Kiek buvo tokių, kurie piktinosi: „Kiaušinis vištą moko!“ O kodėl gi nepamokyti, jeigu ta „višta“ (ar „vištos“) yra praradusi šventą Tėvynės meilės jausmą? Turi atsirasti „kiaušinis“, kuris garsiai pasakytų: „vištos“, atsipieikėkite pagaliau, ar nesuvokiate, kad ardate lizdą, kuriame *mums* reikės gyventi. Juolab neramu, kad tos „vištos“ jau priperėjo į save panašių...

Bedugnėje „laisvosios“ spaudos ir kitokios „skaitaliešos“ pelkėje, skleidžiančioje nuodingą tvaiką, minimoji knyga – tarsi tyro oro ar šaltinio vandens gurkšnelis. Įdėmiai ją perskaičiusi, apsidžiaugiau, kad seniai pritrūkę Lietuvos skauduliai pagaliau yra garsiai įvardyti. O ir autorės argumentai ne iš piršto laužti, nes ji remiasi pačių „intelektualų“ nuolatos reiškiamomis mintimis ir jų pozicija savo valstybės atžvilgiu.

Taigi – intelektualai...

Wittig-Marcinkevičiūtė drąsiai pastato juos prieš veidrodį. Ko gero, dar niekada intelektualai, laikantys save išskirtinai „išmintingais“, neklystančiais, negirdėjo apie save tiek daug karčios tiesos. Bet juk turėjo atsirasti „naivus vaikas“ (pasak santarininkų, *enfant terrible*), kuris pasakytų, kad karalius, toks pasitikintis savimi, pretenduojantis į „paskutinės instancijos“ vaidmenį, yra nuogas. Tikėtina, kad intelektualams rūpi Lietuvos ateitis ir jie yra kupini kuo geriausių norų. Bet gerais norais juk ir pragaras grįstas. Prisiminkime „intelektualus“, kadaise parvežusius Lietuvai Stalino saulę. Bent jau dalis iš jų, ko gero, nuoširdžiai tikėjo darantys gera Lietuvai ir jos žmonėms. Visi žinome, kokia buvo to „gėrio“ kaina. Bet šiandieniniai intelektualai visai nenori to nei prisiminti, nei apie tai kalbėti. Kyla įtarimas, kad jie negalvoja ir apie savo pačių veiklos pasekmes, nors jau dabar jos matomos ir juntamos. Lietuva gerokai paliegusi, vis daugiau atsiranda žmonių su pažeistomis sielomis arba protais. Tą rodo, švelniai tariant, keisti visokiausių reitingų, esą nustatančių, ką „myli tauta“, rezultatai. O kur dar buvę ir būsimi referendumai?

Beje, apie tautą. Televizorių dėžutėse „kalbančios galvos“ nesiliauja tvirtinti, kad tauta gali viską, net ir Konstituciją panaikinti. O ką jau kalbėti apie narystę ES – ištosis, ir baigta. Bet kas gi yra toji tauta? Ar tie, kuriems skauda dėl Lietuvos, ar tie pažeistieji, kuriems „skauda“ tik dėl savęs? O gal tos „kalbančios galvos“, beje, daugiausia intelektualai ir „paskutinės instancijos“

politologai, tiesiog ilgisi „tarybinės liaudies“? Juk tada visi buvo tokie geručiai, ramučiai, tokie vieningi?..

Retsykiais, užplūdus liūdnoms mintims, pagalvoju: „Dieve, kokių stebuklų iki šiol dar laikosi mūsų vargšė Lietuva?“ Juk tiek priviso zombių (ne be „intelektualų“ nuopelno), kurie nieko gero dabartinėje Lietuvoje nemato, nepamiršdami pirštu rodyti į „didįjį kaltininką“, esą sugriovusį kolūkius ir „suskaldžiusį“ visuomenę. Tik negaliu atsakyti sau į klausimą, kas didesnis zombis, – ar „intelektualas“, su žemėmis maišantis savo valstybę, ardantis jos pamatus, ar paprastas žmogelis, besąlygiškai tikintis tokia „intelektualų“ išmintimi. Bėlieka pritarti knygos autorei, kad visi mes iki šiol klaidžiojame *po dvasinius kemsynus*. Duok Dieve, kad tas klaidžiojimas neužsitęstų taip pavojingai ilgai, kad taps norma, tarsi kitokio politinio, etinio, moralinio „peizažo“ nė nebūtų... Antai kai kurie lietuvių istorikai iki šiol taip ir nesuprato, kad tiek *rudojo*, tiek *raudonojo* nacionalsocializmo pasekmės *vienodai* tragiškos mūsų valstybei, jiems vis dar atrodo, neva tas, kuris „raudonas kaip šėtonas“, turi ir „gerųjų pusį“.

Knygos autorė įtikinamai paaiškina, kodėl „revoliucijos vilkai“ taip puikiai susigyveno su simboline de-sovietizacija: „*Atsisakydama simbolinio apsivalymo, lietuvių akademinė bendruomenė Lietuvos ateitį atidavė į politinį lombardą – kaip užstatą už ramesnę ir patogesnę dabarties egzistenciją*.“ Visą gyvenimą praleidau akademinėje bendruomenėje ir esu gyva liudytoja, kaip vyko dvasinė „intelektualų“ transformacija. Todėl knygos autorė absoliučiai teisi, teigdama, kad lietuviai turėjo jėgų pasipriešinti imperijai, bet „*jiems nepakako valios įveikti savo pačių praeities*“.

Seniai neduoda ramybės klausimas, ar įstengs vienas iš „revoliucijos vilkų“ kada nors rasti tiek drąsos ir vyriškumo, kad viešai išsižadėtų savo „Istorinės klaidos“? Juk Lietuvos žengimas (kad ir sunkiai, kad ir stabdant ne tik svetimiesiems, bet ir saviesiems) pasirinktu keliu parodė, kieno klaidos iš tikrųjų istorinės...

Visais pašaliais tik ir girdime, kiek daug žmonių yra nusivylę Lietuva. Iš čia ir emigracijos mastai, ir neretai šokiruojantys rinkimų rezultatai, ir visokios kriminalinės baisybės, kurios šiandien dedasi mūsų krašte. Net politi-

nės partijos bado pirštais viena į kitą, vis ieškomamos, kas kaltas, o kas dar kaltesnis dėl visų bėdų. Kad ir ką sakytume, bet *moralinį šalies klimatą* lemia būtent intelektualinis elitas. Knygoje argumentuotai, o kartu vaizdingai ir tiksliai parodoma *moralinė inteligentijos atrofija*. Tai verčia susimąstyti apie gilumines istorines šio dramatiško reiškinio priežastis. Juk argi ne intelektualai 1992 m. atidavė valstybę į buvusios sovietinės nomenklatūros rankas? Argi ne todėl dabar dejuojame ir vis dar (!) ieškome būdų, kaip pagaliau atsikratyti sukalkėjusio sovietinio mentaliteto?

Liūdna, kad knygos autorė, įdėjusi tiek darbo ir pastangų, kad bent dalis žmonių imtų žvelgti į dabartį plačiau ir giliau, laiko save *pašaline*, tarsi ji ne tokia pat Lietuvos pilietė kaip ir mes visi. Argi normalu, kad jaunas žmogus, nerimaujantis dėl Lietuvos kaip valstybės likimo, verčiamas jaustis pašaliniu, kaltinamas ir keikiamas? Čia kalbu apie purvą, kurį jai ant galvos pylė ir pila kai kurie knygos „herojai“ su savo šalininkais.

Įdomu, kad knygoje vienas iš „personažų“ kaltina Wittig-Marcinkevičiūtę, esą ji netikinti pačia Sauliaus atsivertimo į Paulių galimybe. (Čia turimas omenyje buvusio sovietinio elito ir kitų kolaborantų „atsivertimas“ į dorus nepriklausomos valstybės piliečius.) Mano supratimu, įtarinėti autorę tokiais „baisiais“ dalykais nėra jokio pagrindo. Juk iš knygos turinio suprantame (jeigu norime suprasti), kad autorė būtent to „atsivertimo“ ir siekia, parodydama priežastis, kodėl jis iki šiol neįvyko. Ne tik ji, bet ir mes visi (bent jau dauguma Lietuvos žmonių) tikėjome ir tikėjomės, kad Saulius atsivers į Paulių. Bet ėjo metai, paskui dešimtmečiai, o Lietuvoje ir šiandien apstu tokių, kurie visa savo veikla rodo nė nemanantys atsiversti. O gal jie net nenutuokia, kad galėtų įvykti toks stebuklas – *atsivertimas*? Prisiminkime: „Mes juos pažinsim iš darbų.“

Lenkiu savo žilą galvą prieš jauną, drąsų, protingą, sąžiningą *Lietuvos žmogų* – Eglę Wittig-Marcinkevičiūtę. Knyga ne tik įdomi, turininga ir argumentuota. Skaitant ją, „pagauna“ vaizdinga ir turtinga lietuvių kalba. Akivaizdu, kad šią knygą parašė jaunas žmogus, kuriam labai **skauda Lietuvą**.

Turiu vilties, kad tokių jaunų žmonių yra ir daugiau, o jų balsą dar išgirsime, nes klausimas, ar Lietuvos intelektualai nepražudys savo valstybės, lieka atviras... ■

Apie autorių:

Leonardas Kazimieras Andriekus (1914 m. liepos 15 d. Barstyčiai – 2003 m. gegužės 19 d. Niujorkas) – poetas, kunigas, pranciškonas (1933), bažnytinės teisės daktaras (1945). 1937–1941 m. studijavo kunigų seminarijose Austrijoje ir Italijoje, 1941–1945 m. – Šv. Antano universitete Romoje. 1946 m. persikėlė į JAV. Nuo 1950 m. dirbo žurnalo *Aidai* redakcijoje (1980–1991 m. vyr. redaktorius). Aktyviai reiškėsi išeivijos kultūriniame

gyvenime. 1970–1980 m. buvo Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkas. Poezijoje vyrauja religiniai ir patriotiniai motyvai, lyriški Lietuvos peizažai, jai būdingas nuoširdumas, intymus, skaidrus pasaulėvaizdis.

Leonardo Andriekaus gimimo 100-mečiui paminėti rengiama knyga apie jo poeziją. Spausdiname keletą neskelbtų eilėraščių, rastų asmeniniame poeto archyve, esančiame Kryžių kalno pranciškonų vienuolyne, kur saugomi Lietuvos OFM dokumentai. Publikaciją parengė Dainius Sobeckis. ■

Leonardas ANDRIEKUS

Sapnuotojas

Štai ateina sapnuotojas
Gen. 37, 19

Nesigėrės jie tavo nuostabiai gražiais sapnais
Ir nuo skausmingo žvilgsnio užsidengs delnais akis;
Jie tavo žodį, dėl kurio gimei ir kankiniais,
Pamišusio žmogaus kliedėjimu laikys.

Net broliai neapkęs, nežinomam likimui atiduos –
Gyvensi tolimoj šaly tarp mumijų šaltų, –
Kur gausūs upių vandenys nesutelpa krantuos
Ir išsilieja rudenį su tavo ilgesiu kartu.

Palaiminti tie vandenys, palaimintas tas ilgesys,
Be jo gyvenimas tuojau sustingtų amžinai –
Palaimintas ir tu šioj ašarų pakalnėje esi,
Nes Dievo ir žmonių giliausias paslaptis žinai!

Sakysi jiems, kad septyni vaisingi metai pasibaigs
Ir pilnas varpas tuščiosios staiga prarys,
Kad paskutinę džiaugsmo vasarą su meile, su žiogais
Į kapą nulydės išalkusių varnų būrys.

Ir iš tikrųjų pranašautas badas greitai prasidės,
Įširdus giltinė mirties sprendimą išvynios,
Bet tu išgelbėsi visus grynu krauju širdies,
Ritmingai plazdančiu kiekviename posme dainos.

Ant sosto sėdint pagaliau minia ir broliai atpažins
Iš giedro veido, kaip pavasario dangus be debesų,
Ir tas didysis baimės jausmas eis žemyn,
Kai pabučiavęs tarsi: Nebijokit, jūsų brolis aš esu!

Tuoju pragys žiogai, ir niūrios piramidės tamsoje
Skambės sonatomis ir aureolėmis mirgės,
Sugrįš vėl džiaugsmo vasara, lyg prarasta svaja,
Ir tu paguosi mus, nuplėšęs uždangą mirties.

Kennebunk Port, Maine, 1950.V.26

Žiema

Nebuvo dar pas mus žiemos,
Tokios ilgos, tokios nuožmios –

Dejuoja dirvoje želmuo,
Negrįžta vieversys namo.

Atminimai

Nei brolis, nei sesuo neįkalbėtų
Jaunų dienų atminimus parduot.
Man brangios praeity lankytos vietos,
Brangus pavasaris, brangus ruduo.

Neatiduočiau nė už milijoną,
Nors atminimais metai sklidini,
Net ir vienos dainos,
Aidėjusios per šventą Joną,
Net ir vienos raidės
Paminklų akmeny.

Brooklyn, 1954.I.14

Ramybėn

Ir laukiniai balandžiai vėl jaukūs,
Ir šaltinis tylus.
Tuščias kiemas, keliukas ir laukas –
Kas atkels vartelius?

Nuostabu, kad visi taip nurimo,
Užsitrenkę duris.
Tik dar tu nuo lašelių kritimo
Atsibusti turi.

Įsakai eit nuo durų prie durų –
Ne prašyti, o duot.
Nežinai – mane išverkė jūra,
Išdainavo ruduo...

Kliedėjimas

Palik, o saule, danguje nors blankią žymę,
Atėjus vakarui, sakydama visiems sudie, –
Yra naktis maldos, rimties ir pamišimo,
Kai nebegalima ramiai akių sudėt.

Nesigailėk šviesos – mėnulio prieblandos igriso,
Ir žvaigždės krisdamos sudaužė pasakų pilis –
Kokia rami naktis, kokia tylą prie kiparisų,
O mano širdyje toks begalinis sopulys!

Šiuose laukuos nevaikščioja paklydusios žvakelės –
Ir švento Jono vabalėlių pievose nėra –
Pro liūdną kiparisą einant, akmenuoto kelio
Nenušvietė šio vakaro prigesusi žara...

Meldžiuos, kad bent visi rasos lašeliai nesukristų
Į aukso kieliką, į delną šios nakties –
Kaip bepaneščiau ją, juk ne pirma jaunystė,
Ir mano žingsniai nebe tie...

O žemė atsikeltų rytmetį neatgaivinta,
Kaip motina, budėjusi prie klieidinčio sūnaus,
Bet ką jau čia rasa – tegul kur nori krinta,
Jei iš nakties išeiti kelio nežinau!

Turtai

Nors visko žemėje atsižadėjau,
Neturtą išsirinkdamas dalia,
Tačiau kaip tikrą brolių myliu vėją,
Kaip seseris – padangių žvaigždeles.

Jis atneša į mano sodą gaivų kvapą
Vienos pražydusios už marių obelies –
Sukrinta žvaigždės ant kaštono lapų
Ir jas galiu net rankomis paliest.

Tada sakau: dabar, o seserys, kalbėsiu –
Esu juk čia be tėvo, motinos, namų –
Jau kaip ant delno aiškios visos tiesos,
Ir žemė kelia sielą savo žalumu.

Dėkoju Viešpačiui, kad mano turtų
Nei vagys neišneš, nei kandys nesuės...
Dėkoju, kad vėjelis obelių supurto,
Ir plaukia per marias kvapi srovė.

NEIŠVENGIAMYBĖ

Priešais Kauno muzikinį teatrą esančiame skvere 1972 m. gegužės 15 d. susidegino nė dvidešimties metų nesulaukęs jaunuolis. Jo vardas – Romas Kalanta. Savižudžio užrašų knygelėje aptiktas pasikartojantis motyvas: žmogaus, iš kurio kūno išauga liepsnojantis kryžius, piešinys. Prieš pat susideginimo aktą Kalanta rašė: „Aš nesu niekam naudingas. Kam man daugiau gyventi? Kad ši santvarka mane užmuštų?...“ Komunistų valdžia jo „atvejį“ mėgino aiškinti kaip „psichinės ligos“ pasireiškimą. Tuščiai. Nes Kalantos kančia tapo savotišku lietuvių sąmonę supurčiusiu viešu spektakliu. Vaikino laidotuvės virto masine – daugiausia jaunuomenės – demonstracija.¹ Kaune kilo neramumai, vyko susidūrimai su milicija. Ši mirtis iki šiol interpretuojama kaip jaunosios kartos protestas prieš Lietuvos sovietizaciją, nes netrukus atsirado pasekusių Kalantos pavyzdžiu: manoma, kad įvyko net aštuoniolika panašių savižudybės aktų. Vėliau Lietuvoje jie pavadinti „deglais tamsoje“.²

Prabėgus beveik trisdešimčiai metų (visai kitoje epochoje ir, svarbiausia, jau laisvoje Lietuvoje, siekiančioje narystės Europos Sąjungoje) teatro režisierius Oskaras Koršunovas, daugiau nei dešimtmetį vadintas amžinuoju maištininku, pastatė Vilniuje spektaklį pagal Mariuso von Mayenburgo pjesę „Ugnies veidas“. Nepilnamečio žudiko ir padegėjo Kurto vaidmenį atliko trapios išvaizdos, berniukiško kūno sudėjimo aktorius ir šokėjas Gytis Ivanauskas. Režisierius įkalbėjo jį spektaklio finale atlikti drastišką triuką: aktorius iš užkulisių atsinešė į sceną du kanistrus tikro benzino ir, grėsmingai žvelgdamas į publiką, juo apsipylė, aplaistydamas ir šalia išmėtytus

buities rakandus, kuriuos godžiai kaupė tėvai. Po teatro salę palengva ėmė sklisti benzino kvapas.³ Žiūrovai susigūžė iš siaubo: „Po velnių, dabar tas prakeiktas berniokas visus mus sudegins!“ Kurtas iš kišenės išsitraukė dėžutę degtukų. Vieną uždegė ir numetė sau po kojų. Salėje užgeso šviesos, tamsoje iš garsiakalbių pasigirdo, kaip siautėja liepsnos, o tada – ugnies sienos traškesys. Iki šiol nežinau, kokių būdu, kokį triuką pasitelkus tas degtukas nepadegė aktoriaus, scenos ir mūsų visų. Laimei, apokaliptinio gaisro viziją, turėjusią liepsnose paskandinti visą naująją Lietuvą, Koršunovas surežisavo tik publikos vaizduotėje. Atrodė, tarsi ugnis būtų šokusi po žiūrovų akių vokais, liepsnojusi jų viduje.

Sceninis Kurto gestas tiksliai artikuliuo naujosios lietuvių generacijos – tų, kurie užaugo jau naujoje sistemoje, – sutrikimą. Įvardijo jų, susidūrusių su branda ir atsakomybe, baimę, nesugebėjimą susitaikyti su ekonominiu „žiaurumu“, norą sunaikinti tai, kas jiems atrodo netinkama, ko jie nesupranta. Bet visų pirma tai buvo desperatiškas paskutinis bandymas atkreipti į save dėmesį. „*Maištas šeimoje arba nesugebėjimas egzistuoti visuomenėje – tai nėra niekas mažesnės problemos nei gyvenimas sistemoje, reikalaujančioje aukų.*“⁴ Koršunovas, anuomet paklaustas, kuris iš lietuvių herojų galėtų tapti jaunosios kartos ikona, atsakė beveik nedvejodamas: „Kurtas Kalanta“.

Ikonoklastiškas kankinio sugretinimas su autizmo kamuojamu žudiku iš tikrųjų galėtų būti paprasčiausias pasityčiojimas ir žiniasklaidos provokacija: neatsitiktinai tuoj po premjeros Koršunovas užsienio žurnalis-



„Ten būti čia“

Stanislovo Kairio nuotr.

tams dalijo savotiškus „suvėnirus iš Lietuvos“ – žiebtuvėlius. Bet šiam simboliui režisierius suteikė ne mažiau gilią prasmę. Tokiu būdu į savo atspindį teatro veidrodyje žvelgė ne tik skirtingos lietuvių kartos. Koršunovas atrado savyje Kalantos geną. Nes tikriausiai jau numanė, kad jo kaip menininko ir privataus asmens likimas tam tikru atžvilgiu priartės prie žmogaus-fakelo likimo: kaip visa jo karta, jis irgi sudegs, išsiblaškęs, žengs į pražūtį. Todėl kiekvienas pasakojimas apie Koršunovą, naujojo teatro pradininką Lietuvoje, visada bus lyg pranešimas apie kartos iliuzijas ir tuščias pastangas, primins didžiulio pasisekimo, už kurį sumokėta siaubinga liga, kroniką. Žinau Vilniuje aktorių, kuris iki šiol gailisi, kad tas sceninis Kurtas anąsyk jų visų nesudegino iš tikrųjų.

2.

Turiu įtarimą, kad tiesa apie Koršunovo teatrą turėtų atsiskleisti sandūroje tų formalių ir idėinių atradimų, kuriuos jis padarė nuo debiuto laikų iki dabartinės jo teatro studijos. Nes tai pernelyg ankstyvos pusiausvyros, sąvokų perkainojimo ir nuolatinio sugrįžimo prie senų temų laikas. Savo kūrybinės brandos fazę pats režisierius turbūt įvardytų prieštaringai – kaip „dekadentišką“ arba

„atsisveikinamąją“. Dviprasmiškai – nes vienas apibrėžimas rodo karštingą troškimą atsisakyti ligtolinės teatro kalbos, o antruoju užsimenama apie visų ieškojimų baigties grėsmę. Tarp vieno ir kito yra menininkas su konkrečia biografija, pasaulėžiūra ir kūrybine pozicija.

3.

Oskaras Koršunovas gimė 1969 m. Vilniuje, inteligentiškoje evangelikų šeimoje, be to, jo tėvas – baltarusių kilmės. Šie trys faktai iš pat pradžių skyrė jį nuo vyresnės kartos režisierių Eimunto Nekrošiaus, Jono Vaitkaus, Rimo Tumino, kurie visi be išimties grynai etniniai lietuviai, kilę iš kaimo, Romos katalikai, besizavintys kaimiška ir pagoniška Lietuvos tradicija. Koršunovas buvo ir tebėra kitoks – tipiškas didmiesčio vaikas, kurio mąstymas susiformavo 9-ojo dešimtmečio pabaigoje, t. y. anuomet jau aki-vaizdžios Sovietų Sąjungos krizės metais. „*Tai buvo tautinių mitingų, visuomeninio proveržio metas, visi mano pažįstami vaikščiojo po miestą su Lietuvos vėliavomis, garsiai kalbėdami, kad atėjo laikas susigrąžinti laisvę*“.⁵ Būdamas kraštutinis individualistas, Koršunovas nesijautė gerai masinėse demonstracijose, kuriose buvo skanduojama „Lietuva! Lietuva!“ Panašu, jau tada netikėjo, kad šalies vardas taps burtažodžiu, išspręsiančiu visas jaunų žmonių problemas. Ieškojo prieglobsčio. Nuo minios ir nuo politikos. „*Pagalvojau apie darbą teatre, nes dar paauglystėje mane sužavėjo Nekrošiaus „Pirosmani, Pirosmani...“, „Kvadratas“, „Dėdė Vania“*“. Aktorius Kęstutis Jakštas prisimena: „*Oskaras buvo jaunuolis lyg iš kitos planetos. Jo pažiūros ir elgesys su dėstytojais buvo toks radikalus ir karingas, net kėlė aplinkiniams juoką. Reikšdavo protestą prieš viską! – O dėl ko ir prieš ką protestuoti? – klausdavo jo. – Jokio skirtumo, svarbus pats pasipriešinimo gestas, – atsakydavo*“.

Koršunovas Vilniaus konservatorijoje ėmė studijuoti režisūrą, kursui vadovavo Jonas Vaitkus, kuris kaip pedagogas niekada neduoda jokių parengtų atsakymų: „*Vienintelė mano užduotis [...] yra pademonstruoti jaunam žmogui, – savo darbo principą aiškino*

„Golgotos“ režisierius, – kad jis turi tam tikrą dvasinę vertę, kuri jam suteikta neatsitiktinai“.⁶ Menininku tampama ne iš pašaukimo, o dėl vidinio žmogaus įsitikinimo, kad jis turi įvykdyti tam tikrą misiją, kurios ignoruoti nevalia. Niekio nuostabaus, kad Koršunovas tuo netikėjo. Į filosofijos paskaitas jis atsinešdavo Bibliją ir demonstratyviai pasidėdavo ant stalo.⁷ Pirmąjį savo spektaklį „Ten būti čia“ pastatė, vos baigęs trečią studijų semestrą, 1990 m., kai jam buvo vos kiek daugiau nei dvidešimt metų.

Oskaras Koršunovas – teatro maištininkas.

4.

Visiškai atsitiktinai jis atrado oberiutų, kurie dar visai neseniai buvo uždrausti, tekstus, jų kopijos keliavo iš rankų į rankas tarp protestuojančios lietuvių jaunomenės. Oberiutais vadinami 1928 m. Leningrade įkurtos literatų grupės, pasivadinusios *Objedinenije Realjnogo Iskustva* (Realaus meno sąjunga), nariai, persekiojami Stalino teroro. Daniilas Charmsas (mirė badu beprotnamyje miesto apsiausties metais), Aleksandras Vvedenskis (sušaudytas 4-ajame dešimtmetyje), Nikolajus Oleinikovas (žuvo per evakuaciją) ir Konstantinas Vaginovas (mirė nuo tuberkuliozės) buvo laikomi vėlyvaisiais futuristų pasekėjais ir Chlebnikovo „zaum“ kalbos paveldėtojais.⁸ Jų kūryba atrodė lyg Tzaros ir Bretono dadaizmo ir siurrealizmo sovietinė inkarnacija, juos vis dar veikė Kazimiro Malevičiaus tapyba. Iš oberiutų kūrybos išliko dramų, eilėraščių, dienoraščių ir nedidelių prozos kūrinių nuotrupos. Jų tekstų absurdas ir humoras slėpė mirties baimę – žmogus netikėtai sudužo į šipulius ir pabiro ant grindinio, po lova, į sriubą. Išeidavo iš namų tam, kad niekada nebesugrįžtų. Užmigdavo ir negalėdavo pabusti. Charmsui ir jo kolegoms mirtis buvo vienintelis atramos taškas, nes tik ji patvirtindavo egzistenciją, kad ir kokia ji būtų absurdiška.

1990 m. Koršunovas, pasitelkęs oberiutų juodąjį humorą, visų pirma pareiškė abejonę dėl žmogiškosios egzistencijos pamatų. Juk juoką ir pašaipą visada sukelia nesusitaikymas su pasauliu. Koršunovas dažnai

pabrėždavo Charmso žodžius: „Ten, kur nėra juoko, nėra ir tragedijos. Rimtumas visada turi egzistuoti greta ironijos.“ Nesvetimas jam ir troškimas desakralizuoti visuomeninę erdvę. „Mano įgimtas anarchizmas buvo pagrindinis motyvas, dėl kurio pasirinkau šią, o ne kurią kitą literatūrą, – aiškina režisierius. – To, ką norėjau daryti teatre, išeities taškas turėjo būti radikalus pasipriešinimas nusistovėjusiai tradicijai“.⁹ Skubiai subūrė bendraamžių grupę – tai Remigijus Bilinskas, Rimantė Valiukaitė, Algirdas Dainavičius, Saulius Mykolaitis ir kiti. Šie aktoriai, savo profesinį gyvenimą ilgam susiję su Koršunovu, išsiskyrė meniniu temperamentu. Jie buvo pakvaišę ir nenuspėjami, laužė tradicijas ir teatro konvencijas. Nepaisydami paklaikusių pedagogų, išstisus vakarus leisdavo savotiškoje Vilniaus menininkų Mekoje – Gedimino prospekte šikūrusiame „Neringos“ restorane, nes jis buvo arčiausiai Konservatorijos. Per trumpą laiką perėmė miesto bohemos naštą. Garsėjo kaip iš pašaukimo talentingi parodijos ir provokacijų meistrai, užstalės dainininkai, vakarėlių liūtai. Ir greitai padarė karjerą, vaidindami pas kitus režisierius: Varną, Nekrošių, Tumina... Kai kurie savo elgesiu tarytum kartojo linksmus Charmso ir Vvedenskio žygius 3-iojo ir 4-ojo dešimtmečių sandūros Leningrade. Nesibaigiantis balius Titanike nuo pirmojo Koršunovo spektaklio tęsėsi iki pat 10-ojo dešimtmečio pabaigos. O gal ir dar ilgiau...

Vis dėlto esminis Koršunovo grupės iškilimo momentas sutapo su kompozitoriaus Gintaro Sodeikos (g. 1962 m.) prisijungimu. Repeticijose pradėjo lankytis jaunas poetas, kritikas, oberiutų literatūros ir Gombrowicziaus vertėjas Sigitas Parulskis (g. 1965 m.). Svarbus vaidmuo kompanijoje teko Aidiui Bareikiui – scenografui, projekto „Ten būti čia“ plastinės koncepcijos autoriui. Jis, kaip ir kitas to laikotarpio Koršunovo spektaklių scenografas Žilvinas Kempinas, anksčiau neturėjo nieko bendra su teatru.¹⁰ Prisijungė prie jų ir scenografė Jūratė Paulėkaitė (g. 1962 m.), netrukus tapusi nuolatine Koršunovo bendradarbe ir, tiesą sakant, neformalia antrąja daugelio vėlesnių spektaklių režisiere.

Vizualiųjų menų atstovai paskatino Koršunovo teatrą susidomėti optiniu menu. Todėl visų oberiutinių jo pastatymų erdvė – tai juodų ir baltų grafinių figūrų

kombinacijos. Linijos ir kvadratai dengė scenos dėžutės sienas ir grindis, kūrė ne itin stabilus, nervingo pasaulio iliuziją, provokavo sceninių paveikslų griūtį. Tokia erdvė įpareigoja prislopinti aktorinės ekspresijos per viršį, pasitelkti geometrizuotą judesį, eksperimentuoti su laiku ir žodžiu. Taip atsirado pirmasis Koršunovo teatro skiriamasis bruožas.

5.

„Ten būti čia“ premjera įvyko 1990 m. kovo 22-ąją, prabėgus vienuolikai dienų po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo. Tuo metu, kai sovietų tankai centrinėje miesto aikštėje gynė Lenino paminklą nuo demonstrantų, Koršunovas statė visiškai neangažuotą, nuo tikrovės sąmoningai atsiribojusį spektaklį. Dar daugiau – jis tikėjo, kad ras savo publiką! Aplinkiniai purtė galvas: žmonės, kuriuos iš teatro ištraukė gatvės mitingai, demonstracijos ir patriotinės mišios, nesugrįš stebėti žalio jaunimėlio formalistinių meno vizijų. Tačiau nutiko priešingai. Koršunovas numatė, kad tarp Lietuvos teatro žiūrovų vyksta kartų kaita, jie trokšta naujų formų ir sieja su teatru savitus lūkesčius. „Spektaklis akimirksniu rado publiką. Iš pradžių vaidinome jį Vilniaus Jaunimo teatre keturis kartus per mėnesį – tai jau buvo stulbinanti sėkmė. Direktorė Rūta Vanagaitė tiesiog paleido senąją teatro trupę ir paskelbė seniesiems spektakliams moratoriumą. [...] Repertuare neliko nė vieno spektaklio, išskyrus maniškį. [...] Buvo žmonių, kurie žiūrėdavo jį kiekvieną kartą.“ Lietuvoje net prabėgus penkiolikai metų po tos premjeros sakydavo: „Jei nematei „Ten būti čia“, vadinasi, nieko nematei.“

Koršunovo novatorišką požiūrį į oberiutų literatūrą visų pirma nulėmė tai, kad jis atsisakė sovietinių realiųjų, perkėlė jų kūrinius į grynai meninę erdvę, tuo pat metu pabrėždamas sąsajas su anuomet jautriais klausimais. „Ten būti čia“ stebino jau pačia savo konstrukcija: aktoriai atlieka skirtingų tonacijų etiudus su mimų imitaciniu tikslumu ir klounų komizmo jėga. Koršunovas laužė naratyvines taisykles – jis nekėlė pagrindinės temos, tarytum klimpo į komiškus nukrypimus, lėmusius sodrią spektaklio struktūrą. Režisierius leido

aktoriams naudotis kūrybine laisve oberiutų pasaulio ribose. O šie oberiutų literatūros atmosferą perteikdavo per judesį, gestą, mimiką ir garsus.

Žiūrovai ir kritikai įvertino jaunojo maištininko debiutą, Koršunovas tapo kartos guru, kone „roko žvaigždė“, visi jį (pri)pažino ir kone kiekvienas su pasigėrėjimu suokė: Koks gabus! Didžiulis talentas! Genijus!

Ir vis dėlto dar kelerius metus jam teko atremti kaltinimus dėl eskapizmo ir abejingumo galimam blogio triumfui naujoje epochoje: „*Apie teatre keliamas etines problemas negalima kalbėti, kvestionuojant jų teigiamus ar neigiamus aspektus. Tai, ką savyje apima teatras, yra už gėrio ir blogio ribos*“, – bandė gintis režisierius. Kol galiausiai suprato, kad jaunatviškas jo maištas yra nukreiptas ne prieš vertybes, o prieš pasaulį. „*Galbūt naujoji moralė iš tikrųjų tėra moralės nebuvimas*, – svarstė režisierius. – *Tai tarsi nuojauta, kad senojo Dekalogo nebėra.*“

6.

Kas po šio spektaklio pasikeitė lietuvių teatre? Visų pirma, su Koršunovu į lietuvių teatrą atėjo naujas mąstymas apie teatrinę erdvę, jis sėmėsi įkvėpimo iš kitokių nei lig tol XX a. dailės aruodų. Savarankišką, sterilią, nepriklausomą erdvę traktavo kaip savaiminį meno objektą.

Kartu režisierius apvertė metaforos funkciją lietuvių teatre. Metafora jau nebebuvo pagrindinis Ezopo kalbos elementas, nieko nebeiliustravo, nebuvo susijusi su bendrinių įvaizdžių sistema. Vietoj to metaforos ėmė rasti iš uždraustojo „amoralaus nerealistinio meno“.

Galiausiai Koršunovas pripažino scenos pirmenybę prieš dramaturgiją. Teatrui skirtas tekstas, jo manymu, yra adaptuotas, pritaikytas prie taisyklių, kurias lemia režisieriaus pasirinkta konvencija. Ilgametis jo prisiiršimas prie oberiutų buvo aiškus signalas vyresniajai kūrėjų ir žiūrovų kartai – jūsų literatūra niekam tikusi. Lietuvių dramaturgiją krečia provincializmo sindromas, o pasaulinė klasika skaitoma ne taip, kaip reikėtų. „*Suvokimas, kad mus supantis teatras yra neįdomus, leido mums ironiškai žvelgti į viską, kas buvo prieš mus. Dėl to kiekvienas iš mano spektaklių buvo kupinas pašaipos*“, – pabrėžia režisierius.

Tad šešerius metus statė vien oberiutus (Lietuvoje ir Vokietijoje), važinėjo su savo spektakliais į Europos festivalius. Buvo laikomas siurrealizmo ir ekspresionizmo specialistu. O, dar vienas Mejerholdas iš Lietuvos!.. Pranašauta, kad jam esant priešaky, naujasis teatras bus formos teatras, sugrįš prie senųjų Didžiosios teatro reformos laimėjimų. Tačiau Koršunovas nemėgo etikečių. „Kiekvienas spektaklis yra autonomiškas, – aiškino režisierius dar vieno oberiutinio savo pastatymo principus, – bet akivaizdu, kad visi sudaro giminišką ciklą. Galima sakyti taip: juos sieja tai, kad jie apima viską, ko aš nežinau.“

„Ten būti čia“ tematika buvo plėtojama spektaklyje „Senė“, kuriame režisierius kūrė luošų, nes nei gyvų, nei mirusių anapusių gyventojų viziją. Spektaklio ir pjesės pavadinime įrašytą Senę vaidino Remigijus Bilinskas: aprengtas klasikinio baleto šokėjos kostiumu, nenatūraliai rimtas, monumentalus, jis tapo absurdiška atsvara kitiems personažams, judantiems tarsi vabalai, negalintiems pripažinti savo pačių agonijos, susitaikyti su pasaulio griūtimi ir prarastais prisiminimais. Vienoje iš scenų personažai numirėliai vienas po kito įsiropščia į dėžę, gulinčią ant grindų, norėdami joje užsidaryti, kad liautųsi egzistavę. Akimirka ritmiškai atsiplėsdama nuo grindų, lyg tampoma konvulsijų, dėžė-karstas sudunksi dar kartą. Tarsi jos viduje daužytųsi gyvas palaidotas žmogus. Stoją tylą, tačiau tai nebuvo pabaiga. Dangtis prasivėrė, parodydamas paklaikusius būsimų numirėlių veidus. Mirtis, kuri pas juos atėjo, nesugebėjo nei išeiti, nei padaryti ko nors negrįžtamo. Jai pritrūko kažko tikro, kažkokios sankcijos ar leidimo. Iš oberiutus kankinusio nepakankamumo ir negalimybės Koršunovas suformulavo metafizinę problemą: „Savo spektaklius kuriu apie Nieką. Juose trūksta visko, išskyrus Nieką, kuris yra tikrasis mano spektaklių herojus. Bet nepakankamumas yra svarbesnis. Nes tas nepakankamumas buvo Dievas.“

8.

1997 m. atėjo metas kitai jo karjeros revoliucijai. Režisierius pajuto poreikį peržengti ligtolinį ieškojimų



„P. S. Byla O. K.“

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

horizontą. Jis, jo aktoriai ir žiūrovai pasiekė tašką, kai būtina reziumuoti, kas pasiekta. Jie suprato, kad „teatro scena anksčiau buvo mūsų dvasingumo gelbėjimo vieta. Šią būseną galima laikyti esmine komunistinio laikmečio lietuvių teatre. Naujoje sistemoje, kurioje veikia žodžio laisvė, esama nedaug „draudžiamų zonų“, „negalimų temų“, be kurių teatras tikrai negali egzistuoti.“ Todėl režisierius užsibrėžė tikslą perkelti savo teatrą į tas „draudžiamas zonas“. Bet kokia kaina.

Politiškai aktyvaus 10-ojo dešimtmečio pradžioje jis statė tiesiog spektaklius – „beveik“ be aliuzijų, nesuvedindamas sąskaitų su sistema, su praeitimi, su tautos kankinyste. Šiam dešimtmečiui baigiantis, kai Lietuvoje apie politiką niekas nenorėjo nei kalbėti, nei girdėti, Koršunovas lyg tyčia pradėjo statyti angažuotus, realybę interpretuojančius, socialines problemas analizuojančius spektaklius. „Oskaras Koršunovas apdovanotas medžioklinio šuns intuicija. Naują epochą jis pajunta pavydėtina greitai“¹¹ – taip jaunąjį kūrėją apibūdino viena įžvalgiausių lietuvių kritikių. „Pas mus, Lietuvoje, nebuvo jokių naujų tekstų, kurie kalbėtų apie mūsų pasaulį. Taigi nusprendžiau atgaivinti šalies dramaturgiją, negebančią kalbėti apie tikrovę. Užsaciau Parulskiui parašyti pjesę teatrui“¹² – pasakojo režisierius. Taip atsirado spektaklis „P. S. byla O. K.“ su pavadinime užšifruotais kūrėjų inicialais.

Parulskis ir Koršunovas šiame spektaklyje susiejo du pasakojimus: Oidipo mitą, kuriame dievų valia sūnus to nežinodamas nužudė savo tėvą, ir mitą apie Abrao-



„Vasarvidžio nakties sapnas“

Goodlife nuotr.

mą, kuris, Dievui įsakius, turėjo paaukoti sūnų Izaoką. Parulskis šių dviejų istorijų prasmės painiojo ir apversdavo. Jo Izaokas kaip ir Oidipas nužudo tėvą. Tačiau tai nebuvo spektaklis, kuriame vaidino aktoriai su antikiniais kostiumais, o tiesiog grobuoniška šiuolaikinė drama, kurios veiksmas vyko šiuolaikinėje Lietuvoje, čia išniekinama šalies vėliava, šaipomasi iš nepriklausomybės ir tautos socialinės sėkmės. Šeima parodoma kaip ankstesnės sistemos reliktas, esą čia ilgiausiai išsilaikė melas ir veidmainystė. Tačiau žiauriausiai kalbama apie savo paties kartą, tarsi Koršunovas stebėtusi: „O ką apskritai reiškia būti jaunam? Kas tai per keistas jausmas? Ar tai dovana, ar prakeiksmas?“¹³ „Augau vienoje sistemoje, o gyventi, priimti suaugusio žmogaus sprendimus turėjau kitoje, visiškai kitokioje, – taip režisierius aiškino pasaulėžiūrinę savo poziciją. – Turėjau atrasti save naujoje erdvėje, kaip ir daugelis mano bendraamžių, išlikusių pačiais savimi posttotalitariniu laikmečiu ir susidūrusių ne tiek su apsisprendimu „kuo būti“, o visų pirma „kokiam nebūti“.“¹⁴

Kita šio ciklo premjera buvo Koltėso „Roberto Zucco“, kurio šaknys taip pat slypėjo mitiniame pasakojime, bylojančiame apie visuomenę: veiksmas vyko Vilniaus parke ant amerikietiško kalnelio, geležinkelio stotyje, madinguose jaunimo klubuose. Spektaklyje itin garsiai ir rėksmingai skambėjo žodžiai: „Čia viskas šlykštu. Visas miestas purvinas.“ Koršunovas atidengė kortas – kalbėta tikrai ne apie Marselį arba Paryžių, norėta supurtyti Lie-

tuvą. Šiuolaikiniame Vilniuje greta viena kitos gyvena dvi žmonių grupės, kurių mentalitetas skirtingas. Masės, praeities įsikibę paklusnūs gyventojai, kuriems iš tikrųjų nesvarbu, kur gyventi – ar komunistinėje sistemoje, ar kapitalizme. Ir agresyvus jaunimas, nenorintis susitaikyti su realybe, su gyvenimu be perspektyvos, su visuotine veidmainyste. Koltėso kūrinio herojus buvo savotiškas jos atstovas. Naujasis Hamletas, kuriam jau nekyla abejonių. „Toks žmogus kaip Zucco atsisako dalyvauti visuomenės manipuliacijoje“, – po premjeros rašė sociologas Jonas Valatkevičius.¹⁵ Zucco sujungė naujojo Koršunovo priešininkų minią, sukėlė pasaulėžiūrinę kartų konfliktą. Senesnioji kritikų ir žiūrovų karta staiga išvydo jame priešą ir teatrinį barbarą. Koršunovo tai nė kiek neišgąsdino. Paradoksalu – to jis ir siekė. Pagal jo strategiją nuo pat pradžių neabejotinai buvo suplanuotas skandalas ir provokacija, tą rodo inscenizacinių schemų nepaisymas, noras pakeisti žiūrovų ir aktorių santykį, šokiruojanti tematika. Tačiau prieš tokią transformaciją nosis užrieta ir tie, kurie dar neseniai buvo jo sąjungininkai. Nes nuo tos akimirkos Koršunovas, statydamas kiekvieną šiuolaikinę dramą, tolo nuo vaidinimo erdvės geometrinės švaros, sceną nuosekliai pradėjo versti šiukšlynu. Nieko keista, kad jo kolegos, avangardinių vizualiųjų menų kūrėjai, tokį scenovaizdį suvokė kaip ankstesnio minimalistinio ir conceptualaus manifesto išdavystę. Nesuprato, kad „kiekvienas Koršunovo spektaklis – tai naujas posūkis lietuvių teatro istorijoje“.¹⁶ Po absurdo, ekspresionizmo ir siurrealizmo atėjo metas naujai konvencijai.

9.

1998 m. sukonfliktavęs su Valstybinio akademinio dramos teatro direktoriumi Rimu Tuminu, supykęs, kad teatras milžinas toks nepaslinkus finansiškai, kad prastai dirba administracija, grieždamas dantį dėl to, kad spektaklius leidžiama statyti pernelyg retai, be to, reikia dalytis aktoriais, savo gastrolių grafiką derinti prie kitų kūrėjų planų, Koršunovas išėjo ir netrukus įregistravo savo teatrą – OKT. „Pasinaudodamas savo vardu kaip iškaba, ėmiausi paprasčiausios galimybės pradėti naują teatrą. Išgirdę „Koršunovas“, lietuvių žiūrovai reaguoja

specifiškai – jiems šis žodis siejasi su tam tikru aktorystės ir mąstymo apie spektaklio poetiką tipu.¹⁷

OKT iškilimas nebuvo revoliucinis režisieriaus karjeros perversmas, o tiesiog faktinės būsenos įteisinimas. Jis ir jo aktoriai jau anuomet Akademiniam teatre funkcionavo kaip autonomiškas organizmas. Ligtolinė patirtis leido jam suvokti, kaip turėtų būti formuojamas jaunosios kartos teatro repertuaras.

Logiški atrodė du keliai. Pirmasis buvo pagrįstas šiuolaikinės dramaturgijos pastatymais, naujausių Europos inscenizacinių madų pristatymu lietuvių publikai, visuotinai svarbių temų kėlimu. Šis suvokimo būdas patvirtino, kad režisieriaus pasirinkta inscenizacinė linija buvo teisinga – statydamas naująją dramaturgiją jis vengė drastiškų sprendimų, ištūžį, agresiją ir žiaurumą kondensavo vien žodyje. Žiniasklaidos patogumui Koršunovas net suformulavo specialų „antegzistencializmo“ terminą, kuris buvo priešingas natūralizmui ir apibrėžė jo estetiką, kaip skaityti „naujųjų brutalistų“ (Marius von Mayenburgas, Markas Ravenhillas, Sarah Kane) tekstus.

Antrasis priešingai – turėjo būti klasikos tyrinėjimo kelias. Šiai, klasikinei, kryptiai priskirtini „Vasarvidžio nakties sapnas“, „Meistras ir Margarita“, „Karalius Oidipas“, „Romeo ir Džuljeta“... Iki tol ilgą laiką – apie dešimtmetį – režisierius vengė teatrinio susidūrimo su klasika. Kurį laiką nežinojo, kaip galėtų įtraukti ją į savo repertuarą, kokį vaidmenį skirti klasikai, plėtojant dialogą su publika. Gal per klasiką eiti į idėjinę diskusiją su kitais režisieriais (Nekrošiaus Shakespeare'o pastatymai), gal priešintis vyraujančiai tradicijai? O gal klasikinius spektaklius statyti, pirmiausia orientuojantis į europinės festivalių publikos poreikius, juk teatras turėjo kažkaip save išlaikyti? Galiausiai suvokė, kad klasiką galima traktuoti kaip platformą tolesniems formaliems ieškojimams, kalbos, atrastos oberiutinių eksperimentų laikotarpiu, transformavimui, o kartu kaip meninės brandos išbandymą.

10.

Koršunovo interpretuojama klasika visada reiškia pokalbį apie kūrybos paslaptį, apie buvimo menininku pras-

mę. Būtent todėl jo „Vasarvidžio nakties sapnas“ – tai istorija, pasakojama iš atėniečių amatininkų perspektyvos, tai jų kūrinys, bylojantis apie meilę, kilusią iš neįveikiamos meilės teatrui. Scenoje bemaž nesusitodamas judėjo „gyvasis miškas“ – žmonės, laikantys dideles, plačias, veidus ir kūnus dengiančias lentas. Tai buvo sujudinta ir išdidinta atėniečių amatininkų teatriuko siena, prie kurios mylėjosi Piramas ir Tisbė. Aktoriai iš lentų lyg iš „Lego“ kaladėlių statė rūmų kambarius, tiesė koridorius, medžių alėjas. Vairiantų, įvaizdžių, konstrukcijų skaičius – beribis. Juk lenta tuo pat metu yra ir scenografijos elementas, rekvizitas, kostiumas, ir aktoriaus kūno dalis! Koršunovas pabrėžė, kad pirmieji teisės kodeksai buvo lentelių pavidalo. Žmogus kuria elgsenos, visuomeninių papročių, meilės ritualų ir prievolių normas, kurias visada turi su savimi. Tad lentos galėjo būti savotiška vizualinė Dekalogo, kurio laikomės kas dieną, išraiška, o kartu tokia meninė struktūra, kai kūrėjo neįmanoma atskirti nuo medžiagos. Lietuvių režisierius nedviprasmiškai rodė, kad pati kūryba primena medkirčio darbą: lekia reikšmių skiedros, byra įvaizdžių pjuvenos. Teatras – tai fizinis darbas, formų tvarkymas. Tik iš pirmo žvilgsnio tai gali atrodyti smagus užsiėmimas. Bet reikia išbandyti daugybę variantų, kombinacijų, ilgai vargti, kol atsiranda kažkas... Meilė? Troškimas? Nauja pradžia? Koršunovas, regis, į viską numojo ranka: et, menas yra svarbesnis... net ir toks beprasmis, kaip anas atėniečių amatininkų teatrėlis...

Pagal Koršunovo koncepciją net „Meistras ir Margarita“ nebuvo ir negalėjo būti tiesiog spektaklis apie meilę. Ieškota atsakymo į klausimą, kas yra kūryba: „*Mane domina kuriančio žmogaus asmenybė. Kuri žmogaus dalelė yra atsakinga už kūrybą? Iš kur randasi menininko genas? Mane visada domino ta šizofreniška situacija, kai viename žmoguje gyvena tarytum du žmonės. Ir dažnai tas kažkas – menininkas – gyvena sau kasdienį gyvenimą, būna bjaurus, pavargęs ir banalus, – aiškino režisierius. – Ir tuo pat metu jame slaptai arba akivaizdžiai egzistuoja kažkas kitas, tas, kuris visą laiką kuria. Iš patirties žinau, kad jų gyve-*

nimas drauge visada būna itin dramatiškas. Man tai viena pagrindinių Bulgakovo romano temų. Ivanas ir Meistras – tarsi vienas ir tas pats žmogus.“

Tad kas, Koršunovo supratimu, galėtų būti kūryba? Kančia, beprotystė, būtinybė ir manija, sutartis su velniu. kažkas tokio absoliutaus, kad atmetama galimybė su bet kuo dalytis emocijomis. Koršunovo spektaklyje meilė eina šalia kūrybos, bet niekada neužima jos vietos. Kūrybos aktas – tai kažkas nuostabaus. Vienodai kenčia ir grafomanas, ir genijus. Jie abu vienodai vieniši. Rezultatas nesiskiria – skirtingos tik pastangos, įdėtos, siekiant sukurti tai, kas yra nežinoma. „Kūryba man yra vienintelė akimirka, kai iš tikrųjų gyvenama, kai apima savivertės ir to, kas daroma, prasmingumo jausmas, – viename iš pokalbių prisipažino režisierius. – Tokiomis akimirkomis man tuo pat metu ir džiugu, ir sunku. Už tokius pakilimus dažniausiai tenka brangiai sumokėti – pavyzdžiui, sveikata, fiziniu išsekimu ar patirti fiasko emociniuose santykiuose.“

11.

Regis, Avinjone pirmaisiais XXI a. metais per jaunųjų režisierių forumą paklaustas, kodėl kuria teatrą, Koršunovas suglumino žurnalistus, režisierius ir festivalio vadovus, atsakydamas, kad vienas po kito statomi spektakliai gelbsti jį nuo alkoholizmo: „Kodėl dirbu tiek daug ir taip dažnai? Net tėvai man sako: pristabdyk. O aš kitaip negaliu. Tai mano terapija. Nes kai dirbu, negeriu. Rūpesčiai, dvejonės, baimės atsiranda tada, kai nėra teatro.“

Koršunovui teatras visada buvo tikras, o ne metaforinis apsisvalymas ir išsigelbėjimas. Leisdavo atgauti pusiausvyrą, pabėgti. Bet tam tikru momentu jo buvo jau per daug. Koršunovas visada nustelbdavo vietinius ir Europos kūrėjus savo aktyvumu. OKT beveik be perstojo gastroliavo. Kasmet išleisdavo po dvi, tris premjeras Vilniuje, o kur dar pastatymai užsienyje ir darbas su ankstesniais spektakliais. Oskaras padėjo rasti su jo teatru susijusių menininkų spektakliams, mėgino investuoti į jaunuosius režisierius, dėstė aktoriams akademijoje, atgaivino teatro festivalį Vilniuje. Lėkė kaip akis išdegęs ir negalėjo sustoti. Buvo žvaigždė. Lietuvo-

je jį dievino visa jaunuomenė, ypač merginos. Spektaklius statė Lenkijoje, Rusijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Skandinavijoje, atvykdavo į visas peržiūras, kūrybines dirbtuves, paskaitas – dalyvaudavo visur, kur tik būdavo kviečiamas. Neslėpė savo silpnybės, priešingai – pradėjo ją analizuoti spektakliuose. Ne tiek siekdamas susidoroti su ja, kiek svarstydamas, ar tai ne per didelė kaina už garsų vardą, už meninio gyvenimo intensyvumą? Alkoholizmas tapo Klaipėdoje režisuoto spektaklio pagal Strindbergo „Į Damaską“ raktu. Kiek vėliau OKT pastatytas „Hamletas“, „Miranda“ ir „Dugne“.

12.

„Hamletas“ prasidėjo galingu paveikslu. Scenoje stovėjo apšviesti staliukai, kokie būna teatrų grimo kambariuose. Aktoriai, atsukę žiūrovams nugaras, žiūrėjo į savo atspindžius veidrodyje ir šaukė: „Kas tu? Kas tu esi?“ Pirmoji Shakespeare'o tragedijos eilutė tapo spektaklio raktu, nes šis klausimas buvo užduodamas ne tamsoje sėdinčiam nepažįstamajam, o pačiam sau. Mumyse esančiam „kitam“. „Kokios jūs tautybės? Aš girtuoklis!“ – Koršunovas tarytum kartoja Riko iš „Kasablankos“ žodžius ir nori, kad Hamletas pavirstų kažkuo panašiu į keturiasdešimtmečio menininko gyvenimo ir kūrybos suvestinę. Hamletas, tapęs kartos mitu, Hamletas, prieš realybę sukilęs jaunuolis, lietuvių režisieriui buvo jau praeitis. Dabar jį domino tai, kas Hamlete yra teatriška ir asmeniška. Norėjo surinkti į vieną vietą viską, ką žino apie teatrą, ką geba padaryti ant scenos (čia yra citatų iš ankstesniųjų garsių jo pastatymų!). Papasakoti apie teatrą kaip apie priklausomybę, kaip apie nenugalimą poreikį vaidinti ir meluoti, apsimetinėti prieš aplinkinius ir prieš patį save. Apie teatrą, suvokiamą kaip girtuoklystė, ir apie meną, prasidedantį nuo degtinės...

„Taip. Šiame „Hamlete“ kalbu apie pasaulio girtuoklystę ir apie savo alkoholizmą. Bet aš nemanau, kad čia kalbama vien apie girtuoklį“, – dievagojasi režisierius. Pagrindinį vaidmenį skyrė klaipėdiečiui aktorui Dariui Meškauskui – savo bendraamžiui ir sceniniam *alter ego*. Meškausko veidas – pavargusio klouno veidas, dėvėjęs pernelyg daug kaukių. Spektaklyje jis pasiduoda alko-

holinei euforijai, tada keičiasi ir panyra į depresiją, vienas scenas vaidina tarytum blaivus, kitas – lyg apimtas kvaitulio. Sceninis režisieriaus antrininkas randa degtinės butelį, paslėptą drabužių spintoje, vemia į šiukšlių kibirą, patiria baisias sąmonės prabudimo akimirkas. Legendinis „būti ar nebūti“ čia ištiriamas apverčiant reikšmes aukštyrų kojoms. „Būti“ – reiškia pasilikti teatre ir pamažu mirtinai nusigerti. „Nebūti“ – tai nelabai realus šansas išeiti iš „teatrinio kalėjimo“, galimybė pasiekti nebūtį ir nudvesti anapus meno. Ten nėra jokio išsigelbėjimo. Naujasis lietuvių Hamletas renkasi tik iš dviejų savigriovos būdų, nes Shakespeare'o „pelėkau-tų“, t. y. klastingo spektaklio, skirto demaskuoti kara-liškajam nusikaltėliui, metaforą Koršunovas išplečia iki teatro kaip tokio. Teatro, kuris besąlygiškai įtraukia jį kuriančius žmones, priverčia paaukoti meilę, gyvenimą, sveikatą, stabilumą. Kaip ciniškai ir pranašiskai skamba Hamleto žodžiai, tariami Horacijui: „Išmokysim jus gerti“, t. y. išmokysime vaidinti ir kurti taip, kad melagystė galiausiai būtų tikresnė už Tiesą. Režisierius prisiminė savo paties patirtį: štai ateina į teatrą jaunuolis – idealistas, maištininkas, – o po dvidešimties metų teatras išspsjauna apgailėtina, žlugusį žmogų.

Po premjeros jis užsiminė, atseit šis spektaklis atsirado iš baimės, kad jam, kaip žmogui ir kūrėjui, viskas, kas svarbiausia, jau praeity. Ir pabrėžė vis dar esančią kartos, kuri pradėjo senti dar nė nesubrendusi, balsą. Pritarti šiai diagnozei turbūt galėtų visi jo tautiečiai amžininkai, o labiausiai tie, kurie drauge su juoėjo teatro keliu.

13.

Novatorių kartą persekioja prakeiksmas. Koršunovui artimų menininkų biografijos, atrodo, yra kupinos dramatiškų vingių, svaigių pakilimų ir istorijų apie sėkmės kainą. Vieniems iš jų pasisekė, kiti įklimpo į saugų, stabilų gyvenimą. Pirmieji iš Lietuvos pasitraukė scenografai Aidas Bareikis ir Žilvinas Kempinas – įsikūrė Niujorke, surengė daug individualių parodų. Kompozitorius Gintaras Sodeika tapo kultūros viceministru vienoje iš Lietuvos vyriausybių. O aktoriai? Spalvingiausia tos kompanijos figūra visada buvo Remigijus Bilinskas. Nerami siela. Mėgo

apsvaigęs bastytis naktinėmis įvairių miestų – Londono, Vilniaus ar Peterburgo – gatvėmis ir savo nuostabiu balsu dainuoti džiazą. Vieną dieną nusprendė, kad bandys užsidirbti, augindamas ožkas. Jomis rūpindamasis išbandė Stanislavskio metodą: norėjo sužinoti, kiek ožka suėda, kaip ją reikia melžti, kokios priežiūros ji reikalauja. Ir iš tikrųjų su viena iš ožkų porą mėnesių gyveno didmiestyje, blokinio namo bute. Tačiau oberiutų absurdas netrukus pradėjo temdyti jam sąmonę. Jau antroje 10-ojo dešimtmečio pusėje praleisdavo spektaklius, kuriuose vaidino. Vėliau susiėmė ir dabar vaidina nepriklausomo kino filmuose ir tarptautiniuose projektuose, tokiuose kaip „Pasipriešinimas“ (istorija apie žydus partizanus brolius Bielskius). Tačiau nuo teatro laikosi atokiai.

Audrius Nakas pagarsėjo tuo, kad dvejus metus režisavo spektaklį Akademiniame dramos teatre, po to jau tik dėstė režisūrą ir aktorystę, mokė menininkus, kaip pasinaudoti Europos fondais. Šarūnas Puidokas visada buvo nenusipėjamas. Gdanske, per festivalį *Nowa Litwa*, vaidindamas spektaklyje „Senė 2“, išsirengė nuogai, priblokšdamas sutrikusius kolegas. Saulius Mykolaitis, Koršunovo spektaklyje suvaidinęs Roberto Zucco, greičiau už kitus tapo nepriklausomas, pastatė keletą spektaklių („Stop Mašina“, „Mažasis Princas“), išleido dvi savo įdainuotas kompaktines plokšteles, o 2006 m. nusižudė. Po penkerių metų, 2011 m. lapkritį, iš gyvenimo pasitraukė nuolatinė Koršunovo spektaklių scenografė Jūratė



„Hamletas“

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.



„Dugne“

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

Paulėkaitė. Dar viena lietuviškos depresijos auka, nusivylusi gyvenimu ir menu.¹⁸

Tai, ką jautė po šios tragedijos, režisierius papasakojo jaudinančiu pjesės „Dugne“ pastatymu, kuriame subūrė visą „Hamletą“ kolektyvą, tiesa, jau be kaukių, kostiumų ir vaidmenų. Visas spektaklio scenovaizdis – šventinis stalas ir šimtai tuščių butelių. Aktorius (Darius Gumauskas), užsirišęs ant kaklo virvę, nusižudo kaip ir Gorkio personažas, prieš tai pasakydamas garsųjį monologą „Būti ar nebūti“. Ir vėl prasideda kažkas visiškai naujo Koršunovo teatre. Teatras susinaikino, pabiro į šipulius, kas nori, gali sprukti iš čia kuo greičiau – atrodo, tai dabar tvirtina Koršunovas. Naujausi OKT spektakliai yra rimti ir aštrūs kaip niekada. Režisierius žiūri į save, į savo kolegas ir klausia, ką padarė blogai? Kaip ir kuo sumokėjo už kūrybinės euforijos akimirką? Tačiau nepasiduoda, tebeieško naujos formos, atsisako visų senojo savo teatro atpažinimo ženklų. „Dugne“ aktoriai vaidina asmeniškai, intymiai, tarsi melstųsi už draugus, kuriems nepasisekė.

14.

Oskaro Koršunovo ligšiolinis meninis balansas stebina. Ką iš tikrųjų Koršunovas laimėjo? Juk jis ėjo pirmas. Jo bendraamžiai iš Europos, o drauge ir ginklo broliai, kovoję dėl naujos teatrinės kalbos, debiu-

tavo gerokai vėliau. Lietuvių režisierius buvo atrastas šešeriais aštuoneriais metais anksčiau negu Kirilas Serebrennikovas, Thomasas Ostermeieris, Krzysztof Warlikowski, Arpadas Schillingas, Petras Léblas, Grzegorz Jarzyna, Ivanas Vyrpajevs. Ir tik vėliau kai kurie iš jų kantriau eksperimentavo, toliau pasistūmėjo dirbdami su aktoriais ir yra labiau vertinami šiandieninėje Europos teatro rinkoje... Arba išėjo iš teatro kaip Schillingas...

Koršunovas įkūrė asmeninę, labai lanksčią sceną, kuri turi paklausą festivalinėje Europoje, tačiau lietuvių teatro struktūros nepakeitė. Šis ir toliau yra režisūros žvaigždžių teatras, pasidalijęs į griežtas įtakos ir pelno sferas, suskilęs į sostinę, Kauną ir provinciją. Koršunovas ilgai, atkakliai ieškojo šiuolaikinio repertuaro, bet tvirčiausiai pasijuto ėmęsis klasikos – Shakespeare'o ir Molière'o, Bulgakovo, Suchovo-Kobylyno ir Gorkio. Kiekviena jo premjera OKT tampa įvykiu, tačiau ne kiekvienas spektaklis, kurį jis pastato kitose Lietuvos scenose arba užsienio teatruose, atveria kokią nors naują erdvę tiek jo paties, tiek mūsų teatro suvokime. Turi ištikimą trupę, kurią sudaro jau dviejų kartų aktoriai, jo mokiniai, bet nesukėlė jaunosios lietuvių režisūros sprogimo. Didelė europinės publikos dalis jį ir toliau – po dvidešimt trejų kūrybinio darbo metų! – laiko pačiu jauniausiu lietuvių režisieriumi.

Suformavo lietuvių publikos meninį supratimą ir skonį tik tam, kad suvoktų – per pastaruosius kelerius metus beveik visa senoji jo publika emigravo. Taigi Koršunovas prarado svarbų savo teatrinės misijos partnerį. Kitaip ir negali būti – beveik milijonas lietuvių gyvena, dirba, uždarbiauja kur nors Europos Sąjungoje. Ir tai daugiausia žmonės, turintys po keturiasdešimt kelerius metus.

Jis ilgai kovojo su lietuvių visuomene, bet turbūt nesuvokia, kad negrįžtamai ją pakeitė. 2012 m. gruodį pastatytoje Justino Marcinkevičiaus „Katedroje“ režisierius studijuoja menininko ir tautos santykį, klausia, kas juos vienija – kokie įsipareigojimai ir susitarimai. Gal tik tam, kad įsitikintų: savigriovos polinkių turinčiam menininkui, kuris pats tampa didžiausiu savo priešu,

šiam naujam korporaciniam, perfekcionistiniam, nuspėjamam pasaulyje vietos nėra.

15.

Apie savo gyvenimą teatre Koršunovas nemąsto triumfo ir pralaimėjimo kategorijomis. Jis tiesiog rimtai klausia: ar buvo verta? Atrodo, menininkas, intensyviai, karštai gyvenantis už du ar tris kitus žmones, turėtų sudegti akimirksniu tarsi gyvas deglas. Protestuodamas prieš gyvenimo blogį ir banalumą. Kaip Romas Kalanta. Tačiau šiandien sąmoninga auka nebūtinai tampa šviesos blyksniu tamsoje. Menininkas miršta konvulsijose, su virve ant kaklo arba ligoninės palatoje. Gal net priešais televizorių, pakeliui į tualetą, laiptinėje. Koršunovo „Mirandos“ Prosperas buvo į visuomenės pakraštį nustumtas sovietinis intelektualas alkoholikas, laukiantis, kada per televizorių vėl bus rodomas „Gulbių ežeras“, nes šio baleto transliacija Sovietų Sąjungoje reiškė aukščiausių valdžios kadro kaitą. Miranda – luošas vaikas, neįgali mergina, kuriai padeda specifinė terapija: tėvo skaitoma ir vaidinama Shakespeare'o „Audra“. Taigi Prosperas įsikūnija į visus personažus, o Miranda tampa Arieliu. Finale paaiškėja, kad jokios dukters niekada nebuvo – senas alkoholikas ją išsigalvojo. Ir tada jo kambaryje akimirkai atsiranda balerina iš televizinio „Gulbių ežero“. Šis spektaklio fragmentas atrodo sukrečiamai, nes ištikimi Koršunovo teatro žiūrovai pamena, kad apsirengusi balerinos kostiumu pas „Senės“ herojų ateina Mirtis. Juntama, kad šiuo metu tai pati asmeniškiausia režisieriaus baimė ir jo sąmonėje nuolat įkyriai besikartojantis paveikslas. O gal tai tik troškimas, kad Mirtis, ateisianti jo pasikviesti, būtų iš jo teatro – jau anksčiau matyta, patirta, prisijaukinta...

Nepaisant to, manau, kad Oskaras neišmestų nė vienos akimirkos iš savo gyvenimo ar iš gyvenimo teatro. Nes menas visada turi būti savotiškas savęs aukojimas. Privalo. Tiesiog turi toks būti. Metodiškai aukodamiesi, menininkai kuria patys save, kiekvienu spektakliu užsimindami apie mirtį, paradoksaliai suteikia vilties. Nes vietoj vienos sąmonėje mirusios atsiminimų, emocijų, minčių dalelės automatiškai atsiranda naujas fragmen-

tas, kuris taip pat trokšta mirti ir išnykti. Tad ir jį reikia apraudoti, su juo atsisveikinti. Ir taip toliau, kol jėgos ir sveikata leis.

„Teatrinėje kūryboje mane žavi jausmas, lyg gyvenimas būtų aukojamas antrą kartą“, – sako Koršunovas. Šiuokart už to ir kabinkimės. ■

Teatr, 2013, nr. 10

Iš lenkų kalbos vertė Andrius JEVSEJEVAS

¹ P. Łossowski, Litwa, cykl Historia państw świata XX wieku, Warszawa, 2001.

² E. Sawicka, Rówieśnicy Romasa, *Dialog*, 1991, nr. 3.

³ R. Paukštytė, Kajaus ir Gerdos variacijos, *Literatūra ir menas*, 2000-05-05.

⁴ R. Marcinkevičiūtė, apybraiža apie O. Koršunovo teatrą (be pavadinimo), „Biuletyn Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego *Dialog – Wrocław*“, 8–14 października 2001.

⁵ Jei kitaip nepažymėta, visi šios apybraižos herojų pasisakymai yra iš pokalbių su teksto autoriumi.

⁶ A. A. Bajor, Virsmas. Rozmowy z Jonasem Vaitkusem, Kraków – Wilno, 1991.

⁷ R. Marcinkevičiūtė, op. cit.

⁸ T. Klimowicz, Przewodnik po współczesnej literaturze rosyjskiej i jej okolicach (1917–1996), Wrocław, 1996.

⁹ O. Koršunovui skirtas teatro biuletenis, išleido Vilniaus Akademinis dramos teatras, Red. D. Šabasevičienė.

¹⁰ Dailės akademijoje juos įkvėpė lietuvių emigrantas Kęstutis Zapkus, tuo metu atvykęs į Vilnių iš JAV dėstyti „naujų meno krypčių“. H. Šabasevičius, The Theatrical Dimension of Contemporary Lithuanian Art, *Teatras (Theatre in Lithuania)*, 1999, nr. 2.

¹¹ R. Marcinkevičiūtė, op. cit.

¹² Pokalbis su A. Smelianskiu ir O. Jegošina, MChAT leidykla, iš serijos *Režisūrinis teatras*, 1 tomas, Maskva, 1999.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Wewnątrz zakazanych stref, [su O. Koršunovu kalbasi Ł. Drewniak ir A. Ganiebna], *Didaskaliai*, 1997, nr. 19–20.

¹⁵ J. Valatkevičius, Visuomenė prieš Roberto Zucco, *Lietuvos teatras*, 1998, nr. 1.

¹⁶ D. Šabasevičienė, Shopping and Fucking, *Literatūra ir menas*, 1999-10-09.

¹⁷ Absolutny absolutyzm, [su O. Koršunovu kalbasi Ł. Drewniakas], *Didaskaliai*, 2002, nr. 47.

¹⁸ E. Maželytė, Ne mirtis renkasi žmones, o žmonės mirtį, *Respublika*, 2011-11-09.

SUSIKERTANČIOS ŽVILGSNIŲ PERSPEKTYVOS

*Neregijų bendruomenė fotografų Romualdo Požerskio
ir Mindaugo Kavaliausko akimis*

Susidomėjimas visuomenės sandrąda ir fotografijos reikšme įvairioms bendruomenėms identifikuoti ar net joms telkti šiandien tapo ryškia tarptautine tiek fotografų kūrybos, tiek fotografijos teorijos tendencija. Žinoma, tai nėra naujas reiškinys – menininkų dėmesį visada traukdavo socialinio spektro kraštutiniai, visuomenės „dugno“ ir „elito“ gyvenimas. Tai patvirtina daugelis gerai žinomų istorinių nuotraukų, kurias sukūrė socialiai angažuoti ar tiesiog smalsumo vedami fotografai. Ankstyviausi pavyzdžiai – XIX a. antroje pusėje pasirodžiusi škotų fotografo Johno Thomsono knyga „Gatvės gyvenimas Londone“ (*Street Life in London*), to amžiaus pabaigoje išleistas danų kilmės JAV fotografo Jacobo Riiso albumas „Kaip gyvena kita pusė“ (*How the Other Half Lives*). Šių dienų autoriai vis dar stebina gebėjimu visuomenės pakraščiuose, kuriuos fotografai tyrinėja jau daugiau kaip šimtmetį, atrasti naujų intriguojančių temų. Pavyzdžiui, Keiptaune įsikūręs baltaodis fotografas Pieteris Hugo 2007 m. išleido albumą „Hienos ir kiti žmonės“ (*The Hyena & Other Men*) apie nigeriečius, klajojančius su prijaukintomis hienomis. Šiandien ši knyga jau yra tapusi vertingu kolekcinio leidiniu.

Tačiau lygia greta su neblėstančiu menininkų domėjimusi socialiniais paribiais, tebėra aktualūs ir su tuo susiję moraliniai klausimai, į kuriuos atsakyti tiek patiems fotografams, tiek jų kūrybą analizuojantiems teoretikams kiekvienu atveju tenka iš naujo. Socialines ribas peržengiančiam fotografui kylančias (bet nebūtinai sąmoningai suvokiamas) problemas XX a. 8-aja-

me dešimtmetyje aiškiai ir kartu vaizdžiai apibrėžė amerikiečių rašytoja Susan Sontag: „*Nuo pat pradžios profesionalioji fotografija dažniausiai buvo [...] klasinio turizmo atmaina; dauguma fotografų kombinavo visuomeninio pažeminimo tyrimus su įžymybių portretais [...] fotografija, suvokiama kaip socialinė dokumentika, iš esmės buvo vidurinės klasės pozicijos, – karštos ir podraug atsainiai tolerantiškos, smalsios ir drauge abejingos, – kuri vadinama humanizmu, įrankis.*“¹ Negatyvaus Sontag tono nebūtina priimti besąlygiškai, vis dėlto tenka pripažinti, kad tendencijos, kurias rašytoja įvardijo prieš keturis dešimtmečius, tebėra gyvos ir šiandien, o į klausimus, kuriuos jos provokuoja, dar nerasta galutinio universalaus atsakymo.

Tą iliustruojančių pavyzdžių nereikia toli ieškoti. Bene žymiausias Lietuvos portretistas Algimantas Aleksandravičius, fotografavęs Lietuvos ir užsienio įžymybes, įamžinęs rašytojų, teatro, džiaz muzikantų, dailininkų, kunigų ir vienuolių veidus, sukūrė nuotraukų serijas ir apie psichikos ligonius („Beprotnamis, arba Zavišų dvaro gyventojai“, 1997), kalinius („Zona“, 2002), neįgalius vaikus („neGALIOS nePALIESTI“, 2010). Šis ciklas, sakyčiau, yra tobulas fotografų polinkio gretinti socialinius kraštutinumus pavyzdys – neįgalūs vaikai įamžinti kartu su garsiais Lietuvos žmonėmis. Kitas šiuo požiūriu ne mažiau įkalbingas pavyzdys – Rinaldo Vikšraičio ciklas, pasakojantis apie degraduojantį Lietuvos kaimą. Beje, 2009 m. Prancūzijoje, Arlyje, kasmet vykstančio vieno iš reikšmingiausių Europos fotografijos festivalių



Romualdas POŽERSKIS
Iš serijos
„Tarp šviesos ir tamsos“
2013



*Mindaugas
KAVALIAUSKAS
Paulius
atspausdino
Brailio kalba ir
tikrina projekto
pavadinimą
„Ne(pa)matytas
gyvenimas:
prie aklujų“
2013*



*Romualdas
POŽERSKIS
Iš serijos
„Tarp šviesos
ir tamsos“
2013*

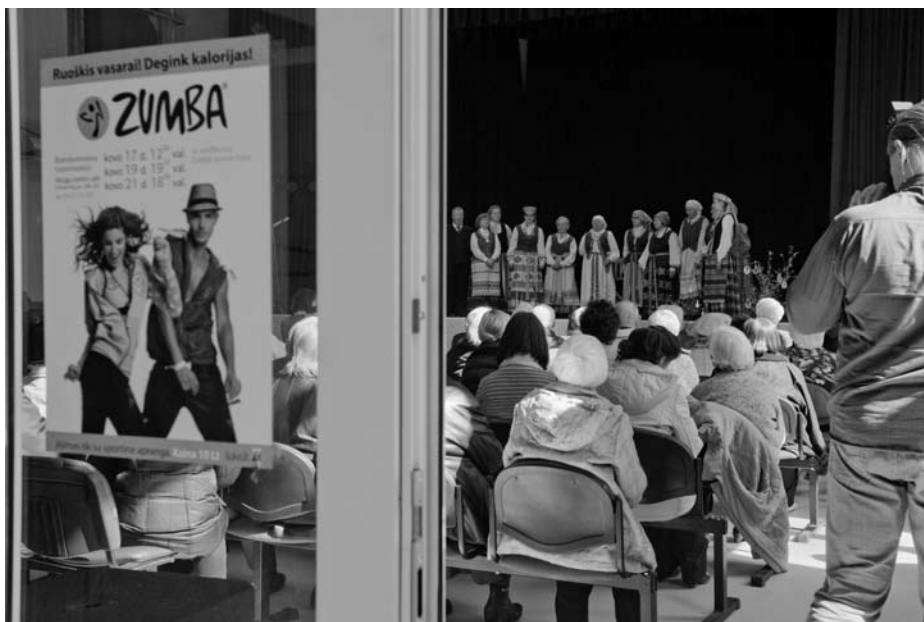
„Arlio susitikimai“ (*Les Rencontres d'Arles*) žiuri lietuvių autorių apdovanojo metų atradimo prizą.

Tarp ryškiausių, gerai žinomų ciklų, įamžinusių žmones, atsidūrusius sociumo nuošalėje, vertėtų paminėti lietuviškos humanistinės fotografijos klasiko Antano Sutkaus „Aklųjų mokyklą“ (1962), Alfonso Budvyčio, priskiriamo 9-ojo dešimtmečio „maištininkų“ kartai, seriją „Vyrų skyrius Nr. 7“ (1984) iš psichiatrijos ligoninės. Nors lietuvių fotografai tiek anksčiau domėjosi, tiek dabar domisi visuomenės paribiais ir užribiais, tačiau nei fotografijos teoretikai, nei istorikai šios tematikos iki šiol nebuvo išskyrę ir išsamiau analizavę kaip savitos srities.

Taigi net ir konkrečių autorių kūrybos kontekste nėra atsakyta į svarbius klausimus: kodėl fotografas renkasi tokią socialiai ir moraliai jautrią temą? Ar jo tikslai yra pakankama priežastis, kad būtų peržengtos socialinės ir asmens privatumo ribos, skiriančios autorių nuo fotografuojamojo? Kokia vaizdine kalba fotografas pasakoja apie žmones ir bendruomenes, esančias visuomenės pakraštyje? Ar fotografija, net jeigu ji socialiai angažuota, yra „tik“ meno kūrinys, ar vis dėlto gali keisti socialinę realybę, apie kurią pasakoja?

Ieškant atsakymų į tokius klausimus, įdomu palyginti dviejų kauniečių fotografų – Romualdo Požerskio ir Mindaugo Kavaliausko fotografijų ciklus, skirtus neregijų temai, pasakojančius apie nematančią ir „nematomą“ bendruomenę. Šie autoriai, priklausantys skirtingoms kartoms, skirtingai vertina tiek fotografiją, tiek pačią socialinę tikrovę.

Jaunas fotografas Mindaugas Kavaliauskas cikle „Ne(pa)matytas gyvenimas: prie aklųjų“ (2012) pristato žmones, kurie gyvena kaimynystėje, bet jam, kaip ir



Mindaugas KAVALIAUSKAS. Velykos. Koncertuoja aklųjų ir silpnaregių muzikos ansamblis. Iš serijos „Ne(pa)matytas gyvenimas: prie aklųjų“. 2012

daugeliui matančiųjų, yra mažai pažįstami. „Kauno Žaliakalnyje vyksta gyvenimas didelės neregijų ir silpnaregių bendruomenės, kuri iš šalies vos pastebima tiems, kas skuba, bėga, nesustodami pralekia pro Savanorių ir Taikos prospektų sankryžą“, – aiškina Kavaliauskas ir teigia jautęs pareigą „dokumentuoti šios ignoruojamos [...] bendruomenės kasdienybę“.² Taigi autorius pripažįsta, kad apie neregijų gyvenimą mažai ką žino, nors jie yra kasdieninės jo aplinkos dalis. Šiuo atžvilgiu fotografo požiūris sutampa su laikysena tos sveikosios visuomenės dalies, kuriai atrodo, kad neregiai yra „kitokie“.

Peržengęs kitoniškumo ribas, fotografas neišvengiamai turi apsispręsti, kaip tą neįprastą gyvenimą perteiks nuotraukose. Pasak Kavaliausko, daug kam gali atrodyti keista tai, kas neregiams yra savaime suprantama, tačiau jis akcentuoja ne „keistumą“, o „gyvenimo grožį“.³ Fotografijos netampa menamais langais į tą didžiąją visuomenės dalį paslaptinę aplinką, kurioje viskas panašu į „keistus ritualus“.⁴ Priešingai – aklumą išduoda ne asmens išvaizda ar veido bruožai, bet kasdienybės detalės: specialūs turėklai pasivaikščiojimo alėjoje, Brailio raštas ant mokyklos baigimo diplomų... Būtent šios į akis



Mindaugas KAVALIAUSKAS. Portretai. Zita. Iš serijos „Ne(pa)matytas gyvenimas: prie aklujų“. 2012

nekrintančios smulkmenos tampa svarbiausiu vaizdiniu žodynu, iš kurio fotografas dėlioja pasakojimą apie akluosius ir jų bendruomenę. Likdamas ištikimas savo braižui, bet nenutoldamas ir nuo tarptautinių šiandieninės fotografijos tendencijų, autorius nevengia švelniai ironiškų sugretinimų. Pavyzdžiui, vienoje nuotraukoje tautiniais drabužiais pasipuošusių neregų pasirodymas scenoje nufotografuotas, žvelgiant pro duris, kurias puošia plakatas, reklamuojantis egzotiškus šokus.

Daugelis šio ciklo nuotraukų yra reportažinės, bet jas papildė pavienių asmenų portretai, sukurti studijoje – fotografuojami žmonės atsiduria jiems neįprastoje aplinkoje, atskirti nuo bendruomenės. Šie atvaizdai

neatspindi socialinės neregų kasdienybės, čia dėmesys sutelktas į individualius bruožus. Nelauktai atsiveria, kokios skirtingos, ryškios jų asmenybės, sunki negalia neįstengė suniveliuoti veidų. Dalis studijoje sukurtų fotografijų atskleidžia ir dar vieną netikėtą aspektą – iš kai kurių neregų kūno kalbos, veido išraiškos matyti, kad jie smalsiai, žaismingai, džiugiai tyrinėja naują aplinką, yra apimti anksčiau galbūt nepatirto jausmo. Tokiomis akimirkomis fotografas ir jo herojus tartum tampa lygiaverčiais partneriais, iš kurių kiekvienas atsidūrė jam neįprastoje situacijoje, todėl kūrybinis bendradarbiavimas reikalauja abipusio pasitikėjimo.

Vis dėlto pripažinus estetinį ir emocinį šio ciklo įtatumą, neišvengiamai reikėtų klausti: kokia yra socialinė šio projekto reikšmė? Žinoma, išmatuoti realų kūrybos poveikį neregų bendruomenei ar tiems, kurie yra šalia jos, tikriausiai neįmanoma, tačiau autoriaus intencijos ir fotografijų perduodama žinia gana aiški: skiriasi tik neregų buitis, o ne būtis. Kasdieninis jų gyvenimas gali atrodyti neįprastas, bet patys žmonės nuotraukose niekuo nesiskiria nuo sveikųjų.

Vyresnės kartos fotografas Romualdas Požerskis į aklujų gyvenimą žvelgia kiek kitaip, gilinasi ne tik į jų kasdienybę ir buitį, menamo dramatizmo suteikia subtiliai atskleidžiama būtis. Ciklo „Tarp šviesos ir tamsos“ autoriui svarbi fotografuojamų žmonių psichologija, tarpusavio santykiai, emociniai gana uždaros bendruomenės ryšiai. Fotografas nevengia rodyti negalios ženklų, bet renkasi tokias akimirkas, kai veiduose atsispindi intensyvūs jausmai, o elgesys atskleidžia šiltus ir artimus tarpusavio ryšius. Pavyzdžiui, fotografuodamas neregę mamą su vaiku ant rankų, Požerskis nepasakoja jokio siužeto, nesidomi konkrečiomis aplinkybėmis, visas dėmesys nukreiptas į vaiko ir motinos ryšį. Pasitelkdamas kadravimą, apšvietimą, sukuria nuo buities detalių apvalytą fotopaveikslą, už kurio tarytum driekiasi galybė motinos ir vaiko atvaizdų, pradedant nuo sakralinės dailės, baigiant amerikiečių fotografės Dorotheos Lange garsiąja nuotrauka „Migruojanti motina“ (1936). Ir ikoniniai, ir mažiau žinomi kūriniai tarsi susilieja į vieną archetipinį motinos įvaizdį, kurį fotografui lieka išvelgti šių dienų tikrovėje ir savaip interpretuoti atvaizde.

Kai kurių fotografijų sąsajos su archetipiniais siužetais ir ikoniniu jų vaizdavimu nėra atsitiktinės, Požerskis tęsia humanistinę Lietuvos fotografijos tradiciją, kuria iš dalies vadovaujasi ir fotografuodamas neregius. Žvelgdamas į jų bendruomenę, yra atidus kasdienybės detalėms, charakterizuojančioms socialinį neregų gyvenimą, vis dėlto labiau stengiasi išryškinti tai, kas sieja juos su sveikaisiais: vidinį pasaulį ir šiltus tarpusavio ryšius. Požerskiui, kaip ir jo pirmtakams, vadinamiems Lietuvos fotografijos klasikais, svarbiausia yra ne konkrečios socialinės aplinkybės ar žmogaus individualumas, o bendražmogiška prigimtis, atsiskleidžianti tam tikromis gyvenimo akimirkomis.

Kita vertus, fotografijose rodant aklyjų kitoniškumą, vienintelis būdas įgyvendinti paties autoriaus sau iškeltą uždavinį⁵ ir įtikinti žiūrovus, kad šie žmonės priklauso „normaliai“ visuomenei, – yra atskleisti jų žmogiškumą. Šiuo atžvilgiu neregiai iš esmės niekuo nesiskiria nuo matančiųjų. Taip kyla ir taip yra išsprendžiamas konfliktas, Požerskio fotografijoms suteikiantis dramatiškumą: akieji gyvena kitaip, tačiau žmogiškosios prigimties tai nekeičia, o tik savaip ją išryškina.

Taigi abu fotografai žvelgia iš gana skirtingų perspektyvų: Kavaliauskas akluosius rodo kaip žmones, kurie mažai kuo skiriasi nuo sveikųjų; Požerskis pabrėžia neregų išgyvenamą dramą, bet ji vis dėlto nenuslopina prigimtinio universalaus jų žmogiškumo. Kita vertus, nors požiūriai skirtingi, nuotraukų visuma atskleidžia nemažai kūrybinių panašumų: abu autoriai renkasi spalvotą fotografiją, taiko reportažinį metodą (išimtis šiuo atžvilgiu – anksčiau aptartos neregų nuotraukos, Kavaliausko sukurtos studijoje). Kartais fiksuoja panašias akimirkas ir siužetus, pavyzdžiui, Brailio raštą mašinėle spausdinantį berniuką.

Čia išryškėja galimi prieštaringi šių ciklų vertinimai. Socialiniu požiūriu jie atrodo prasmingi. Be to, nei vienu, nei kitu atveju neįkyla moralinių abejonių, kokios neretai apima, kai socialinės atskirties grupės viešai išstatomos „normalios“ visuomenės apžiūrai. Ir Kavaliauskas, ir Požerskis „slidžią“ temą pasirinko gana dėsningai, turėdami nemelagingų motyvų: pirmasis įamžino jo kaimynystėje gyvenančius žmones, taigi –

dalį savo paties socialinės aplinkos; antrasis susidomėjo aklaisiais, nuosekliai laikydamasis humanistinės pasaulėžiūros ir toliau tęsdamas fotopasakojimą apie visuomenės pakraščiuose atsidūrusius žmones ar bendruomenes.

Kita vertus, fotografai, regis, dar ne iki galo išnaudojo kūrybines galimybes, kurias teikia pasirinktoji tema ir pelnytas dalies aklyjų bendruomenės pasitikėjimas. Ankstesnėmis vienai temai skirtomis savo nuotraukomis abu autoriai įrodė, kad tyrinėdami bendruomenės sociokultūrinę sanklodą gali jautriai (Požerskio ciklai „Ligoninėje“, 1976–1982, „Paskutinieji namai“, 1983–1990) ar su šiuolaikinei fotografijai būdinga kritine distancija (Kavaliausko „Kražių portretas“, 2002) atskleisti ir individualius žmonių, atsidūrusių socialinio gyvenimo pakraštyje, išgyvenimus. Toks jų kūrybos kontekstas nuteikia ryškesnio kūrybinio individualumo tikėtis ir nuotraukose, pasakojančiose apie aklyjų bendruomenę. Tačiau bet kokie vertinimai šiuo atveju nėra galutiniai – tai kartu ir bandymas nužymėti gaires, kur link galėtų plėtotis Mindaugo Kavaliausko ir Romualdo Požerskio vis dar kuriamos fotoistorijos iš neregų gyvenimo. ■

¹ Susan Sontag, Apie fotografiją, Vilnius: *Baltos lankos*, 2000, p. 64–65.

² Mindaugas Kavaliauskas, Audiovizualinė paroda „Ne(pa)matytas gyvenimas: prie aklyjų“ ketvirtadienį, sausio 17 d. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.light.lt/2013/01/audiovizualine-paroda-nepamatytas-gyvenimas-prie-aklyju-ke-tvirtadieni-sausio-17-d/>>.

³ Agnė Kairiūnaitė, M. Kavaliauskas: fotografuodamas neregų kasdienybę, pastebiu gyvenimo grožį [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/10773/m._kavaliauskas_fotografuodamas_neregiju_kasdienybe_pastebiu_gyvenimo_grozi>

⁴ Max Kozloff, The Theatre of The Face. Portrait Photography Since 1900, London, New York: *Phaidon*, 2007, p. 210.

⁵ Projekto aprašyme Romualdas Požerskis teigia, kad šis projektas – tai kūrybiškas požiūris į skatinimą mažinti socialinę atskirtį, o jo rezultatas – „keliaujanti“ fotoparoda yra mobili priemonė užmegzti glaudesnius aklyjų bendruomenės ryšius su aplinka.

ŽVĖRELIŲ TAKAIS

Projektų erdvė „Malonioji 6“ Vilniuje, Žvėryne, per porą metų tapo viena iš tų galerijų, kurios veikia ne iš reikalo ir kuriose galima pamatyti kamerinius tiek šiuolaikinio meno korifėjų, tiek jaunų menininkų ar net studentų projektus. Ši sausį projektų erdvę perėmė ir pradėjo kuruoti Lietuvos tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjunga. Sunku pasakyti, ar bus išlaikytas formatas „ne iš reikalo“. LTMKS „galerinė“ savo veiklą pradeda pristatydama naujus šios sąjungos narius. Daugiausia tai jauni, aktyviai kuriantys ir parodose dalyvaujantys menininkai, tačiau tarp naujų narių yra ir tikrų grandų, pavyzdžiui, dailės kritikė, aktyvistė Laima Kreivytė.

Parodos idėja – ne vieninga tema, o požiūrių įvairovė, vis dėlto turinti bendrą ašį. Juk narystė tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjungoje, reikia tikėtis, simbolizuoja iš dalies giminišką požiūrį į kūrybą. Todėl tai, kad bendros koncepcijos nėra, kartu tampa visus „naujokus“ siejančia koncepcija. Parodą išardo ir iš naujo „sucementuoja“ performatyvus kvaziinstitucinis aspektas. Pati paroda yra tarsi akcija. Laimos Kreivytės kūrinys „Bandymas susigražinti aurą postmechaninės reprodukcijos epochoje. Trys paveikslai iš mano namų (Šv. Marija, Domicelės Tarabildienės „Žvaigždynas“, 1932, Jono Valatkevičiaus „Space“)“ paaiškina pats save ir egzistuoja tik šiai ir tik šioje parodoje. Tris objektus sieja ne tik bendra erdvė dailės kritikės bute, juose aptinkame ir tai, ką galima suvokti kaip „auros“ vaizdavimą, jei pasitelktume krikščioniškos ikonografijos tradiciją.

Kreivytės sugretintuose skirtingų epochų, socioestetinių sistemų ir stilistikų paveiksluose atsikartoja panašūs motyvai, kuris, sukabinus paveikslus vieną šalia kito, tampa paradoksaliu auros transformacijų leitmotyvu – iš Švč. Marijos „abrozdelio“ perėjusi į Tarabildienės fotografiją ji virsta madingai dekoratyviu elementu, o Valatkevičiaus tapybos darbe – ironiška parodija, kaip yra profanuojama „kosmonautikos“ tema.

Kreivytė pristato ir *Cooltūristių* sukurta Kristinos Inčiūraitės videokūrinio, kuriame menininkė kelis kartus leidžiasi žemyn Santuokų rūmų laiptais su vis kitu jaunikiu, parafrazę – baltais kombinezonais apsirengusios *Cooltūristės* atbulos lipa viršun...

Parodos dalyvė Dalia Mikonytė viename baldų prekybos centre nusipirko baltą taburetę, ant kurios ketino eksponuoti (instaliuoti) paveikų, kai kuriuos vyrus gal net įžeisiantį, feministinės tematikos kūrinių „Postkultūriniai geismai“ (2014), pasak autorės, „be-sislepiantį tarp ženklų ir tikrovės“. Tai knyga, iš kurios puslapių sukomponuota forma primena moters lytinius organus (užverčiant ar atverčiant knygą, tie „organai“ siaurėja arba plečiasi), ir fotografija.

Tačiau paaiškėjo, kad sena aptriušusi galerijos taburetė tinka labiau. O naują plastikinę taburetę, kaip neįgyvendintą, nebereikalingą instaliacijos segmentą, parodos koordinatorius Vsevolodas Kovalskis horizontaliai pritvirtino prie sienos, pavadinęs „Lack“ (liet. trūkumas). Tokiu būdu taburetė, „išimta“ iš vieno konteksto ir „įstatyta“ į kitą, virto

skulptūriniu objektu pagal klasikinio konceptualizmo-minimalizmo dvasią. Kartu toks eksponavimas – tarsi taburetės (mini)istorijos kūrimas. Juk koks nors veiksmas šiuolaikinio meno kūriniu tampa ne tiek dėl kokių nors savaiminių savybių, o dėl „istorijos“, kuriamos aplink jį, arba dėl (pseudo)mito.

Mildos Laužikaitės „Keliantį sodą“ (2014) sunku būtų pavadinti objektu, nors tai tikras „kabantis sodas“, tik daugybę kartų sumažintas. Būtų keblu įvardyti šį kūrinių ir kaip „rastą“ arba „sukurtą“. Nors jis sudarytas (ar sukurtas) iš rastų objektų, tačiau tai jau ne objektų suma, o nauja visuma – kabančiame vazone auga keletas liaunų augalėlių, dalis iš jų išdygo savaime, kitų augliukai perkelti iš autorei kuo nors simboliškų vietų – „vieno poeto sodo“ ir pan. Taigi menininkė netiesiogiai apeliuoja į tam tikrą mobilią subjektyvią „kulto vietą“.

Šiuo atveju Laužikaitė supina kontekstus, o kūriniu ir jo pavadinimu kelia paradoksalius klausimus – ar kokios nors istorinės asmenybės, menininko, politiko sodintas medelis savaime persismelkia simbole kultūrine dvasia? O kokio nors anoniminio senolio įveistas obelų sodas? O šventa giraitė? Kaip kultiniu tampa (arba ne) viešojoje erdvėje pastatytas monumentas? Kokia subjektyvaus simbolizavimo reikšmė? Kaip apskritai yra „išauginama“ prasmė?

Vitalijaus Červiakovo kūrinių „Žvėrelių takais“ (2014) irgi sudaro keletas rastų objektų, kurie virsta savarankiška visuma. Kampe atremtos senos slidės su lipdukais – užrašu „Lietuva“ ir mažyte Lietuva. Šalia pakabintas sovietmečio plakatėlis, veikiau lankstinukas, kviečiantis į Lietuvos TSR fotografijos meno draugijos nario Juliaus Vaicekausko meninės fotografijos parodą „Žvėrių takais“ (Dailės parodų rūmuose, Muziejaus g. 2, Vilniuje). Įdėtas ir fotografijos fragmentas su elniu miške.

Gretindamas nesusijusius objektus, Červiakovas visa tai paverčia „logišku“ pasakojimu apie kelionę tiesiogine ir perkeltine prasme. Jis logiškas tiek, kiek logikos būna sapne. Fiziškai kūrinys yra galerijoje, tačiau prasmiskai jis visai kitame laike ir erdvėje. Patys objektai irgi atkeliaavę iš ten. Beje, autorius iš tikrųjų aplanko tas



Dalia MIKONYTĖ. Postkultūriniai geismai. 2014

vietas, kurias atranda per savo kūrinius (gaila, kelionės laiku įmanomos tik vaizduotėje). Parodos „Let-me-in“ atidaryme Červiakovo kūrinys kviečia į kitą atidarymą, jau (į)vykusį kitoje vietoje kitu laiku...

Julius Balčikonis kuria, remdamasis turtingu kultūriniu pamatu, nes kaip medžiagą įvairioms manipuliacijoms dažnai naudoja savo senelio Juozo Balčikonio, garsaus tekstilininko, palikimą. Šįkart jis pasinėrė į senelio kino archyvą. Tai 1967 m. Italijoje filmuoti mėgėjiški, pasak Juliaus, „laimingo sovietinio turistų, ištrūkusio į Vakarus“, kino kadrai, vakarietišką gyvenimą ir buitį pateikiantys kaip neregėtą egzotiką. Šis kino archyvas gretinamas su anuomet Rytų Vokietijoje išleistas plokštelės „Mokomės kalbėti ita-

liškai“ (irgi rastos tarp senelio daiktų) garso takeliu. Paradoksalu, bet sugretinus ir nežymiai pamontavus, dviejų visiškai nieko bendra tarpusavyje neturinčių dalykų turinys puikiai „sulipo“. Metaforiškai tariant, anais laikais visi „rytiečiai“ kalbėjo apie tą patį...

Beje, įdomus ir toks dvilypumas: kai remiama si „dinastijos“ pamatu, kūryba praturtėja, įgauna papildomą gylį, tačiau kartais nepavyksta išvengti kontroversijų, ypač kai kalbame apie sovietmečio „dinastijas“. Tai būdinga visiems, į savo kūrybą įsileidžiantiems „dinastijos“ kūrybinio palikimo elementų – prisiminkime Konstantiną Bogdaną (jaun.), Svajonę ir Paulių Stanikus. Panašiai atsitinka ir Juliui Balčikonui. Kai kūrinys *a priori* renčiamas ant kažkada, „anoje epochoje“ dirbtinai sukonstruoto elitinio pamato, nesvarbu, ar autorius nori to, ar ne, jo kūryba savaime paveldi ir tam tikrus prieštaravimus, etinius „nesutapimus“.

Sakau tai be jokios negatyvios ar pozityvios nuostatos. Tiesiog atkreipiu dėmesį, kad šiuo atveju prieštaravimai neišvengiami. Daugelis sovietinio elito „dinastijų“, karta iš kartos pripratusios prie tam tikrų (gana aukštų, komfortabilių) gyvenimo standartų, prie savito požiūrio į pasaulį ir specifinės moralės, dažnai savaime suprantamomis laiko tas etines prieštaras, kurios „eiliniams piliečiams“ toli gražu neatrodo natūralios. Ir atvirkščiai – kas „eiliniams piliečiams“ atrodo natūralu, „dinastijų“ atstovams ir atstovėms dažnai sunkiai suvokiama. Tiesiog skirtinga patirtis, nes gyventa nors ir šalia, bet visiškai skirtinguose pasauliuose.

Sovietmečiu daugelis eilinių „piliečių“ galėjo tik pasvajoti, kad kada nors ištrūks į Vakarų ar bent į komunistinio bloko šalis, jie nebūtų įstengę įsigyti net mėgėjiškos kino kameros, nes tai buvo jau ne tik šiokia tokia prabanga, rodanti tam tikrą gyvenimo lygį, bet ir tam tikra privilegija. Sovietinio dailininkų Olimpo atstovai, drįsčiau teigti, gyveno geriau negu eilinis vakarietis, o kūrybinės jų kelionės po svečias kapitalistines šalis nebuvo tokia jau didelė retenybė. Todėl spėju, kad senelio, priklausiusio minėtam Olimpui, „nuostaba, ištrūkus į Vakarų“ Juliaus kūrinyje galbūt nuoširdžiai, bet vis dėlto dirbtinai pritempta.

Saulius Leonavičius yra vienas iš tų menininkų, kurie sąmoningai renkasi ideologinę „medžiagą“. Pavyzdžiui, 2012 m. jo akcija „Apie įprotį naudoti pjedestalą“ – sąlygiška (nes suderinta) intervencija į Nacionalinę dailės galeriją. Menininkas, mūvintis baltomis pirštinėmis, tiesiog nukėlė nuo balto pjedestalo Deimanto Narkevičiaus kūrinių „Per ilgai ant paaukštinimo“ (1994), t. y. du juodus batus, pripiltus druskos (suprask – taip ilgai buvo stabas, kad pavirto druskos „stulpu“), padėjo juos ant grindų, o vėliau ir vėl pastatė į vietą.

Atrodytų, elementarus, netgi primityvus veiksmas, tačiau jis simboliškai sujaukia institucinių, legitimacinių prasmų grandinę. Svarbus ne tik elgesys su tam tikru kūriniu, kuris kadaise kritikavo „atgyvenusį meną ir pasaulėžiūrą“, o dabar pats virto *nepajudinama* vertybe, bet ir institucinė terpė, kur visa tai atliekama. Juk „judinti“ muziejaus eksponatus, keisti jų vietą ar prasmę griežtai draudžiama, tą daryti galima nebent tvarkant fondus, restauruojant kūrinių, rengiant parodą ir pan. Taigi, Leonavičius atlieka leistiną (t. y. suderintą) ir kartu neleistiną veiksmą – laikinai panaikina objekto, kūrinio „aurą“ (kurią jam suteikė institucija), pagrindiniu veikėju paversdamas patį pjedestalą, laikytiną tam tikra vidine visų mūsų struktūra, kuri, keičiantis epochoms ir garbinamiems stabams, išlieka nusistebėtinais stabili ir nepajudinama, tarsi koks mentalinis stuburas.

Linksmas Justės Margaritos (Balčiūnaitės) kūrinys gerokai praskiedžia ideologinį parodos tirštį. Jos „Banginis“ (2012) – tai fotopeizažas su vandens telkiniu, iš kurio „išnyra“ ne kas kita, o užpakalis. Margarita fiksavo populiarų maudynių žaidimo akimirką, kai „banginis išnyra įkvėpti oro“. Taip menininkė, šiuo atveju sąlygiškai arba instituciniu atžvilgiu būdama jaunesnė, „žaidžia“ su LTMKS senbuviais ir nepiktai, ironiškai apsaugo parodą nuo pavojaus tapti perdėtai rimta.

Dailės kritikė Danutė Gambickaitė parodoje dalyvavo, ko gero, efemerškiausiai. Pažadėjusi, kad interneto portale paskelbs poetinį tekstą „apie laukimą – akimirką, kai paskambini į duris ir lauki, kol atidarys“, jo taip ir neparašė (bent jau žadėtu laiku), tačiau Gam-

bickaitės pažadas tapo smagia kūrinio apie (neišsipildžiusį) laukimą parafraze. Man asmeniškai šis neegzistuojantis tekstas labai patinka, yra tobulas, nes (dar) neparašytas.

Prie šios „jaunųjų“ kompanijos tiktų ir Monika Dirsytė, kurios performansas „Tikra-netikra“ buvo atliktas sausio 30 d. Jono Meko vizualiųjų menų centre, savaip įsiterpęs į ten eksponuojamą parodą iš *Fluxus* kolekcijos.

Leonavičius, Laužikaitė, Mikonytė ir kiti akcentuoja grynąją idėją, minimalizuodami ar net dematerializuodami apčiuopiamą kūrinio formą, o Dirsytė, dar VDA studijuojanti jauna menininkė, priešingai – pabrėžia vizualiąją performatyvių savo instaliacijų pusę. Netgi krypta į teatralizavimą ar teatrinę scenografiją, kurios fone ar kurioje ji atlieka performansą, beje, irgi pabrėžia teatro plastinei kalbai. Vis dėlto Dirsytė, panašiai kaip jos bendraamžiai „neokonceptualistai“, irgi akcentuoja subjektyvią patirtį, vizualizuoja asmeninę erdvę, konceptualizuoja privačią istoriją, savo „vidinį monologą“ dažnai dramatinizuodama iki kraštutinumo.

Beveik visus išvardytus menininkus ir menininkes sieja savitai interpretuojamas „neo-avangardizmas“ arba „neomodernizmas“ – jie pabrėžia subjektyvizuotą naratyvą, poetizuoja asmeninę istoriją, remiasi performatyvumu ir situatyvumu. Daugumos kūrinų pobūdis yra „tranzitinis“, kaip būdinga interneto epochai. Tai ne tiek „kūriniai savyje“, kiek „tarpiniai“ estetiniai objektai, portalai, durys iš vieno kontekstų į kitus.¹ ■

¹ Tiesą sakant, bet kokios epochos meno kūriniai yra „tranzitiniai“, ypač kai atsiduria jiems neįprastuose ar nevisiškai įprastuose (kad ir muziejiniuose) kontekstuose. Tačiau šiuo atveju kalbama apie sąmoningą menininkų nuostatą kurti tokius kūrinius, kurie net nėra kūriniai, o tam tikra tarpinė prasminė „stotelė“, tiesiog nuorodos, turinčios takį, keliaujančią prasmę.



Vitalijus ČERVIAKOVAS. *Žvėrelių takais*. 2014 Vidmanto Ilčiuko nuotraukos

TEATRO VAIKAMS PAMOKOS – KAM?

Mintys po festivalio „Kitoks teatras vaikams“ 14“

Pasibaigusios Menų spaustuvės rengiamos ir joje vykstančios dienos „Kitoks teatras vaikams“ sukėlė ir džiugių, ir liūdnų minčių. Puiku, kad festivalis jau tampa tradicija, kad programoje vis daugiau užsienio spektaklių. Šiemet organizatoriai ypač pasistengė sukurti vaikams šventę – išradingai papuošė Menų spaustuvės fojė, parengė ir atspausdino festivalio dienoraštį (užduočių knygelė ir prisiminimas), sugalvojo net festivalinį kavinės meniu! Po kiekvieno spektaklio vyko kūrybinės dirbtuvėlės (mažiesiems) arba diskusijos (vyresniems). Milžiniškas, pagarbos vertas darbas. Tačiau...

Ar ne pernelyg didelė prabanga šitiek kūrybinių ir finansinių investicijų paaugoti vien dėl valandėlės, kurią vaikai praleis teatre, nors ji smagi ir, be abejo, naudinga? Tikriausiai jie ne mažiau džiaugtųsi, išvydę bet kokią kitą ne visai prastą spektaklį. Vienkartinis susidūrimas su „kitokiu“ teatru tikrai lemiamai nepaveiks jo skonio, neišmokys būti jautriu ir kritišku žiūrovu. Gerą teatrą reikia žiūrėti nuolatos. Todėl peršasi išvada – tokie festivaliai turėtų būti skiriami pirmiausia ne vaikams (arba ne tik jiems). O kam tada, paklauskite. Tiems, kurie teatrą vaikams kuria ir jį analizuoja. Tai įprastinė užsienyje rengiamų teatro vaikams festivalių praktika: mažųjų žiūrovų į spektaklius atvedama nedaug, vien tam, kad aktoriai turėtų su kuo bendrauti, didžiąją publikos dalį sudaro teatro vaikams kūrėjai ir vertintojai. Kūrybinės laboratorijos, susitikimai, konferencijos – ne mažiau svarbi tokių festivalių dalis.

Šiai teatro sričiai keistis patirtimi ir diskutuoti, mokytis vieniems iš kitų yra ypač svarbu. Nes šiandieninis teatras vaikams, visų pirma besiorientuojantis į patį vaiką, vadinamasis *child-centered*, nėra vien

menininko saviraiškos teritorija, o kurti jį nepakanka vien talento. Be to, nepaisant teatro vaikams praktikų ir juos vienijančių organizacijų aktyvumo, tiek mokslinis, tiek kritinis diskursas šią sritį tebelaiko marginaline. Ne tik Lietuvoje, bet ir daug kur pasaulyje teatras vaikams stokoja rimtos analizės, nors vis dažniau inicijuojami projektai, kurių tikslas – sukurti metodologiją, tinkamą teatro vaikams tyrimams. Į šį teatrą bandoma žvelgti iš receptijos, lyčių, postkolonijinės ir kitų teorijų perspektyvos, į vaikų auditoriją nebežiūrima kaip į homogenišką visumą, kuri skirstoma – geriausiu atveju – pagal amžiaus grupes, čia atsižvelgiama ir į kultūrinę vaikų patirtį, tapatybės suvokimą ir pan. Kiekvienu atveju analizės centre yra (matyt, ir kūrybinių sumanymų centre turėtų būti) vaiko suvokimas.

Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio kreipiamą į teatro vaikams „pridėtinę vertę“ – edukacinį, socialinį, terapinį jo poveikį, pripažįstama ir analizuojama teatro, dramos svarba asmenybės brandai, poveikis elgsenai ir nuostatoms, bendravimui ir savijautai. Kai teatras pasitelkiamas siekiant šių tikslų, suprantama, kad estetiniai ir meniniai kriterijai tampa ne tokie svarbūs. Teatras ligoninėje ar mokykloje skiriasi nuo teatro profesionaliojoje scenoje. (Beje, kai kurie lietuvių teatro profesionalai bando sieti šias dvi sritis, pavyzdžiui, Joana Čižauskaitė į teatro sceną perkelia savo kaip gydytojos-klounės profesinę patirtį.) Būtent apie profesionalųjį teatrą vaikams kalbama per mažai. Tad iš jam skirtą festivalio lyg ir galima būtų tikėtis jei ne atsakymų, tai bent garsiai ir viešai iškeltų klausimų, koks turėtų ar galėtų būti šiuolaikinis teatras vaikams ir kaip apie jį kalbėti. Deja, diskusijų ir keitimosi patirtimi erdvė nebuvo sukurta, todėl Menų

spaustuvės renginys, kad ir koks šiltas, jaukus jis buvo, kažin ar turės ilgalaikį poveikį Lietuvos teatrui vaikams.

Yra dėl ko apgailestauti, nes festivalio programa buvo įdomi ir gana solidi. Nesileisiu į jau ne kartą vykusius svarstymus, kuo teatras, parodytas šiame festivalyje, yra *kitoks*, arba kodėl į programą pateko vieni, o ne kiti lietuvių kūrėjų darbai. Vis dėlto festivalis atskleidė šiuolaikinio teatro vaikams žanrinę, stilistinę ir teminę įvairovę. Organizatoriai nepamiršo nė vienos amžiaus grupės – nuo kūdikių iki (tas ypač svarbu) paauglių. Iš viso dešimt spektaklių, penki lietuvių ir penki iš Lenkijos, Danijos, Suomijos, Vokietijos ir Švedijos.

Reikia pasakyti, kad lietuviai šįkart nė kiek nenusileido svečiams. Todėl tikrai apmaudu, kad festivalio rengėjams nepavyko, suprantama, dėl objektyvių priežasčių, pasikviesti tarptautinių ekspertų su festivalių organizatoriais. Juos būtų lengviau prisi-vilioti, jei programoje būtų ne penki, bet nors penkiolika lietuviškų spektaklių. Kita vertus, tokiu atveju reikėtų keisti patį festivalio „formatą“, o Menų spaus-tuvė galbūt neturi nei ketinimų, nei pajėgumų rengti mugės, kuri aprėptų visą lietuvių teatrą vaikams. To veikiausiai turėtų imtis Lietuvos „Assitej“, kurio veikla pastaruoju metu, regis, visai apmirusi.

Festivalyje Lietuvai atstovavo pati Menų spaus-tuvė, pristačiusi jau nemenkos sėkmės sulaukusį bendrą savo, *Atviro rato* ir kūrybinės studijos *PetPunk* spektaklį „Tėčio pasaka“, *Stalo* teatras su „Tarmių stalu“, po premjeros gerokai patobulėjęs, šokio teatras iš Klaipėdos *PADI DAPI Fish*, sušokęs subtilią ir jautrią „Baltą lopšinę“, du nevienodo lygio Klaipėdos lėlių teatro spektakliai – „Sudužęs kiaušinis“ ir „Arbatėlė“.

Vien šie spektakliai, aišku, neleidžia daryti apibendri-nimų apie viso lietuvių teatro vaikams tendencijas, vis dėlto prisiminus ir kitus neseniai pastatytus spektaklius, galima daryti išvadą, kad tikrai turime kūrybingų, atsi-davusių režisierių ir aktorių, bet jiems šiek tiek stinga meninės drąsos. Kalbu apie drąsą eksperimentuoti ir žengti didesnę, tiesioginę ir perkeltinę prasme, žingsnį vaikų link. Daugelis kūrėjų, pasislėpę už širmų, ekranų



Scena iš suomių „Nuostabiojo magijos teatro“ ir trupės „TT13“ spektaklio

„Pašalietis“

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

ar videoprojekcijų, demonstruoja pasigėrėtiną meninę savo išmonę, bet mažai kuris išdrįsta prieiti prie vaikų, kad vienaip ar kitaip įtrauktų juos į veiksmą. O juk viena ryškiausių pasaulinių teatro vaikams tendencijų šiandien yra interaktyvumas. Ir tai nereikia prašymo paploti, pa-mojuoti rankutėmis ar „užpūsti šviesą“. Tai apgalvotas, bet sykiu spontaniškas vaikų įtraukimas į meninės ko-munikacijos procesą. Galbūt dėl lietuvių teatro meni-ninkų neryžtingumo, o, matyt, ir dėl igūdžių stokos me-niškai stipresnis, įtaigesnis Lietuvoje atrodo lėlių, šešėlių, objektų, šokio, net cirko, bet ne dramos teatras vaikams. Retai kada scenoje pamatysi, pavyzdžiui, neinfantiliai ir nešabloniškai suvaidintą vaiką arba kad ir kokį gyvū-ną. Lietuvos teatre vaikams, man regis, su aktoriais šiuo metu įdomiausiai dirba jauna režisierė Olga Lapina.

Be abejo, labai svarbu, apie ką kūrėjai nori kalbėtis su vaikais. Šiuo požiūriu įtaigiausia iš lietuvių spektaklių pasirodė Agnijos Šeiko „Balta lopšinė“, švelniai bandanti perteikti mamos besiilginčio vaiko jausmus. Puiku, kad po spektaklio šokėjai pakalbino publiką, paklausė, kaip ji suprato tai, ką matė. Lietuvos teatras vaikams nedaž-nai ryžtasi (per spektaklį, o ne po jo) kalbėtis su vaikais apie jų jausmus, baimes, skaudžią patirtį. Nemanau, kad mūsų šalyje, kur daugumos požiūris į vaikų ugdymą yra kaip reta konservatyvus, greitai atsirastų kas nors pana-šaus į pasaulyje jau prigijusį gėjų ir lesbiečių teatrą paaug-liams, tačiau ir be seksualinės tapatybės problemų šian-

dien vaikai susiduria su daugybe jiems nerimą keliančių klausimų.¹ Žinoma, kad susivoktum, kokius klausimus užduoti konkretaus amžiaus vaikams, privalu turėti pakankamai psichologijos žinių apie asmenybės raidą.

Užsienietiškoje festivalio programoje nieko radikalaus neišvydome, vis dėlto pasimokyti buvo ko. Patiems mažiausiems spektaklius parodė lenkų teatras *Atofri* ir vokiečių *Tanzfuchs produktion*. Pas mus teatras kūdikiams jau irgi ne naujiena. Pavyzdžiui, rimtai šioje srityje dirba šokio teatras *Dansema*. Sunku pasverti tokio teatro „efektyvumą“, nes apie „publikos atsaką“ šiuo atveju kalbėti beveik nėra kaip. Kuriantys kūdikiams ir labai mažiems vaikams turi pasikliauti ne vien menine savo nuovoka, intuicija, bet ir mokslinių tyrimų rezultatais. Neskubrus tempas, išgrynintos formos, švelnūs judesiai, aiškus ritmas – tokiomis savybėmis pasižymi spektakliai patiems mažiausiems. Per festivalį parodytuose lenkų „Ponas Satie – pagaminta iš popieriaus“ ir vokiečių „Niam-niam!“ aktorės vaidino ir šoko ant takelio, patiesto tarp mažųjų žiūrovų. Abiem atvejais tėvai buvo prašomi, kad neleistų vaikų į sceną, daugelis tuo pasipiktino. Kadangi spektaklis vaikams, tai būk malonus ir „apžaisk“ situaciją, jei koks nenuorama žiūrovas veržiasi į sceną. Suprantama, tokio amžiaus vaikai nesuvokia, kad tai, ką jie mato, yra teatras. Kita vertus, jie tikrai gali sugriauti spektaklį, o ir juos šokėjos gali užgauti. Pagaliau „dalyvauti“ galima ir šalia scenos – juk niekas neliepia per visą spektaklį sėdėti kaip prikaltam ir tylėti. Jei nuo pat pirmojo apsilankymo teatre būtų ugdomi žiūrėjimo įgūdžiai ir kultūra (ne apie pasyvumą čia kalbu), išloštų ir teatras, ir žiūrovai.

Vyresniems vaikams skirtas danų trupės *Kimbri* vaidinimas „Kaip gyveni?“ kuo nors ypatingu nenustebino – nebent jau pražilusių aktorių nesivaržymu vaidinti beveik be grimo ir kitaip nemaskuojant savo tikrojo amžiaus. Trys aktorės šiame spektaklyje nevaidina vaikų, tačiau jų atrasta šiek tiek klouniška maniera paverčia personažus nenusakomo amžiaus ir net lyties būtybėmis, regis, vaikams tai visiškai priimtina.

Man didžiausiu spektaklio atradimu ir malonumu tapo suomių *The Amazing Magic Theatre* ir trupės *TT13* spektaklis paaugliams „Pašalietis“, sukurtas pasitelkiant 4D technologijas. Ne paslaptis, kad skandinavai teatre

vaikams naudoja ypač daug naujausių technologijų, kartais tai virsta tiesiog technikos galimybių ir efektų demonstracija. Tik ne šiuo atveju. Virtuoziškas aktorius Janne Raudaskoski, kuris yra spektaklio idėjos ir scenarijaus autorius, padedamas režisieriaus Samio Rannilos ir videomenininko Jarno Rinnekango, scenoje sukūrė tikrą šiuolaikinę fejeriją su aktualia ir įtaigia potekste. Scenoje ir nufilmuotuose vaizduose jis veikia vienas, nors atrodo, kad aktorių mažiausiai keletas. O specialieji efektai kartkartėmis iš tikrųjų atima žadą. „Pašalietis“ pasakoja apie tai, kaip šiuolaikinis pasaulis atrodo į Žemę užklydusiam ateiviui iš Burbulų planetos. Spektaklis neįkyriai, pasitelkdamas subtilų humorą, teigia: nebūk *lūzeris*, kuriam rūpi tik alkoholis, raumenys, seksas ir įvaizdis, – svajok! Girdėjau, kaip po spektaklio *apšalę* maždaug keturiolikmečiai lakoniškai dalijosi įspūdžiais: „N e r e a l i a i!“

Panašaus įvertinimo, ko gero, būtų sulaukęs ir sproginėjančios jaunatviškos energijos kupinas švedų šokio trupės *Carrasco Dance Company* spektaklis „Bartolomeo“, jei tik į jį būtų susirinkę daugiau tikslinės auditorijos – paauglių. Tiesa, pati choreografė ir šokėja Mari Carrasco, susitikusi su publika, sakė nesvarstanti, kokiai auditorijai kuria, tegu atsirinks patys žiūrovai. Nors galima sutikti, kad šokio teatras – laisvesnis žanras, manyčiau, toks požiūris pavojingas, ypač kai kuriama jaunajai auditorijai.

Apskritai teatras paaugliams pas mus kol kas *terra incognita*. Tiesa, keletą spektaklių, atsiradusių Menų spaustuvės prieglobstyje, galima priskirti šiai kategorijai, tačiau įspūdis toks, kad ten jie atsidūrė tarsi netyčia – neišėjo „normalus“ spektaklis, tad gal tiks ne tokiai brandžiai publikai.

Paskelbta Teatro metų programa žada pokyčių šioje srityje. Bet viščiukus skaičiuosime rudenį. ■

¹ Naują žvilgsnį į šiandieninį teatrą vaikams ir jaunajai publikai pateikia ilgas metus šią sritį tyrusi Viskonsino universiteto profesorė, daug dirbusi Europoje ir Rusijoje, Manon van de Water knygoje „Teatras, jaunystė ir kultūra“. Žr. Manon van de Water. *Theatre, Youth and Culture. A Critical and Historical Exploration*. USA: Palgrave Macmillan, 2012.

VISI KELIAI VEDA IŠ LIETUVOS

Žinau, kad dar sykį vardyti daugiau negu akivaizdžias šiandieninio Lietuvos teatro ydas – mažų mažiausiai banalu. Gal net rodo prastą skonį. Tačiau sutartinai sukišus galvas smėlin įvyksta vienintelis dalykas: visi atsiduria begėdiškai nuogų pasturgalių apsuptyje. O pasturgalis, net užmaukšlinus ant jo skrybėlę ir priklijavus ūsus, lieka pasturgaliu. Pastarąjį penkmetį Lietuvos teatro kokybę apibibrėžia viena ar dvi dažniausiai sostinėje sukurtos gan hermetiškos klasikinių dramų interpretacijos, vis retesnis, kaskart blyškesnis vieno iš režisūros lyderių blykstelėjimas, keli iš esmės beveidžiai, niekuo pernelyg neišsiskiriantys, ne itin ambicingi jaunųjų kūrėjų pastatymai, studijų kokybės nei praktikams, nei teoretikams garantuoti nebeįgali Lietuvos muzikos ir teatro akademija, kasmet pastebimai silpstančios „Sirenos“, šiemet oficialiai „palaidota“ Naujosios dramos akcija... Taigi, lenkų teatrologo Łukaszo Drewniako, 2005 m. pabaigoje prognozavusio, kad lietuvių teatrui gresia „septyneri liesi metai“,¹ įžvalgos buvo netgi labai optimistinės.

Šių ir daugelio kitų nuobodžiai įsisenėjusių lokalių problemų nesiseka išspręsti nei pasikliaujant vidiniais impulsais ir iniciatyvomis, nei „iš viršaus“, matyt, todėl teatras vis ryžtingiau suka keliais, anuomet garantavusiais jam pasaulinę šlovę, – užsisklendžia siauroje, naujiems vėjams nepralaidžioje autorefleksyvaus teatro, grindžiamo autorine režisieriaus interpretacija, celėje, toldamas tiek nuo visuomeninės, politinės, tiek nuo etinės savo funkcijos. Be to, per pastaruosius keletą sezonų teatrinis importas sumenko iki poros jau

ne sykį čia viešėjusių didžiųjų vardų ir keleto trečiarūšių vaidinimų iš bene konservatyviausių Europos teatro taškų, tad pasaulinis teatro kontekstas jau dingio mums iš akiračio. O nors paviršutiniškai nesusipažinus, kokie kūrybos vėjai siaučia aplinkiniuose kraštuose, vargu ar įmanoma bent kiek kritiškiau analizuoti savo teatrinę realybę.

Todėl į Krokuvoje šeštąkart vykusį teatro festivalį *Boska komedia* važiauvau ne vien pasisemti naujų įspūdžių, susidurti su iššūkiais, ne vien išvysti, kas įdomiausio pernai įvyko svarbiausiose kaimyninės Lenkijos scenose, – tikėjausi, kad atsiras pretekstas naujomis akimis pažvelgti į Lietuvos teatrinį gyvenimą, įvertinti, ar iš tikrųjų jis toks nepakenčiamai saugus ir nykiai hermetiškas.

Per devynias festivalio dienas (gruodžio 8–15 d.) pristatyta sodri trijų dalių programa – tai pagrindinė konkursinė *Inferno* su 12 spektaklių, jaunųjų talentų – Krokuvos aukštosios teatro mokyklos auklėtinių – pristatymas *Paradiso* ir vadinamoji *off* programa *Purgatorio*. Festivalio idėjinis tėvas ir meno vadovas, režisierius Bartosz Szydłowski sutelkė dėmesį ne tiek į spektaklių kokybę, kiek į aktualiausius, ryškiausius teminius ir formalius ieškojimus, t. y. atsisakė vadinamojo „normalaus“, vidutiniško teatro ir pristatė tuos spektaklius, kurie analizuoja opiausius šiandieninės lenkų visuomenės skaudulius, tuos menininkus, kurie drąsiai eksperimentuoja, polemizuoja tarpusavyje, kvestionuoja scenos meno konvencijas, kitaip tarant, lemia Lenkijos teatro veidą.

Prieš vykdamas į Krokuvą, pasižiūrėjau keletą spektaklių, kuriuos sukūrė ką tik aktorystės studijas baigę ar tebestudijuojantys jaunieji lietuviai menininkai, tad ypač intrigavo Krokuvos teatro akademijoje ketvirtą vaidybos studijų kursą bebaigiančių Krystiano Lupos auklėtinių diplominis spektaklis „Baseinas“ pagal jų mokytojo jau interpretuotą švedų dramaturgo Larso Norėno pjesę. Tiesa, žodis „interpretacija“ čia gal ir ne pats tinkamiausias: Lupa ne tiek interpretuoja, kiek pasinaudoja tektais, kad sukurtų autentišką, individualizuotą, maksimaliai intymų sceninį pasakojimą apie šiandienos žmones, kamuojamus neįveikiamos ontologinės vienatvės.

Panašiai kaip Oskaro Koršunovo „Dugne“ pagal Gorkio pjesę, Lupos spektaklyje į apleistą baseiną renkasi žmonės iš sociumo paribių: benamiai, narkomanai, prostitutės. Bet, priešingai nei mūsų režisieriaus pastatyme, čia dėmesio centre atsiduria tas „naujas žmogus“, kurio atėjimą pranašavo Satinas. Užuoat „sėdėjęs ir filosofavęs“, pasakojęs savo istoriją, jis maištauja, griebdamasis agresyvaus konkrečiu kūnišku ir emociiniu patyrimu pagrįsto veiksmo – be jokių skrupulų, be paviršinio patoso, bet su didžiuliu metafiziniu pykčiu priešinasi jį atstūmusiai, marginalizavusiai sistemai.

Pernai lapkritį Jonas Vaitkus LNDT beveik identiškomis aplinkybėmis (teatro pedagogas, išugdęs kelias aktorių, režisierių kartas, kuria spektaklį su mokslus be-

baigiančiais savo studentais) režisavo Kazio Binkio „Atžalyną“. Į akis krinta du dalykai. Lupa „Baseine“ kritiškai, brechtišku žvilgsniu iš šalies manifestuoja jauno žmogaus individualumą, kūrybiškumą, privilegiją maištauti, priešintis sistemai, devalvavusiai jaunystės, kitoniškumo, laisvės sampratas, o Vaitkus „Atžalyne“ išaukština gebėjimą prisitaikyti, kolektyvinės tapatybės troškimą, poreikį paklusti, užgniaužti maištą pačioje užuomazgoje, norą bet kokia kaina priklausyti sistemai, ką tik sumaišiusiai asmenybę su žemėmis. Antra, glumina ir liūdi na milžiniškas kokybinis atotrūkis tarp dviejų teatrinių mokyklų – palyginti su nedrąsiais mūsiškiais, jaunieji lenkų aktoriai scenoje jaučiasi lyg žuvys vandenyje.

Apskritai tariant, *Boska komedia* leitmotyvas – teigti sąmoningai pasirinktą marginalumą, oponuoti iš esmės represinio pobūdžio socialinėms normoms ir kultūros tradicijoms. Pagrindinės jo vėliavnešės – moterys. Festivaliui išibėgėjus, situacija tapo daugmaž nuspėjama: jei afišoje matai moterišką pavardę, būk tikras, kad tas spektaklis pasakos apie socialinę neteisybę ir emancipaciją. Per pastaruosius keletą metų tokia ideologinė kryptis užėmė tvirtas pozicijas Lenkijos teatre, neatsitiktinai festivalio programoje net du kartus minima Nobelio premijos laureatės Elfriedės Jelinek pavardė (beje, Lietuvos teatre ši austrų rašytoja apskritai pristatyta vos vieną sykį).

Maja Kleczewska su Lodzės ir Bydgoščiaus teatrų aktorais pastatė „Žiemos kelionę“ – tai apokaliptinė vizija visuomenės, vis dar įkalintos patriarchalinių vertybių, jau praradusių bet kokią prasmę ir turinį, kalėjime. Desperatiška autorės (ir režisierės) išpažintis akistatoje su pasauliu, kuris laikosi ant plonyčio siūlelio ir tuoj sugrius. Spektaklis balansuoja tarp subtilaus humoro ir rėkmingų, agresyvių scenų, menančių fizinio teatro ar socialinio performanso tradicijas. Stipresni, paveikesni pasirodė tik du įvaizdžiai: užgrojus trankiai muzikai, veidrodinės sienos, iš trijų pusių supančios žiūrovus, grėsmingai dreba ir deformuoja visą scenos erdvę. O finale moterimi persi-



Lars Norén. „Baseinas“. Režisierius Krystianas LUPA

rengusio vyro žodžiai („vis kartoju ir kartoju tuos pačius dalykus, bet niekas nebenori manęs išgirsti“) tarytum išreiškia ir pačios režisierės savijsautą šiandienos teatre. Kiek žaismingesnis, tačiau kur kas labiau supaprastintas, naivesnis, daugeliu aspektų net „vadovėlinis“ pasirodė Ewelinos Marciniak feminizmas ir etinė pozicija kapitalistinių galios struktūrų, kurias valdo vyrai, atžvilgiu. Gdanskio *Wybrzeże* teatre ji pastatė Jelinek „Mylimąsias“. Dvi aktorių poros tai kuria personažus, tai nusimeta teatrinės kaukes ir leidžiasi į psichologines ir intelektualines dvikovas su žiūrovais, diegia ir tuoj pat paneigia kultūrines normas, kuria ir atmeta socialinius ir sceninius stereotipus. Gyvenimas yra negailestingas, meilė – žiauri, o moteris atsiduria viso to epicentre, – tarytum sako Marciniak. Tačiau tai jau tiek kartų girdėta...

Gerokai originaliau panašia tema samprotauja Wiktoras Rubinas, pasitelkdamas kur kas platesnį sociokultūrinį kontekstą. Kielcų Stefano Žeromskio teatre jis sukūrė spektaklį pagal Jolantos Janiczak tekstą „Carinė Jekaterina“. Scenoje nesistengiama dokumentiškai papasakoti imperatorės, kuri gimė dabartinės Lenkijos teritorijoje, gyvenimo istorijos ar sukurti psichologiškai artikuliuoto Jekaterinos portreto. Susitelkiama į matronos įvaizdį, akcentuojamos emocinės, o ypač kūniškosios transformacijos, kurias yra priversta patirti moteris, siekianti į savo rankas paimti valstybės vadžias. Jekaterinos II vaidmenį kurianti Marta Ścisłowicz, pasikabinusi ant kaklo miniatiūrinę medinę sceną su užsklanda, už kurios išpjautos ertmės ties aktorės krūtimis, nužengia į žiūrovų salę ir siūlo žiūrovams vyrams patikrinti, kas vyksta „už kulisų“. Publika per daug nesivaržo... Drąsi, netikėta ir originali moters aktorės trapumo, pažeidžiamumo metafora.

Krokuvos *Łaźnia Nowa* teatro spektaklis „Piccolo Coro Dell'Europa“ – tai ganėtinai laisva sceninė variacija Janusza Korczako apsakymo „Karalius Motiejus Pirmasis“ ir Jonathano Swifto „Guliverio kelionių“ motyvais. Vieną dieną tuzinas vaikų atsiduria saloje, kurioje nėra nė vieno suaugusiojo. Pradedama steigti bendruomeninius ryšius, socialinę hierarchiją, kuria politinį aparatą – taip, kaip jie



„Piccolo Coro Dell'Europa“. Režisierė Iga GAŃCZARCYK

Tomaszo Wiecho nuotr.

tą suvokia. Prisipažinsiu, išvydęs scenoje būrį 9–12 metų amžiaus vaikų, o netrukus supratęs, kad jie ir bus vieninteliai šio spektaklio atlikėjai, šiek tiek sutrikau. Bet Iga Gańczarczyk sukūrė tokį solidų, tvirtą dramaturginį ir režisūrinį audinį, kad netrukus abejonės išgaravo – jauniems aktoriams suteikta pakankamai erdvės, kad jie atskleistų savo individualias savybes, bet nepalikta nė menkiausio plyšelio atsirasti paklaidai, kuri galėtų sugriauti kuriamą pasakojimą ir teatrinę atmosferą. Teatre–negyvenamojoje saloje atsidūrę vieni vieni, iš pradžių mažamečiai verbaliniais žaidimais, fiziniais pratimais sukuria, įtvirtina naujas socialines, kartu ir scenines taisykles. O susidūrę su moralinėmis, politinėmis ar asmeninėmis dilemomis, bando jas spręsti savaip, vaikiškai: pvz., sušoka dvikovą *streetdance* stiliumi, žaidžia debatus, televizijos laidą, roko muzikos koncertą, viešą forumą, balsavimą, pasakoja siaubo istorijas *à la* „Bleiro ragana“, mėgindami į suaugusiųjų pasaulį pažvelgti vaiko akimis, o vaikų pasauliui pritaikyti suaugusiųjų logiką ir sukurti visiškai naują socialinį etosą. Ir atsiranda galybė absurdiškai juokingų, bet itin apgalvotų ir skaudžių įžvalgų, kurių nė kiek nesubanalina ir finalinis *we are the world, we are the children* – jau vien todėl, kad šie jaunieji aktoriai (šiuo atveju nevengiu vadinti jų aktoriais) šoka, sukasi ant galvos, dainuoja trim balsais, dirba su vaizdo kamera, su mikrofonais, valdo kūną, balsą ir, svarbiausia, mintį. Pa-

neigdami iš aristoteliškosios filosofijos kilusį teiginį, esą „jaunimas negali praktikuoti politikos, nes pirmiausia turi išmokyti visų dorybinių įpročių iš vyresniųjų – įstatymų leidėjų, kurie piliečiams tuos dorybinius įpročius nurodo“² spektaklio „Piccolo...“ autoriai dar sykį puikiai pademonstravo, kokią socialinę galią teatras gali turėti.

Kartais sakoma, kad menas yra grynų gryniausia kontempliacija, o teatrinė patirtis prilyginama religinei patirčiai. Kita vertus, egzistuoja ir nuomonė, kad menas visada išreiškia pasaulio pokyčių viziją. Ir vien todėl yra neišvengiamai politiškas – bent jau tiek, kiek yra linkęs tą pokytį įgyvendinti arba atidėti. Netgi tokia iš pirmo žvilgsnio lyg ir nieko bendra su lenkų ar apskritai Vidurio Rytų Europos kultūriniu, istoriniu ar estetiniu kontekstu neturinti amerikiečių *grunge* muzikos legendų Kurto Cobaino ir Courtney Love meilės, neapykantos ir kūrybos istorija gali tapti pretekstu naujai pažvelgti į tai, kokios metamorfozės ištiko lenkų kultūrą nuo entuziastingo 10-ojo dešimtmečio iki šių dienų, pritvinkusių apatijos ir abejingumo. Dramaturgui Pawelui Demirskiui ir režisieriui Monikai Strzępkai teatras – visų pirma įrankis socialinei ir politinei realybės analizei. Jų sukurtas spektaklis „Courtney Love“ per daug nesigilina į personažų – alternatyviosios muzikos atlikėjų – kūrybos ir biografijos vingius (nors palikta pakankamai erdvės ir atpažinimo džiaugsmui), pasakoja būtent apie pokyčius, apie populiariosios kultūros raidą, keičiantis ekonominėms ir socialinėms santvarkoms, apie maišto kaip politinio ir kultūrinio akto (nebe)įmanomybę laisvoje, liberaliais idealais besivadovaujančioje visuomenėje, kurioje ir taip „viskas galima, jei tik gali už tai susimokėti“. Parodo jaunus žmones – „prarastą kartą“, kuri dėl to ir yra prarasta, kad maištauti nebeteri prieš ką. (Argi ne tokios desperacijos šiuo metu apimti mūsų teatro jaunieji kūrėjai?) Manychiau, didžiausias „Courtney Love“ kūrėjų laimėjimas – tai iš tekstų, scenografijos ir gyvai atliekamos muzikos sukurta *garažo* atmosfera, gaubianti tiek vaidybos aikštelę, tiek žiūrovų salę. Ir, be abejo, puiki aktorių trupė. Po spektaklio tarsi natūraliai kyla klausimas, ar ką tik regėjome vaidinančius muzikantus, ar puikiai grojančius ir kone tobulai tiek savo personažus, tiek juos supantį sociokultūrinį kontekstą perpratusius aktorius?

Festivalyje matytų spektaklių stebinanti teminė, dramaturginių šaltinių įvairovė atskleidžia didžiulį intelektualinį Lenkijos teatro potencialą. Įkvėpimo šaltiniu, pretekstu kurti teatrą, bylojančių apie esamąją laiką, čia gali tapti turbūt bet kas: pradedant muzikos grupės *The Doors* dainų tekstais Opolės Lėlės ir Aktoriaus teatro spektaklyje „Morrisonas/mirties sūnus“ (rež. Pawełas Passinis, dram. Arturas Pałyga), tikra istorija apie tai, kaip Davidui Lynchui filmuojant serialą „Tvin Pyksas“ viename iš kadrų netyčia atsidūrė veidrodinis atspindys ilgaplaukio rekvizitininko, kuris vėliau tapo garsiuoju žudiku Bobu (Radosławo Rychciko spektaklis „Velnias“), baigiant Krzysztofo Warlikowskio sudėtingomis, iš daugybės literatūrinių, kinematografinių, muzikinių tekstų sukonstruotomis dramaturginėmis hiperstruktūromis.

Naujausią Varšuvos *Nowy Teatr* repertuarą papildę Warlikowskio „Kabaret Warszawski“ yra iš dviejų dalių. Pirmoji, paremta Johno Van Druteno drama „I am a Camera“ (pagal ją sukurtas garsusis Bobo Fosse's „Kabaretas“), nukelia į hitlerinį tarpukario Berlyną, jau visai netrukus paskelbsiantį karą visam pasauliui ir apskritai žmogiškumui. Antrosios, paremtos Johno Camerono Mitchello filmo „Shortbus“ scenarijumi, veiksmas vyksta Niujorke, atsigauančiame po Rugsėjo 11-osios tragedijos. Berlyno kabarete savo žvaigždžių valandos laukia jauna atlikėja Selė Boulz, įkvėpimo naujai knygai ieško jos mylimasis rašytojas Krisas, čia pat ant sofutės gulinėja fašistinio kabareto veteranė Žaklina Bonbon su savo mylimuoju žydu Pepe, o Niujorko klube pusnuogė strip-tizo šokėja mokosi bendrauti su žmonėmis, iš naujo užmegzti santykius bando du gėjai, kuriuos konsultuojanti psichologė niekaip neįstengia patirti orgazmo. Scenoje regime būrį vienišų personažų, ieškančių vienintelio dalyko – meilės. Tačiau viskas čia vyksta nusistebėtinai lengvai, atrodytų, neskausmingai (tas tarsi ir nebūdinga Warlikowskiui). Antrojoje spektaklio dalyje veikėjai susėda scenos krašte ir stebi kolegų duetą, kuris pagal muzikos grupės *Radiohead* albumo „Kid-A“ kūrinius kone sekundžių tikslumu atkuria Rugsėjo 11-osios įvykius. Tai emocingas pusvalandžio trukmės fizinio teatro etiudas apie vakarietiškosios civilizacijos griūtį, o šio metateatrinio vaidinimo stebėtojai, užsitraukę suktinę, pradeda



„Varšuvos kabaretas“. Režisierius Krzysztof WARLIKOWSKIS

Magdos Hueckel nuotr.

šokti. Po vieną atsigula į scenos viduryje pastatytą karstą, nuklotą aukso dulkėmis, ir tuoj pat linksmai atsikelia. Jei jau žvelgti mirčiai į akis – tai su šypsena.

Pasirinkęs kabareto formą, pagrįstą daugiau ar mažiau brechtiškojo teatro tradicija, režisierius atriša rankas aktoriams manipuluoti scenos konvencijomis, sociokultūrinėmis ir estetinėmis klišėmis, o pasitelkęs, regis, visus įmanomus teatrinės reprezentacijos registrus, lengvai, nejučia, tarsi neįpareigojamai įtraukia publiką į intelektualinę diskusiją apie socialinės, kūrybinės ir seksualinės raiškos laisvę. Finalinėje spektaklio scenoje, vieną veido pusę nutepęs moterišku makiažu ir papuošęs auskarais, Jacek Ponedzialek (vaidinantis transseksualą Justin Vivian Bond) klausia publikos: „Ar šiame mieste yra koks nors geras teatras? Ar čia dar įmanoma gyventi? Ar yra čia laimingų žmonių? Ar seksas šiame mieste išlaisvina, o gal sukausto? Ar viešnamiai šiame mieste pilni? Ar žmonės šiame mieste geba mylėti? Klausinėsiu šito tol, kol mūsų neuždarys.“

Kaip rašantysis apie teatrą velniškai pavydžiu savo mokytojams ir vyresniesiems kolegoms, kuriems

teko laimė ir privilegija stebėti, analizuoti, tam tikru atžvilgiu netgi kurti lietuvių teatrą įdomiausiais jo raidos etapais, kai lietuvių teatrinė mintis traukė Vakarų teatralų akį, kėlė rimtas, turiningas diskusijas, susijusias su tam tikrais formaliais arba teminiais ieškojimais. O kokią teatro istoriją rašysime mes? Klausimą galima pasukti ir kiek kitaip: kokioje etinėje ir estetinėje terpėje auga jaunoji lietuvių teatro publika?

Klausimai, aišku, retoriniai, į juos atsakys laikas. Deja, kol kas laisvo, drąsaus, įvairaus, provokuojančio teatro tenka ieškoti Lenkijoje, kuri, kaip parodė ir Krokuvos festivalis *Boska komedia*, rimtai pretenduoja tapti viena iš Europos teatro lyderių. Kūrybinių impulsų, socialinių ir estetinių išvalgų nestokoja Vokietijos, Vengrijos scenos, pastaraisiais metais gana sparčiai ir sėkmingai reanimuojamas Latvijos, Estijos teatras...

■

¹ Łukasz Drewniak, Septyneri liesi metalai, in: *Kultūros barai*, 2005/11, p. 27–32.

² Augusto Boal, *Theatre of the Oppressed*, London: *Pluto Press*, 2008, p. 15.



Ieva STEPONAVIČIŪTĖ-ALEKSIEJŪNIENĖ

APIE MEILĘ ISLANDIJAI, „SIELOS KRANTUS“ IR KITUS APREIŠKIMUS

Argi gali lietuvis nemylėti Islandijos – mažytės tolimos šalies, kuri kone iškart po Sausio įvykių pirmoji drąsiai pripažino Lietuvą nepriklausoma valstybe? Savo dėkingumą esame reiškę ne viena skambia pilietine ir kultūrine akcija: jau tapo tradicija birželio 17-ąją, Islandijos nepriklausomybės dieną, šios šalies garbei pavadintoje gatvėje garsiai tarti: „Ačiū tau, Islandija.“ Pilietinių iniciatyvų dirbtuvės „Balta arbata“ atstovo Manto Tito Urbono pastangomis šią akciją lydi smagūs islandiškos tematikos renginiai: kultūriniai, politiniai, kulinariniai.

Logiška būtų manyti, kad lietuviai nuoširdžiai domisi šios šalies istorija, kultūra, ne vienas mokosi jos kalbos ar bent svajoja apie ją kaip apie savo kelionių tikslą. Ar meilė Islandijai yra šis tas daugiau už deklaratyvų priminimą sau patiems, kad esame svarbūs, nuspręskime kiekvienas individualiai. Net jei atsakymas būtų neigiamas, gėdytis neverta – islandai irgi kartais pasišaipo iš jiems, kaip ir daugeliui mažų tautų, būdingo susireikšminimo. Baltasaro Kormákuro komedijoje „101 Reikjavikas“ (2000) pirmas klausimas, kurį besilinksminantys vietiniai užduoda pirmą kartą sutiktai ispanei, primena tą, kokį mes dažnai užduodame į Lietuvą atvykusiems svetimšaliams: „Jūs – užsienietė? Kaip jums patinka Islandija?“ Panašios gaidos skamba ir lietuvių rašiniuose konkursui „Parašyk laišką – laimėk bilietą į Reikjaviką“: „Miela Islandija, apie tave žinau tiek, kad, manau, išdrįščiau sudalyvauti „protmūšyje“. Jau penktos klasės

istorijos olimpiadoje nedvejodama rašiau tavąjį vardą prie klausimo: o kas gi pirmoji iš užsienio valstybių išdrįso 1991 metais pripažinti Lietuvos nepriklausomybę?“ Arba tam pačiam konkursui skirtame eilėraštyje: „Tik ragai ant šalmų / nebekelia paniškos baimės / nes vainikas ant jų / iš lietuviško lauko ramunių.“¹

Islandijoje niekada nebuvo, islandų kalbą suprantu tik tiek, kiek leidžia kitos skandinavų kalbos mokėjimas. Vis dėlto esu arti tų, kuriems Islandija ir tai, kas islandiška, yra svarbi gyvenimo dalis. Vienas iš tokių žmonių – mano kolegė Rasa Baranauskienė, Vilniaus universiteto Skandinavistikos centre dėstanti senąją islandų literatūrą ir šiuolaikinę kalbą, tyrinėjanti senovės skandinavų ir keltų kontaktus, verčianti Islandijos įvairių laikotarpių literatūrą. Profesiniai ir bičiuliški ryšiai sieja mane ir su kitais lietuvių mokslininkais–islandistais: Taivane gyvenančiu Aurelijumi Vijąnu, tarp Vilniaus, Kauno ir Oslo migruojančiu kolega Ugniumi Mikučioniu, jų visų trijų mokytoja, pirmąją Skandinavistikos centro senosios islandų literatūros dėstytoja, daugybės islandiškų knygų vertėja Rasa Ruseckienė. Žinoma, arčiausiai yra mano mama Svetlana Steponavičienė, irgi išvertusi nemažai islandų literatūros, tiesa, daugiausia į gimtąją rusų kalbą, tyrinėjusi Halldóro Laxnesso kūrybą. Kad atsidūrė Lietuvoje, irgi, galima sakyti, lėmė islandų kalba – 7-ajame praeito amžiaus dešimtmetyje studijuodama aspirantūroje (dabar doktorantūra) Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) uni-

versitete lankė Michailo Steblin-Kamenskio² (1903–1981) senosios islandų kalbos seminarą, kur susipažino su būsimuoju mano tėčiu.

Islandų esu mačiusi daug ir įvairių: pirmaisiais Nepriklausomybės metais tėvų svetainėje, dėkodami mamai už vaišingumą, net giedojo Islandijos choro *Fótbærður* vyrai. Menininkų ir mokslininkų iš Islandijos apsilankydavo pas mus ir sovietmečiu, jie būdavo linksmi, atsipalaidavę, vilkėdavo dailiais megztiniais. (Vadinamieji *Lopapeysur*, mezgami be jokios siūlės, yra islandų tautodailės pasididžiavimas. Jie ne tik puikiai saugo nuo žvarbių vėjų, bet ir traukia akį raštų, atspalvių turtingumu, nors mezgami iš nedažytos vilnos.) Bet atvykėliai mane stebino kur kas mažiau negu keistas dėdė giedromis kaip Vladimiro Putino akimis – atlydėjęs svečius, jis visą vakarą tylomis sėdėdavo svetainės kamputyje arba lūkuriuodavo už durų.

Šiais laikais su islandais dažnai susiduriu pagal profesiją – dėstant skandinavų literatūrą, kontakto su islandų kultūra išvengti neįmanoma, o ir nesinori. Pavyzdžiui, neseniai Skandinavistikos centrą pasiekė pirmoji Lietuvoje išleista islandų poezijos knyga – Jóhanno Hjálmarssono „Sielos krantai“. Šio neabejotinai vieno įdomiausių šiuolaikinių islandų poetų eilėraščius atrinko ir išvertė Rasa Ruseckienė, subtiliai iliustravo dailininkė Živilė Jackūnaitė-Šantarienė, išleido *Homo Liber*. Tai geras pretekstas apžvelgti, kaip plačiai islandų kultūra gali atsiverti Lietuvoje gyvenančiam žmogui. Žinoma, nepretenduoju aprėpti absoliučiai visko, be to, šiame rašinyje minimi žmonės ir reiškiniai dažnai yra susiję, tad jis pagal struktūrą greičiau primena mozaiką nei griežtai sustyguotą mokslinį straipsnį.

Lietuviška *Wikipedijos* versija Islandijos kultūrą pristato keturiais pavidalais – tai (1) roko muzika (*The Sugarcubes*, Björk, *Sigur Rós* ir kiti), (2) bene aukščiausias pasaulyje raštingumo lygis, meilė intelektualiams užsiėmimams: „literatūrai, menui arba šachmatams“, (3) ypatingas savo šalies nepriklausomybės vertinimas ir kultūrinio išskirtinumo suvokimas – didžiavimasis kilme iš vikingų ir islandų kalba, artima tai, kuria kalbėta vikingų laikais, (4) realiai egzistuojanti lyčių lygybė kaip ypatinga islandų kultūros dalis.

Vyrai ir moterys

Ketvirtasis aspektas, nors ne visada įtraukiamas į tradicinę kultūros sampratą, be abejonės, yra svarbi islandų gyvenimo dalis, turinti galias šaknis (iš jų sągų žinome, kokios stiprios būna islandės). Tai įdomi ir plati tema, kuriai vertėtų skirti atskirą tekstą. Čia paminėsiu tik tiek, kad Pasaulio ekonomikos forumo reitinge Islandija jau penktą kartą yra lyderė pagal vyrų ir moterų lygias galimybes (Lietuvai 2013-aisiais teko 28-oji, Latvijai – 12-oji, Estijai – 59-oji vieta). Tą iliustruoja ir Lietuvai svarbus faktas: 2012 m. į prezidentės postą kandidatavo ir labai arti pergalės buvo Þóra Arnórsdóttir – viena ryškiausių Islandijos žurnalistų, šviesaus atminimo profesorius, Lietuvos garbės konsulo Islandijoje Arnóro Hannibalssono (1934–2012) duktė, Jono Baldvino Hannibalssono, kuris mums lemtingais metais buvo Islandijos užsienio reikalų ministras, dukterėčia. Vykstant rinkimų kampanijai, ji laukėsi trečio vaikelio, kuris gimė prieš pat rinkimus, ir už ją balsavo didžioji dalis Islandijos intelektualų, daug kitų žmonių, ypač jaunimo.

Atrodytų paradoksalu, bet moterų literatūros tyrinėtojai pastebi, kad islandės rašytojos (o jų yra nemažai ir puičių) iki šiol nėra tinkamai reprezentuojamos. Kurioziška, kai rašytojas ir publicistas Hilmaras Jónssonas straipsnyje, aptariančiame islandų literatūrą, teisinasi apie moteris autorės kalbėjęs nedaug ir žada „šią klaidą“ ištaisyti – taigi gana plačiai apžvelgia 8 autorius vyrus, bet vos dvi pasitaiso skiria visai islandžių rašytojų kūrybai³...

Muzika

Wikipedia pirmiausia pamini islandų roką (ar postroką), kuris Lietuvoje yra žinomas ir mėgstamas, ypač jaunimo. Netrūksta grupės *Sigur Rós* gerbėjų, Vilniuje yra koncertavusios grupės *múm*, *FM Belfast*, *GusGus*, *Árstíðir*, o rašytojas Sjónas daug kam geriau žinomas ne kaip romanų ar eilėraščių, o kaip tekstų Björk dainoms autorius. Šiuolaikinę islandų muziką yra trumpai apžvelgęs Mindaugas Peleckis, kalbėdamasis su avangardinės muzikos atstovu Jóhannu Jóhannssonu.⁴

Islandija garsėja ir klasikinės muzikos kultūra. Reikjavike neseniai pastatyta *Harpos* salė, pernai įvertinta Mieso van der Rohes šiuolaikinės architektūros premija, – tai supermodernus projektas, griauantis mitą apie islandų kultūrinę izoliaciją ir šlovinantis menų sintezę. Šiame menų panteone šalia Euterpės ir Kaliopės mielai puotautų architektūros, dizaino, kitų šiuolaikinių menų ir net kulinarijos mūzos, jei senovės graikai būtų numatę joms vardus. Čia skamba įvairių laikų, kraštų ir stilių muzika, rengiamos parodos ir konferencijos, o prabangus restoranas didžiuojasi „geriausia prancūziška ir daniška virtuve“. *Harpoje* koncertavo ir maestro Donatas Katkus su Šv. Kristoforo orkestru, beje, Islandijoje lankęsis jau ne kartą, pakvietęs į Lietuvą nemažai islandų klasikinės muzikos atlikėjų, pristačiusių ir islandų kompozitoriaus Jono Nordalio (g. 1926) kūrinius. *Harpa* yra ne tik Islandijos simfoninio orkestro, nacionalinės operos, Reikjaviko bigbendo, bet ir peliuko *Maximus Musikus* namai. Tai knygelių vaikams, populiarinančių simfoninę muziką ir jau išverstų į keletą pasaulio kalbų (lietuviškai kol kas ne), personažas. Jo istoriją kuria pagrindinė Islandijos simfoninio orkestro fleitininkė Hallfríður Ólafsdóttir, o iliustruoja altistas Thórarinnas Máras Baldurssonas. Literatūrinį akcentą salei suteikia ir jos vadovo Halldóro Guðmundssonso figūra. Šis literatūros tyrinėtojas ir rašytojas, ilgus metus vadovavęs *Mál og menning* leidyklai, 2004 m. buvo apdovanotas Islandijos nacionaline literatūros premija už Nobelio premijos laureato Halldóro Laxnesso biografinę knygą, jau išverstą į danų, švedų, norvegų, vokiečių ir anglų kalbas. Laxnessui skirtame seminare, kurį neseniai surengė Vilniaus universiteto Skandinavistikos centras ir Venclovų namai-muziejus, jis virtualiai pristatė, labai įdomiai komentuodamas, šios kontroversiškai vertinamos, bet neabejotinai talentingos asmenybės kūrybą.

Filmai

Scanorama tradiciškai parodo kelis puikiai parinktus islandų filmus, kuriems žiūrovų netrūksta (nedaug kas iš Lietuvos kultūrinių renginių galėtų varžytis su šio festi-

valio sėkme). Islandų kinematografas aprėpia labai plačią nuotaikų ir raiškos būdų skalę – nuo švelnaus lyrizmo iki kone pornografinio arba juodojo humoro. Opūs socialiniai, amžini egzistenciniai klausimai Hafsteinno Gunnaro Sigurðssonso filme „Bet kuriuo keliu“ (2011) ir jau minėtoje komedijoje „101 Reikjavikas“ gliaudomi, pasitelkiant groteskiškai keistas situacijas, bent jau taip atrodo žvelgiantiems iš šalies. O Grímuro Hákonarsono „Dausose“ (2010), Friðriko Þóro Friðrikssonso filme „Mama Gogo“ (2010) arba romanų ekranizacijose – „Visatos angelai“ (1995) pagal Einaro Máro Guðmundssonso romaną, „Vėlių sala“ (1996) pagal Einaro Kárasono kūrinį – kasdienybės vaizdams suteikiami islandų menui būdingi magiškojo realizmo bruožai. Beje, Lietuvoje gerais islandiškais filmais galima už visai nedidelį mokesťį legaliai mėgautis kasdien – interneto svetainė <http://icelandiccinema.com/>.

Vaizduojamasis menas

Islandų dailė mūsų šalyje irgi reprezentuojama, nors ne taip reguliariai kaip kinas. Penkios *Start Art* grupės menininkės Vilniuje ir Panevėžyje pristatė parodą „Chronotopologija“, supažindinančią su savita kūrybine filosofija, „kuri nagrinėja laiko, vietų ir istorijos sąvokas“.⁵ Netikėtoje jungtyje su Japonijos menininkais (projektas „Dvi salos“) šią vasarą M. Žilinsko dailės galerijoje Kaune buvo rodomi islandų dailininkės Mireyos Samper darbai. Islandijos dailę, konkrečiai Johannesą Sveinsoną Kjarvalį (1885–1972), Jóną Gunnarą Árnasoną (1931–1989), Jóną Stefánssoną (1881–1962), Svavarą Guðnasoną (1919–1988) ir kitus meistrus, *Krantų* žurnale pristatė Ramutė Rachlevičiūtė.⁶ Islandija yra garsaus ekspresionisto Einaro Hákonarsono (g. 1945), siurrealistų Alfredo Flóki Nielseno (1938–1987) tėvynė, gal kada nors galėsime pamatyti ir šių dailininkų paveikslus.

Tolima šalis įkvepia ir Lietuvos fotomenininkus: 2004 m. „Arkoje“ surengta Aurelijos Čepulinskaitės spalvotų fotopeizažų paroda „Šalta. Karšta. Islandija“, tais pačiais metais Lietuvos technikos bibliotekoje savo žvilgsnį į ledo ir ugnies kraštą pristatė Rasa ir Kęstutis Baranauskai.

Turbūt kompleksišiausiai Islandiją apžvelgė specialusis *Krantų* numeris (redaktorius Helmutas Šabasevičius), čia apie ją rašo lietuvių ir islandų mokslininkai, menininkai. Inga Dargužytė ir Eglė Babilaitė pasidžiaugė, kad unikali šio krašto gamta ir kultūra suteikė naujų impulsų kūrybai,⁷ o Jūratė Stauskaitė atvirai prisipažino saloje pasijutusi nejaukiai: gamta jai darė negyvos žemės įspūdį, o kultūrinis gyvenimas pasirodė provincialis. Net moterų pavardės (tiksliau tėvavardžiai, nes pavardžių islandai, galima sakyti, neturi⁸), kurių islandės tekėdamos nekeičia ir tuo didžiuojasi, pasak dailininkės, liudija, koks gajus tėvo kultas.⁹ Apie Reikjaviko teatrą, kuriame spektaklius yra statę Rimas Tuminas, Oskaras Koršunovas, o Vytautas Narbutas ten dirba scenografu, rašo aktorė *Guðrún Ásmundsdóttir*.¹⁰ Poetas, *Kópavoguro* viešosios bibliotekos direktorius Hrafnas Andrésas Harðarsonas, glaustai papasakojęs Islandijos muzikos istoriją, pristato šiandieninę šalies muzikos kultūrą.¹¹

Savo bičiulį Jörundurą Hilmarssoną, anksti mirusį pasaulinio lygio mokslininką indoeuropeistą, ilgus laikotarpius gyvenusį sovietų okupuotoje Lietuvoje, šiltai prisimena Svetlana Steponavičienė.¹² Į islandų kalbą jis išvertė Kazio Borutos „Baltaragio malūną“, svajojo išversti Kristijoną Donelaitį. Buvo pirmasis Lietuvos garbės konsulas Islandijoje, neabejotinai daug prisidėjęs, kad islandai pripažintų mūsų nepriklausomybę. *Krantuose* perspausdintas jo straipsnis apie islandų kalbą, žurnale *Mūsų kalba* paskelbtas 1975 m. Nors garsiojo lingvistinio islandų purizmo Jörunduras tiesiogiai nekritikavo, net išreiškė susirūpinimą dėl angliško mąstymo (ne leksikos) įtakos, jis neslėpė, kad purizmas gali būti rašytinės kalbos sustabarėjimo priežastis: „...būna net taip, kad nedrįstama spausdinti veikalo, jeigu jo kalba nors šiek tiek skiriasi nuo įprastinės rašomosios kalbos... Iš rašytojų tik patys žymiausi kalbos meistrai, pavyzdžiui, Laksnesas (Laxness), Tourbergas Tourdarsonas (Þórbergur Þórðarson), savo kūryboje sugeba išlaikyti tą rašomąją kalbą gyvą.“¹³

Būtent iš Jörundo, fenomenalaus erudito, Steponavičienė sužinojo apie tragiško likimo žydų kilmės lietuvių

Teodorą Bieliackiną. Kai sovietai okupavo Lietuvą, o Europoje siautė Antrasis pasaulinis karas, Bieliackinas, studijavęs Reikjavike, ten ir pasiliko. Daug rašė apie Lietuvą ir jos kultūrą skandinavų spaudoje, įvairioms organizacijoms siuntė protestus dėl Lietuvos okupacijos, tuo siutindamas prokomunistinę islandų visuomenės dalį. Nuo deportacijos į Sovietų Sąjungą išgelbėjo Bieliackiną jo bičiuliai, įtakingi rašytojai – Guðmunduras G. Hagalinas ir Halldóras Laxnessas (nors šis tada dar laikėsi prosovietinių pažiūrų). Deja, greitai, 1947-aisiais, Teodoras mirė nuo džiovos ir atgulė Reikjaviko kapinėse.

Vokietijoje gyvenantis rašytojas ir žurnalistas Leonas Stepanauskas, kuris taip pat domėjosi Bieliackinu, „padrąsintas“ Steponavičienės, ėmė Islandijoje ir kitur Skandinavijoje sekti jo pėdsakais, o savo įdomius atradimus ir įspūdžius aprašė knygelėje „Paviliojo Islandija“.¹⁴ Čia taip pat spausdinamos ištraukos iš Bieliackino susirašinėjimo su Švedijoje gyvenusiu šviesuoliu Juozu Lingiu, cituojami Bieliackino straipsniai ir jo versta senovinė mitologinė giesmė.

Tame *Krantų* numeryje Steponavičienė papasakojo apie Laxnesso ir islandų-danų-žydų kilmės Åge's Meyerio Benedictseno (1866–1927) draugystę. Benedictsenas mums ypač svarbus: 1895 m. Kopenhagoje jis danų kalba išleido knygą „Bundanti tauta: Lietuvos kultūros vaizdai“, kurioje aprašė lietuvių papročius, tautosaką, kalbą, pranašavo, kad Lietuva išsivaduos iš Rusijos imperijos. Angliškasis šios knygos vertimas diplomato Jurgio Savickio iniciatyva Kopenhagoje išleistas 1924 m. Vilniaus universitetas jos egzempliorių turėjo ir sovietmečiu, bet prieiti prie šios uždaruose fonduose laikomos knygos reikėjo specialaus leidimo. 1997 m. Liongino Pažūsis iniciatyva „Bundanti tauta“ išversta į lietuvių kalbą.¹⁵

Literatūra

Islandija pasaulyje garsėja kaip šalis, kurioje santykiškai daugiausia ne tik skaitančių, bet ir rašančių žmonių. Islandų meile literatūrai galėjo įsitikinti ir lietuvių PEN centro nariai, pernai rugsėjį dalyvavę 79-ajame PEN klubo kongrese, kuris vyko Reikjavike ir sutapo su tarptautiniu literatūros festivaliu.

Islandų literatūros tradicija yra itin sena – gimtąja kalba jie rašyti pradėjo apie 1100 metus.¹⁶ Ypač garsios yra sągos – unikalūs islandų viduramžių raštijos žanras, kurio neįmanoma priskirti nei išimtinai istorinei, nei išimtinai grožinei literatūrai. Nors sągų ištakos slypi žodinėje kūryboje, jos paveiktos ir rašytinių – istoriografinių, hagiografinių – tradicijų.¹⁷ Lietuviams sągos įdomios ir dėl to, kad jose minimi kuršiai, šia tema nemažai yra rašęs Mikučionis.¹⁸

Senoji skandinavų literatūra Lietuvoje seniai nėra nežinoma žemė. Jau prieš du šimtmečius Vilniaus universiteto profesorius Joachimasis Lelewelis knygelėje *Edda czyli księga religii dawnnych Skandynawii mieszkańców* (1807) pirmasis pasaulyje kita kalba perteikė (perpasakojo) abiejų Eddų turinį.¹⁹ Labai ilgai tai buvo vienintelis, o ir nelabai žinomas, kultūrinis lietuvių kontaktas su senąja skandinavų literatūra. Minėti Bieliackino vertimai Lietuvoje taip ir nebuvo išspausdinti, pirmąją kregždę tapo „Egilio saga“, viena svarbiausių iš vadinamojo „giminių sągų“ arba „sągų apie islandus“ požanrio. Ją išvertė Steponavičienė, 1975 m. išleido *Vaga*, o neseniai vertimas buvo atnaujintas, papildytas vertėjos ir Mikučionio straipsniais, kita medžiaga ir išleistas VU Skandinavistikos centro serijoje *Scandinavistica Vilnensis*.²⁰ 2001-aisiais Ruseckienė su Mikučioniu išleido mokomąją knygelę apie vadinamąją skaldų poeziją, ypač sudėtingos sąrangos žodžio meną.²¹ 2002-aisiais Mikučionis lietuvių skaitytojams pristatė dar vieną sągų požanrį – „Kniutlingų saga“²² reprezentuoją vadinamąsias „karalių sągas“. Itin reprezentatyvi Ruseckienės sudaryta pirmoji senosios islandų literatūros tekstų (istoriografinių šaltinių, sągų, skaldų, Eddos giesmių ištraukų ir kt.) antologija „Mimiro šaltinis“. Vertimus čia papildė moksliniai tekstų paaiškinimai, apžvelgiamos senosios skandinavų literatūros ištakos, raida ir ypatybės.²³

Islandai visiems germanams išsaugojo jų mitologiją, įkvėpusią Wagnerį, Tolkieną ir... šiuolaikinių kompiuterinių žaidimų kūrėjus. Dabar šis užburiantis pasaulis atsiveria ir lietuviams: 2009-aisiais pasirodė Aurelijaus Vijūno išversta „Poetinė Eda“ („Edda“ – pagal Ruseckienės transkripciją) su akademiniiais komentarais. Tai herojinį ir mitologinių giesmių rinkinys, didžioji jų dalis užrašyta XIII a., bet kai kurios šaknimis siekia kur kas

senesnius laikus.²⁴ Šios knygos puslapiuose pasaulio medžiui Iugdrasilui laipioja voverė Ratatoskas, sau į uodegą kanda žemę apjuosusi gyvatė Jormungandas, kūju Mjólniu milžinams jotunams skaldo galvas asų dievas Thoras, o mergelę Sigrdryvą iš stebuklingo miego pažadina narsuolis Sigurdas, nugalėjęs slibiną Favnį²⁵ („Eilės apie Sigrdryvą“). Iš čia sklinda gyvenimo išmintis, iki šiol nepraradusi aktualumo: „*Prikalba daug tas, kurs niekad netyli, / žodžių beviečių. / Greitakalbis liežuvis, jei nesuturėsi / prišauks greit tau bėdą*“ („Aukštojo eilės“). Senovinės giesmės gali tapti raktu į anksčiau išverstas šiuolaikines skandinavų literatūros knygas: švedų rašytojo, Nobelio premijos laureato Torgny Lindgreno apysaką „Meilės dievas Frėjus“;²⁶ Svavos Jakobsdóttir romaną „Gunlodos saga“²⁷ ar Jóhanno Hjálmarssono eilėraščius.

Tarp skandinavistų sklindo džiugūs gandai, kad netrukus turėtų pasirodyti Vijūno versta „Violsungų saga“ (skandinaviškoji Nibelungų versija) ir ilgai laukta „Jau nesnioji Edda“, kurią verčia Ruseckienė.

Moderniosios islandų literatūros vertimo į lietuvių kalbą pradininku turbūt laikytinas Pranas Mašiotas. Tiesa, tai buvo vokiečių ir danų kalba parašyti, iš vokiečių kalbos versti tekstai: Jono Sveinssono (1857–1944) pasakojimai apie berniuką Nonį (Nonnis – mažiškas paties autoriaus vardas), kuriuose ne mažiau svarbus personažas yra pati Islandija – jos gamta ir kasdienybė. Pirmas išverstas apsakymas „Nonis sniegynuose“ buvo išspausdintas 1926 m. žurnale vaikams *Saulutė*. Vėliau Mašiotas išvertė dar kelis, o 1975 m. Nonio istorijos viena knyga „Nonis“ buvo išleistas *Vagos* leidyklos serijoje *Prano Mašiotas knygyne*.²⁸

Joną Sveinssoną islandiškame *Krantų* numeryje pristatė Hilmaras Jónssonas kartu su sągomis ir, jo manymu, ryškiausiais islandų autoriais: Jónasu²⁹ Hallgrímssonu (1807–1845), daniškai rašiusiu Gunnaru Gunnarssonu (1889–1975), Halldóru Laxnessu (1902–1998), Elínborg Lárusdóttir (1891–1973) ir keletu kitų.³⁰ Panašu, kad iš visų jo straipsnyje minimų rašytojų lietuviškai yra prabilę tik „Nonio“ autorius ir Laxnessas, kuris iki šiol yra laikomas islandų literatūros „didžiuoju“. Vienintelis islandas, apdovanotas Nobelio premija, į lietuvių buvo verčiamas iš rusų kalbos, ir tai negausiai.

Laxnessas garsėjo nuolatiniais dvasiniais ieškojimais, vedusiais jį tai prie katalikybės, tai prie atvirų simpatijų sovietinei sistemai, bet jo kūryba niekada nebuvo propagandinė. Vėliau jis pripažino, kad žavėtis bolševizmu buvo klaida. Lietuviškai išversti 3 rašytojo romanai: „Pasaulio šviesa“ (1937–1940) pasakoja apie poetą, kuris laikiname netobulame kūne saugo amžino tobulo grožio svajonę, „Islandijos varpas“ (1943–1946) – apie ilgus šimtmečius slėgusią danų priespaudą, o „Nepriklausomi žmonės“ (1934–1935) – apie beribį troškimą būti be išlygų nuo nieko nepriklausomam. Ypatinga šio romano stiprybė – įtaigus pagrindinio veikėjo paveikslas. Valsietis Bjarturas panašus į sagų herojų, apdovanotas skaldyto talentu, bet jį sunku pamilti, nes beribis jo išdidumas pražudo artimuosius. Tik romano pabaigoje įvyksta lemtingas lūžis – susitaikymas su dukra, mirštančia ant tėvo rankų lyg Shakespeare'o tragedijoje „Karalius Lyras“.

Net kelios jungtys sieja Laxnessą su Lietuva. Tai pažintis su Bieliackinu, su Lietuvą pamilusiu, jos kalbą išmokusiu Benedictsenu ir su Antanu Venclova, kuris bendravo su Laxnessu tiesiogiai ir per šio vertėją iš Lietuvos, o savo islandišką patirtį aprašė knygelėje „Šiaurės sidabras“. ³¹ Šis dviejų panašaus, bet ir skirtingo likimo rašytojų (Venclova, priešingai negu Laxnessas, komunistinių pažiūrų neišsižadėjo, o Laxnessui kairuoliškumas nedavė jokios asmeninės naudos, greičiau atvirkščiai) kontaktas tapo pretekstu Venclovų namams-muziejui 2013-ųjų gruodį surengti renginių ciklą „(Ne)priklausomi žmonės“, kurio dalis buvo ir jau minėtas seminaras Skandinavistikos centre. ³²

Šiandien į lietuvių kalbą verčiama tai, kas Islandijoje pastaruosiu metu sukurta vertingiausio: Sjóno (g. 1962), Guðberguro Bergssono (g. 1932), Einaro Máro Guðmundssono (g. 1954), Svavos Jakobsdóttir (1930–2004), Fríðos Áslaug Sigurðardóttir (1940–2010) ir kitų autorių tekstai, dažniausiai Islandijos literatūros fondui Bókmenntasjóður parėmus. ³³ Dviejų autorių – šiuo metu Paryžiuje daktaro disertaciją rašančios Oddný Eir Ævarsdóttir (g. 1972) ir ispanų literatūrą Grenadoje studijavusio, grupėje *The Sugarcubes* grojusio (kaip ir Sjónas) Bragio Ólafssono ³⁴ (1962) tekstai pateko į Markuso Rodunerio 2012 m. organizuoto literatūros festivalio

almanachą. ³⁵ Šiuolaikinę islandų literatūrą verčia tie paties žmonės, savo srities profesionalai: Rasa Ruseckienė, Aurelijus Vijūnas, Rasa Baranauskienė, Jurgita Abraitytė. Islandistai nepuola versti detektyvų – daug kur Europoje šiuo metu populiariausio islandų rašytojo Arnalduro Indriðasono kriminalinis romanas „Užnuodytas kraujas“ išverstas iš anglų kalbos. ³⁶ Lietuvoje palankiai vertinama islandų vaikų literatūra. ³⁷

Verčiama ne tik proza. Valstybiniame jaunimo teatre 2000 m. per Šiaurės šalių pjesių skaitymus, buvo pristatytas spektaklio pagal Kristinos Ómarsdóttir pjesę „Pasakyk man viską“ eskizas (režisierė Ásdís Þórhallsdóttir, vertė Abraitytė). Veltos ir Vytauto Anužių su Klaipėdos universiteto teatru „Dramos klasė“ pastatyta pjesė „Ir Bjork, žinoma“, versta iš anglų kalbos, buvo įvertinta skeptiškai. ³⁸ Be didelio entuziazmo sutikta Gyčio Padegimo režisuota Sigurðuro Pálssono pjesė „Nuošaly“ (vertė Baranauskienė).

Iš islandų kalbos išversta nemažai eilėraščių, moderniąją poeziją pirmiausia (ir labai sėkmingai) ėmė versti Abraitytė. Dauguma jos vertimų išspausdinta Poezijos pavasario ir Druskininkų rudens almanachuose, *Šiaurės Atėnuose*, islandiškajame Krantų numeryje.

Sielos krantai

Jóhannas Hjálmarssonas – itin produktyvus kūrėjas, išleidęs 18 poezijos knygų, vertęs į islandų kalbą García Lorcą, Nerudą, Bretoną, daug kitų ispaniškai ir prancūziškai rašiusių poetų. Ir Sigitą Gedą, padedamas Rasos Ruseckienės. ³⁹

Jis priskiriamas vadinamiesiems „atominiams poetams“. Šis terminas atsirado, pasirodžius Laxnesso romanui „Atominė bazė“ (1948). Iš pradžių taip buvo pašiepiamai vadinami pirmieji Islandijos poetai modernistai, vėliau „atominiais“ tapo visi poetai, metantys iššūkį tradicijai ir ieškantys naujų eiliavimo formų. ⁴⁰ Jóhannas Hjálmarssonas studijavo romanų kalbas Barselonoje, anksti ėmė versti siurrealistinę prancūzų ir Lotynų Amerikos poeziją, formavusią ir jo paties stilių. Jis iš esmės atnaujino islandų poeziją, tradicinėms jos temoms suteikęs visiškai naują raišką. Skirtingų pradų

dermę galima pajusti paties pirmojo rinktinės „Sielos krantai“ eilėraščio „Atėjimas“ (1956) gamtos vaizdinioje – iš kito pasaulio krašto parskridę paukščiai sugrąžina poetui norą gyventi ir atveria šalia trykštančius tyrus šaltinius. Pacituosiu visą eilėrašį, kad skaitytojas galėtų įsitikinti, kaip pagaviai skamba jo vertimas:

*Išvydau atskrendant
paukščius
tą akimirką
kai ruošiausi išnykti
Jie atlėkė iš pietų
į šiaurę
ledynų giminėn
Audra juos atginė
visą šį ilgą kelią
jie neliovė čiułbėję
tūpė ant plikų medžių
ir šie taip nustebo
jog išsprogino pumpurus
ir aš
ketinęs bėgti iš šio pasaulio
išvydau, kad jau liepa
ir jaunos merginos raudonom lūpom
besijuokdamos lenkias prie rasotų mėlynų šaltinių
ir geria tyrą it sidabras vandenį.*

Į knygėlę sudėti eilėraščiai iš įvairių kūrybos periodų atskleidžia, koks platus autoriaus temų ir poetinės kalbos laukas. Pasak vertėjos, asmeniškai pažįstančios poetą, šios knygos „pagrindinė mintis buvo atspindėti jo gyvenimo ir kūrybos kelią. Rinkausi gražiausius, giliausius eilėraščius, prisodrintus egzistencinio turinio. [...] Man patinka nedaugiažodis, nepuošnus ir nedirbtinis Jóhanno stilius, iki pat paskutiniojo rinkinio jis išliko ištikimas „atvirosios“ poezijos principams. Gailiuosi, kad negalėjau įtraukti eilėraščių islandų sagų siužetais, pabijojau, kad jie bus svetimi lietuvių skaitytojui, be to, riboją ir knygos apimtis. Vienintelis iš šios grupės – „Hindarfjalio kalnė“. Taigi, sykiu rinkausi bendresnio, universalios turinio eilėraščius, kurie imponuotų įvairių tautų skaitytojams.“⁴¹

Šalia siurrealistinių eilių, pavyzdžiui, skirtų prancūzų dailininkui siurrealistui Yves'ui Tanguy, yra ir konfesionaliosios – Sylvios Plath, Roberto Lowello inspiruotos – poezijos pavyzdžių („Palyginimai“, „Siela“), ir vėlyvojo laikotarpio tekstų, filosofiskai apmąstančių būtį ir meną („Banga“, „Žodžiai“).

Skaitant vertėjos minėtą „Hindarfjalio kalnė“, varta susirasti „Poetinę Edą“, o joje – „Eiles apie Sigdrivą“, nors šį eilėrašį suprasti galima ir be jų, nes jis byloja universalie – meilės ir ilgesio – kalba:

*Miegojau dėl tavęs.
Ilgai miegojau.
Tu atėjai,
kurio, manau, aš laukiu.*

Į rinktinę įtraukta ir lyrinės prozos fragmentų: „Le Spleen de Reykjavik“ – pagarbos ženklas Baudelaire'ui, gimtajam miestui ir mirusiam bičiuliui dailininkui Alfređui Flókiui, nenuoramai eksperimentatoriui, kaip ir poetas. Skaitant knygą, norėtusi žinoti, kada kuris eilėraštis sukurtas, kokioje rinktinėje jis pasirodė – tai turbūt vienintelis priekaištas šios visais atžvilgiais puikios knygos leidėjams.

Post scriptum

Kai rašiau šį straipsnį, kirbėjo mintis: mažos tautos kultūrai, ypač literatūrai, šiuolaikiniame pasaulyje pavojinga užsisklęsti savo pačios lokalume, pasiduoti pergiuntiškai-troliškai ideologijai „būk sau viskuo“. Kadai padovanojusi pasauliui unikalią (bet universalios reikšmės) senąją literatūrą, Islandija po to labai ilgai nebuvo matoma jo literatūros žemėlapyje. Vėl išryškėjo tik su Laxnessu, kuris, būdamas giliai šaknimis įaugęs į giminės gamtą, kalbą, senąją kultūrą, puikiai pažino kitas šalis, jų meną. Tad ir į savąjį paveldą galėjo pažvelgti su ironija (nors ir su meile), subversyviai jį perrašinėti, pasišaipyti iš savo šalies provincialumo – tik tada, kai yra įvardytas, jis gali būti įveiktas. Jaunosios kartos autorius Sölvis Björnass Sigurðssonas sako: Laxnessas ir jam skirta Nobelio premija suteikė islandams pasitikėjimo savimi, sustiprino „jausmą, kad galime rašyti“.⁴² Kone visi po to



Rasos Baranauskienės nuotr.

kūrę įdomiausi islandų rašytojai (Lotynų Amerikos magiškojo realizmo autorius vertęs ir jų dvasią savaip perėmęs Guðberguras Bergssonas, JAV studijavusi, į senovės mitologiją šiuolaikinės moters akimis pažvelgusi Svava Jakobsdóttir, Jungtinėje Karalystėje gyvenęs ir dirbęs Sjónas, ką tik aptartas Jóhannas *Hjálmarssonas*) buvo ir yra atviri kitoms kultūroms, kūrybiškai derindami jas su turtinga istorine ir kultūrine Islandijos patirtimi, jos kraštovaizdžiu. Dėl to jie nesiliovė buvę islandais, atvirkščiai – tai suteikė islandų kultūrai universalumo, padarė ją įdomesnę, kartu suprantamesnę pasauliui.

Jei Islandijoje nebūtų buvę žmonių, kuriems rūpėjo, regis, tokia tolimesnė ir svetima šalis kaip Lietuva, vargu, ar taip greitai Islandija būtų pripažinusi mūsų nepriklausomybę. Islandija labai prisidėjo prie to, kad šiandien mes irgi turime galimybę laisvai keliauti po pasaulį, pažinti jo įvairovę ir atsinaujinti, neslegiami jokių cenzūrų ar nurodymų „iš viršaus“. Ši laisvė judėti – žmonėms, idėjoms, paveikslams ir knygoms – yra didelė vertybė, net jei skauda jos kaina yra masiškai „išmigruojantys“ lietuviški kaimai.

Šis straipsnis – kuklus pagarbos ženklas ne tik valstybei, kuri pirmoji pripažino Lietuvą, bet ir jame minėtiems žmonėms, kuriems ši laisvė leido tapti kitos kultūros apaštalais, o pasaulyje – savosios ambasadoriais. Nors kai kurie iš jų Lietuvą yra palikę ilgam, jie, kaip tie Jóhanno *Hjálmarssono paukščiai*, grįžta kaskart, kai tik mus pasiekia gaivi jų sielos krantus skalaujanti banga. ■

¹ <http://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/skaitytoju-padekos-islandijai-ne-tik-laiskais-bet-ir-eilerasciais.d?id=61633419>

² Michailas Steblin-Kamenskis buvo pasaulinio lygio mokslininkas, jo knygos „Mitas“ (*Миф*, 1976), „Sagos pasaulis“ (*Миф каза*, 1971) yra išverstos į įvairias pasaulio kalbas. Šio ypatingos inteligencijos žmogaus šaknis siekia Lietuvą, Steblin-Kamenskiai buvo sena rusų aristokratų giminė.

³ Hilmar Jónsson. Islandų literatūra. Eskizai, *Krantai*, 2009 (1), p. 33.

⁴ Mindaugas Peleckis. Islandų muzikos fenomenas: kai šviesa tampa garsu, *Literatūra ir menas*, 2009-06-26, nr. 324.

⁵ <http://www.arkagalerija.lt/chronotopologija.html>

⁶ Ramutė Rachlevičiūtė. Taikliai, laiku ir vietoje. Islandiškasis dailės matmuo, *Krantai*, 2009 (1), p. 55–63.

- ⁷ Inga Dargužytė. Islandijos dienoraščiai. Ten pat, p. 21–27; Eglė Babilaitė, Eglė Likaitė. Karštoji Islandija. Ten pat, p. 51–54.
- ⁸ Islandijos telefonų knygoje abonentai surašyti abėcėlės tvarka pagal vardus, moksliniuose straipsniuose islandų autorius į literatūros sąrašą korektiškai įrašyti pagal vardą, o ne pavardę (tėvavardį).
- ⁹ Jūratė Stauskaitė. Žemė be žemės. Krantai, 2009 (1), p. 20.
- ¹⁰ Guðrún Ásmundsdóttir. Daug metų nuo to laiko... Reikjaviko teatras. 1897–2008. Ten pat, p. 46–49.
- ¹¹ Hrafn Andrés Harðarson. Muzika Islandijoje. Ten pat, p. 42–45.
- ¹² Svetlana Steponavičienė. Jörunduro dvidešimt lietuviškų gyvenimo metų... *Jörundar saga Hilmarssonar Lithaugalandsfara*. Ten pat, p. 66–89.
- ¹³ Jörundur Hilmarsson. Šis tas apie islandų kalbą. Ten pat, p. 65.
- ¹⁴ Leonas Stepanauskas. Paviliojo Islandija. Teodoro Bieliackino pėdsakais, *Versus aureus*, 2010.
- ¹⁵ Åge Meyer Benedictsen. Lietuva. Bundanti tauta, Iš anglų kalbos vertė Skirmantė Ramanauskaitė, su danišku originalu palygino Daiva Novikaitė, *Tyto alba*, 1997.
- ¹⁶ Rasa Ruseckienė. Apie senąją islandų literatūrą, *Mimiro šaltinis: senųjų islandų antologija*, Sudarytoja Rasa Ruseckienė, Iš senosios islandų kalbos vertė Rasa Baranauskienė, Rasa Ruseckienė, Aurelijus Vijūnas, *Vilniaus universiteto leidykla*, 2003, p. 14.
- ¹⁷ Ugnius Mikučionis. Ką sagos pasakoja apie kuršius, *Krantai*, 2009 (1), p. 8–17.
- ¹⁸ Ten pat; taip pat Kuršių ir skandinavų santykiai sagų literatūroje, *Liaudies kultūra*, 2003, Nr. 2 (89), p. 61–70 ir kitur.
- ¹⁹ Vyresnioji Edda (kitur: Eda) – mitologinių ir herojinių giesmių rinkinys, Jaunesnioji Edda – poeto ir istoriko Snorrio Sturlusono apie 1222–1225 parašytas poezijos vadovėlis ir atpasakotų skandinavų mitų antologija. Apie Lelewelio knygą plačiau paskaityti galima E. Grigonio ir E. Sausverdės straipsnyje anglų kalba: Joachim Lelewel, Edda, and Lithuania, *Approaching the Viking Age*, ser. *Scandinavistica Vilnensis* 2, 2009, *Vilniaus universiteto leidykla*, p. 9–13.
- ²⁰ Egilio saga. Iš senovės islandų kalbos vertė S. Steponavičienė, ser. *Scandinavistica Vilnensis* 2, Aidai, 2012.
- ²¹ Ugnius Mikučionis, Rasa Ruseckienė. Skaldų poezija. Kaunas: *Naujasis lankas*, 2001.
- ²² Kniutlingų saga. Iš senosios islandų kalbos vertė U. Mikučionis, *Vaga*, 2002.
- ²³ Mimiro šaltinis: senųjų islandų antologija, op. cit.
- ²⁴ Poetinė Eda. Iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vijūnas, ser. *Scandinavistica Vilnensis* 1, Aidai, 2009.
- ²⁵ Pagal Rasos Ruseckienės transkripciją „Mimiro šaltinyje“ Ygdrasilis, Ratoska, Mjólniras, Fafniras.
- ²⁶ Knygoje „Gyvatės pėdsakas ant uolos: Novelės; Legendos“ *Meilės dievas Frėjus*. Vertė Z. Mažeikaitė, *Vaga*, 1994.
- ²⁷ Svava Jakobsdóttir, Gunlodos saga. Vertė Rasa Ruseckienė, *Tyto alba*, 1998.
- ²⁸ Šioje knygoje autorius vadinamas „Svensonu“ – pagal vokišką „korekciją“. Vokiečių kalboje forma „Sveinsson“ kėlė nepageidautinų fonetinių asociacijų.
- ²⁹ Jónasas lietuvių ausiai skamba galbūt keistai, bet tai, matyt, vienintelis būdas diferencijuoti du islandiškus vardus: Jón ir Jónas.
- ³⁰ Hilmar Jónsson, op. cit.
- ³¹ Antanas Venclova. Šiaurės sidabras. *Valstybinė grožinės literatūros leidykla*, 1966.
- ³² Šio tarptautinio projekto vadovė – Justina Juozėnaitė, renginiuose dalyvavo Laxnesso muziejaus direktorė Guðný Dóra Gestsdóttir, Tomas Venclova. Plačiau apie projektą – muziejaus tinklalapyje http://www.vilniausmuziejai.lt/venclova/%28Ne%29priklausomi_zmones/index.htm.
- ³³ Vertimai, kurie pasirodė iki 2009 metų, yra sistemiškai apžvelgti ir pristatyti R. Baranauskienės straipsnyje Grožinės islandų literatūros vertimai į lietuvių kalbą, *Krantai*, 2009 (1), p. 34–38.
- ³⁴ Jo eilėraščių (vertė J. Abraitytė) išspausdinta Poetinio Druskininkų rudens almanache, *Vaga*, 2005, o romano „Ambasadorius“ (2006) ištrauką, kurios veiksmas vyksta Lietuvoje (vertė J. Abraitytė) išspausdino *Literatūra ir menas*, 2011–10–14, nr. 3349.
- ³⁵ Oddný Eir Ævarsdóttir „Tas lopinėlis žemė“ (ištrauka iš romano, vertė J. Abraitytė); Bragi Ólafsson „Kamerinė muzika“ (novelė, vertė R. Baranauskienė), *Po šiaurės dangum VIII*. Europos literatūros dienų 2012 almanachas. Sudarė Markus Roduner, *Saulės delta*, 2012.
- ³⁶ Arnaldur Indriðason, Užnuodytas kraujas, Iš anglų kalbos vertė G. Gružauskaitė, *Obuolys*, 2012.
- ³⁷ Gintarė Adomaitytė, Kas ten gelmėse? Nejaugi audros (pristatomos Kristín Steinsdóttir, Ragnheiður Gestsdóttir, Friðriko Erlingssono knygos vaikams), *Krantai*, 2009 (1), p. 39–41.
- ³⁸ Jurgita Petronytė. Ne Bjork, tik antausis, *Vakarų ekspresas*, 2006–04–04.
- ³⁹ „Sielos krantų“ anotacijoje rašoma, kad poetas yra paskelbęs straipsnių apie Lietuvą ir lietuvių poeziją, prie to, be abejonės, yra prisidėjusi Ruseckienė. Lietuviškos kultūros sklaida Islandijoje (ir visoje Skandinavijoje) neįsivaizduojama ir be buvusios kultūros atašė Lianos Ruokytės.
- ⁴⁰ A History of Icelandic Literature, ed. Daisy L. Neijmann, *University of Nebraska Press*, 2007. p. 474.
- ⁴¹ Iš asmeninio laiško šio straipsnio autorei.
- ⁴² Islandijos fenomenas: šalis, kurioje dešimtadalis žmonių parašo po knygą, *15min.lt*, <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/literatura/islandijos-fenomenas-salis-kurioje-desimtadalis-zmoniu-paraso-po-knyga-286-376848#ixzz2pKWU3Q9>.

Liudvika POČIŪNIENĖ

KŪRĖJŲ PAGUNDOS

Užrašai parašėse

Kultūros barų sausio numeryje trumpai aptariau likimus keleto menininkų, atsidūrusių kiekvienam, ne tik kuriančiam, žmogui labai sunkaus apsisprendimo akivaizdoje, kai klausyti sąžinės balso reiškia pasitikti pavojų. Sunkiais laikais ne taip jau daug kas prisimena seną tiesą, kad melas pirmiausia ir labiausiai kenkia tam, kuris meluoja. O jeigu menininkas priverstas meluoti? Ar jis lieka menininku? Kokią žinią ir kam adresuotą jis dar gali pasiųsti? Susilaikysiu nuo kategoriškų atsakymų į šiuos klausimus, nes asmenybės ir talento santykis nėra toks jau paprastas. Aišku, ribinę išraišką jis įgauna socialinių sukrėtimų laikais, tačiau net ir palyginti taikiomis aplinkybėmis kelia daug neaiškumų. Jau nekalbant apie nuolatinę painiavą, kai vertiname asmenį, o turime omeny kūrybą, arba atvirkščiai, – dažnai taip atsitinka, jei bandoma išsiversti be asmenybės sąvokos.

Sunku būtų geriau išskirti sąvokas, negu tai padarė filosofas Aleksandras Piatigorskis: „*Vien tik žmogaus norėjimas ar bent jau sutikimas būti beveidžiu [neatsakingu, – vert. past.] asmeniu padarė galimą praėjusio amžiaus košmarą. O jis dar ne visai išėjo, jis vis dar mūsų, tas šimtmetis-žmogėdra. Tiksliau tariant, mes vis dar esame jame, mes – vis dar jo žmonės, o jis stūkso virš mūsų, „susikaupęs tartum sargybinis... ir jeigu pasakys „meluok“ – meluosi, o pasakys „žudyk“ – žudysi“, kaip iškilmingai apdainavo jį Eduardas Bagrickis. Be to, imunitetas XX a. „kruvinosioms pagundoms“ (Naumas Koržavinas) pasirodo neveiksmingas, kai susiduria su naujomis XXI a. pagundomis – kosmetine morale ir higieniniu*

komfortu. Pasirinkimas – asmenybė (личность) ar asmuo (лицо) [neatsakingas, aplinkybėms pasiduodantis individas, – vert. past.] – tik ir laukia savo valandos, kad sugriautų patogią tarpinio mūsų būvio inerciją.“

Kad asmenybės ir talento proporcijos toli gražu nesutampa, Piatigorskis konstatuoja kaip faktą, pasireiškiantį per visą žmonijos istoriją:

„*Asmenybės mastelio laipsniai geriausiai pastebimi, kai turime omenyje talentingus žmones, turinčius tą pačią profesiją: pavyzdžiui, Pompėjus Didysis ir Julijus Cezaris – abu genialūs karvedžiai, bet antrasis – nepalyginamai iškilesnė asmenybė; iš dviejų rusų literatūros genijų – Dostojevskio ir Čechovo – antrasis kaip asmenybė neabejotinai ryškesnis. Iš dviejų genialių visos šiuolaikinės elektros technikos išradėjų Nikola Tesla buvo išskirtinė, nuostabi asmenybė, o Thomas Edisonas – lėkštokas ir neįdomus. Kalbėdamas apie literatūrą, nesusilaikysiu asmenybiškumo čempiono Vasilijaus Rozanovo nepalyginęs su politiniu ir egzistenciniu jo oponentu Aleksandru Bloku – puikiu poetu, bet visiškai silpna asmenybe. Pagaliau iš XX a. filosofų prašyte prašosi palyginami Jeanas Paulis Sartre'as, kuris visą ilgą savo gyvenimą protestavo prieš visuomenę ir tuo pat metu žaidė su ja „pakištukus“ [toks žaidimas šaškėmis, kai laimi tas, kuris pirmas praranda visas figūras, – vert. past.] ir Karlas Jaspersas, nepadaręs nė vieno ėjimo „beprotiškame žaidime“ ir tapęs nugalėtoju po mirties.“*

Piatigorskis čia primena epizodą, kai Jaspersas, tardytojo paklaustas, kodėl taip veržiasi į konclagerį, atsakė nematęs didelio skirtumo tarp konclagerio ir visos

šalies. Nežinia, tiesa tai ar ne, tačiau pasakojama, kad Hitlerio reakcija buvusi maždaug tokia: „Palikit tą seną kvailį ramybėje, tegul tik nekiša nosies iš namų...“

Iš to, kas pasakyta, galima numanyti, kad klausimas apie asmenybės ir talento santykį iš esmės yra vertybinis ir visada toks buvo.

Iškylus XX a. psichologas Viktoras Emilis Franklis rašė: „yra trys vertybių kategorijos, būtent kūrybinės vertybės, išgyvenamosios vertybės ir nuostatos vertybės“ [išsiugdytos nuostatos, lemiančios žmogaus poelgius ar laikyseną kritinėmis situacijomis, – *red. past.*]. Įdomu, kad šią trichotomiją visiškai patvirtino faktoriinė 1340 tiriamųjų analizė, maža to, buvo nustatyta ir šių vertybių hierarchija – nuostatų vertybės laikomos svarbesnėmis už kūrybines ir išgyvenamąsias [jausmines, – *red. past.*].

Tai gal netiesiogiai, bet vis dėlto paaiškina, kodėl asmenybės silpnumas bent iki tam tikros ribos visiškai netrukdo reikštis talentui, nors galiausiai būtent šių vertybių sąveika (o visavertis kūrybos aktas neįmanomas be visų trijų) nulemia tiek kūrėjo santykį su realybe, su medžiaga, tiek jo kūrybos rezultatą ir požiūrį į tuos, kuriems tas rezultatas adresuojamas.

Pradėkime nuo *jausminių* vertybių. Sakoma, kad prieš pradėdant piešti iš natūros, reikia į pasirinktą objektą pažvelgti taip, tarsi matytum jį pirmą kartą. Kai kurie piešimo mokytojai pataria mokiniams pasilenkti ir pasižiūrėti, kaip pasaulis atrodo aukštyne, kad kitu žvilgsniu išvystų spalvas. Ir dar – tada atmintyje iškyla paveikslai, kurie kadaise atrodė lyg ir niekuo neypatingi, bet juose atpažįsti tą patį įsižiūrėjimo momentą ir pamatai, kaip įmanoma matyti... Vien todėl verta bandyti piešti pačiam, net jei rezultatas nebus labai vykęs. Kai atstumas tarp to, ką pamatei, ir to, ką pavyko pavaizduoti, bent kiek sumažėja, galima patirti tikro džiaugsmo akimirką.

Išlavinta ranka, nors to mokomasi ilgus metus, tikrai dar ne viskas, kad galėtum išreikšti kažką daugiau, ne vien mėgdžiotum matytus vaizdus. Tam reikia jau kitokio, ilgo „įsižiūrėjimo“. Pasak vieno *sumi-jo* meistro, „...kad nupieštum bambuką, reikia tapti bambuku“. Kaip tą skirtumą apčiuopti – tai ištisas mokslas, reikė-

tų irtis per ištisą estetikos klausimams skirtos lektūros vandenyną. Bet šįkart siūlau pažvelgti į viską šiek tiek žaismingai, vieno labai garsaus tapytojo akimis.

Salvadoras Dali knygoje „50 magiškų meistriškumo paslapčių“ pateikia vertinimų lentelę, kurioje vertikalčiai paminėti jo pasirinkti įvairių epochų tapytojai, o horizontalčiai išdėstyti kriterijai, pagal kuriuos Dali vieną ar kitą menininką įvertina balais. Kriterijai tokie: technika, įkvėpimas, spalvos, piešinys, talentas, kompozicija, originalumas, paslaptis, autentiškumas. Žemiausi vertinimai pagal šią lentelę tenka Meissonier ir Mondrianui. Aukščiausius balus Dali skiria Leonardui da Vinci'ui, Velazquezui, Rafaeliui, Vermeerui ir, žinoma, sau...

Akivaizdu, kad Dali nė neketino dėtis objektyvus – greičiau jau šaipėsi iš tokių pretenzijų. Jo ironijos taikiny – kritikai, kuriems taip baisu būti palaikytiems nešiuolaikiškais, kad jie nedrįsta nė prasižioti apie kriterijus. Už savo išvardytuosius Dali prisiima asmeninę atsakomybę kaip ir už padalytus balus, tik šiuo atveju ironija nukreipiama į tuos, kurie linkę viską matuoti skaičiais, reitingais. Galima, aišku, kaltinti jį nenuoseklumu, bet argi menininkas privalo būti nuoseklus, vertindamas kitus?

Tarp Dali kriterijų mane ypač intriguoja grafa „paslaptis“. Dali lentelėje Giorgione nepaminėtas, bet jeigu būtų, aukščiausias balas paslapties grafoje, spėju, jam būtų garantuotas.

Jau kelios tyrinėtojų kartos nesutaria, kas koduota nedidelėje jo drobėje „Audra“ (*Tempesta*). Paveikslas nutapytas laikais, kai italų tradicijoje ėmė išsiskirti dvi raiškos kryptys: *storia* – siužetas, konkretus įvykis, ar tai būtų mūšis, ar Evangelijos pasakojimas, ir *poesia* – vaizdinys be konkretaus siužeto, atspindintis veikiau nuotaiką, susižavėjimą. Kokia „Audros“ *storia*, galima ginčytis be galo: kas tas vyras su ietimi ir ta moteris su kūdikiu, ką jie čia veikia, kodėl nebėga slėptis nuo artėjančios audros ir nekreipia dėmesio į žaibą? Bet *poesia* – tas įelektrintas kraštovaizdis – kelia dar daugiau klausimų. Šiame aukštojo renesanso kūrinyje svarbios jau ne vien figūros – beveik savarankišką vaidmenį įgyja peizažas, kuriantis paveiklo atmosferą (nors turės praeiti dar keli šimtmečiai iki Corot pei-

zažų, kuriuose pagrindinis vaidmuo skiriamas būtent kraštovaizdžiui). Corot, nors visada buvo vertinamas, niekuomet nesimėgavo griausmingu pasisekimu. Gal todėl, kad pati peizažo specifiška yra daugiau įsiklausymas negu bylojimas, daugiau atidumas objektui negu saviraiška. Nėra ko stebėtis, kad peizažas net geriausiais laikais, kai impresionistai išėjo į plenerą (tai tapo įmanoma dėl elementarios techninės smulkmenos – atsirado dažai tūbelėse ir visi išvydo didžiulį skirtumą tarp šviesos ir spalvų žaismo paveiksluose, tapytuose po atviru dangumi ir studijoje), buvo vertinamas ne ką daugiau negu gamų grojimas muzikoje...

XX a. dėmesys buvo prikaustytas prie maištingų naujovių, kurios stebino, piktino, bet vis tiek traukė publiką. Impresionistų atidumą ir meilę objektui keitė kubistų akibrokštai, pirmiausia skirti šokiruoti miesčionims. Be abejo, ryškiausias pavyzdys – Picasso. Kas turėjo atsitikti, kad po jautrių melsvojo periodo paveikslų jis blokštų publikai į veidą „Avinjono merginas“ (jau nekalbant apie atvirai šventvagiškas kompozicijas biblinėmis temomis)?

Esama daug menotyrinių paaiškinimų, bet šiuo atveju mane labiau domina asmenybiniai, žmogiškieji motyvai. Vieną iš jų padėjo užčiuopti dailininko Antano Kmieliausko archyve netikėtai rastas įrašas – mat jis dar spėjo nufilmuoti ir užrašyti Kazimiero Skebėros pasakojimus, kurių kadaise, studijų laikais, klausydavosi per piešimo seansus, kai Skebėra pozuodavo. Daug kas tada manė, kad vaizdingi jo pasakojimai apie Vakarus Europoje prieš karą matytus meno šedevrus ir apsilankymus karalių rūmuose – greičiau fantazijos vaisius, bet Skebėra tarpukariu iš tikrųjų daug keliavo drauge su savo bičiuliu diplomatu Ignu Šeiniumi. Be kita ko, tvirtino susitikęs Picasso parodoje prie vieno iš skandalingiausių jo paveikslų: *„Būdami Paryžiuje, aplankėm vieną parodą, kuri tada susilaukė daug dėmesio. Žiūrinių paveikslus ir stebiuosi balsu: kaip čia yra – aplink tiek gražių moterų, o šituose paveiksluose tokios... Prie durų stovėjęs nedidelio ūgio pliktelėjęs žmogus, matyt, nugirdo. Priėjo prie mūsų ir prisitatė esąs paveikslo autorius. Pakartojau jam savo klausimą, o jis atsakė: „Čia ne moterys, čia paveikslas...“*

Picasso tikrai galėjo taip pasakyti ir šitą frazę būtų galima drąsiai pridėti prie visos gausios memuaristikos, tačiau kyla klausimas, ar menininko pašmaikštavimas toks jau nekaltas? Ar jo intencija – nauja meninė tikrovė – neslepia savyje nusivylimo žmogiškąja prigimtimi, gal net maišto prieš žmogaus pašaukimo kilnumą?

Per visą ilgą Picasso gyvenimą mažai kas bandė ginčyti jo įsitikinimą, kad genijui viskas leistina ir atleistina kūrybos dėlei. Bet ar tikrai viską galima atleisti, jau po dailininko mirties klausė Picasso ir Olgos vaikaitė Marina, kurios akyse nuo alkoholizmo mirė Picasso pirmagimis Paulis, nepateisinę tėvo lūkesčių, o senelė, aristokratiškoji Diagilevo teatro balerina Olga Chochlova, nemažai prisidėjusi, kad tapytojui atsivertų įtakingiausių kolekcionierių salonai, apleista ir dailininko bičiulių akyse apjuodinta, tyliai merdėjo nuo vėžio, bet vis tiek nedavė sutikimo skryboms. Jos vietą šalia Picasso užėmė Marie-Thérèse Walter, bet taip ir nesulaukusi, kada galės tapti ponija Picasso, pasikorė savo namų garaže. Jaunutė Jacqueline Roque – antroji Picasso žmona – nusišovė eilinės jo parodos išvakarėse. Iki jos dar buvo Françoise Gilot – vienintelė meilužė, turėjusi pakankamai valios, kad pasiimtų vaikus – Palomą su Claude'u – ir pati paliktų genijaus orbitą, tuo nežmoniškai jį įsiutindama. O dar kiek anksčiau, prieš pat karą, į minotauro labirintą įkliuvo žavi fotografė Dora Maar (tikrasis vardas – Teodora Markovič). Ji pergyveno Picasso, bet, pasibaigus jūdvių romanui, tapo žymaus psichiatro Jacques'o Lacano paciente – jis tiesiog plėštė išplėštę šią gilios depresijos apimtą moterį iš savo kolegų, kurie drąsiai taikė elektros šoko terapiją, rankų. Panašu, kad Dora Maar vienintelė iš visų Picasso moterų galėjo pretenduoti į lygiavertės partnerės vaidmenį – pati buvo apdovanota dideliu talentu. Tačiau būtent jos portretai siekia kraštutines diapazono ribas – nuo gražuolės, glamonėjamoms įsimylėjusiu žvilgsniu, iki siaubingai deformuotos „Verkiančios moters“, sunku net patikėti, kad tai tos pačios Doros Maar atvaizdai. Antrasis – jau blėstančio susižavėjimo išraiška. „Picasso myli aistringai ir žudo, ką myli“, – rašė Paulis Eluard'as kaip tik tada, kai Dorai teko trauktis. Vis dėlto būtent ji paliko atsiminimus, ku-

riuose atsispindi ne vien asmeniškai išgyvenimai. Ji užrašė dailininko nuostatas, kurias jis pats gal būtų mieliau nutylėjęs ar kaip nors išsisukęs nuo tiesaus ir nepatogaus atsakymo: „*Netramdyk sąvęs, Dora, teptukas – ne peilis, kuriuo tu aršiai perduri ranką, bausdama nusikaltėlį. Tapyba – ne atgailos įrankis. Nepamiršk apie smagumynus, Dora. Pasaulis, kurį matai, turi daug trūkumų, tačiau tu neprivalai jų taisyti. Parodyk jį tokį, koks yra, kaip jis to ir nusipelno: užpakalis aukščiau galvos.*“

Tai privatus pokalbis, kuriame Picasso atvirai išreiškia savo panieką publikai, bet ar jis vienas toks? Ar ne tą patį turėjo omeny Freudas, bet kokio poelgio motyvus aiškindamas užslopintais instinktais, arba marksistai, teigdami, kad „būtis nulemia sąmonę“? Todėl daugiau negu logiška ir tai, kad Picasso įstojo į komunistų partiją – tačiau, atrodo, jis, skirtingai nuo daugelio kitų komunistuojančių intelektualų, nepuoselėjo jokių iliuzijų dėl tos ideologijos esmės.

Algirdas Gaižutis, estetikos mokslo autoritetas, paklaustas, kas nutiko XX a. menui, kad jis dažnai toks nedraugiškas žmogui, pabrėžė: būtent kultūros žmonių vaidmuo gali būti destruktivus vertybių, gamtos ir prigimties dosnumo atžvilgiu.

Kultūra – toli gražu ne tokia jau ir neprieštaringa sąvoka, net jei vartosime ją siaurąja prasme. O jeigu plačiąja? Juk šiandienos žmogui gamtos prieglobstis ir harmonija jau yra arba nebepasiekiama prabanga, arba jis laiko ją atstumiančia, nepatrauklia, nes geriau jaučiasi reklaminių klipų triukšme prie televizoriaus, judrioje gatvėje arba prekybos ir pramogų centre...

Arvydas Šliogeris savo „Melancholijos archipelagus“ – fotografijų ir filosofinių išvalgų knygą – pristato kaip liūdną atsisveikinimą su tuo, kas jam brangu ir ko greitai tiesiog nebeliks.

„Fotoaparatas – vienintelė mašina, kuri nenaikina“, – sako jis. Ir čia pat kyla nerimą keliantis klausimas – ar bent jau gamtos grožio pojūtis šiandieniniam žmogui yra toks pat savaime suprantamas, koks buvo didžiųjų romantikų laikais?

Filosofas, eseistas ir meno žinovas Rogeris Scrutonas, sukūręs filmą, pavadintą „Kodėl grožis yra svarbus“, bando apginti grožio pozicijas, grožio pras-

mę šiandienos pasaulyje ir mene. Neigiamų patirčių ir bjaurasties apščiai patyrė ir praeities kartos, užtat grožis buvo pašauktas guosti ir teikti viltį. Scrutono manymu, grožis ir šiandien yra kelias į tą pačią realybę, apie kurią kalba religija. Religija ir grožis – tarsi gretimos durys į tą pačią erdvę...

Grožėtis, patirti grožį žmogui svarbu nuo tų laikų, kai anglimi ėmė piešti atvaizdus ant olų sienų, kur slėpdavosi nuo gamtos stichijų. Bet atrodo, kad ilgą laiką labiau grožėtasi savimi, medžiojamais gyvūnais, o kraštovaizdžiu imta grožėtis tik tada, kai kilo grėsmė jo netekti. Kinijoje, daug anksčiau pergyvenusioje civilizacijos pakilimą, dailininkų susidomėjimą kraštovaizdžiu tikriausiai bus nulėmusi ta pati priežastis – kai pagal konfucianizmo principus sutvarkyta imperijos civilizacija, neliestoje gamtoje matanti vien chaosą, ėmė pernelyg plėstis jos sąskaita, dailininkai sukūrė atsvarą, iškeldami gamtos *dao* – natūralaus kraštovaizdžio grožį. Atrodo, jie nujautė pavojų, kad antraip žmogus taps tik nereikšmingu sraigteliu civilizacijos mašinoje...

„Grožis – Senojo Šeimininko dovana. Aš taip sakau todėl, kad nesu krikščionis“, – viename interviu sakė Arvydas Šliogeris.

Bet ir fotografuodamas ne vien mėgaujiesi ta dovana. O grožio vaidmuo mene yra sudėtingesnis, negu iš pažiūros atrodo.

Prieš porą metų dar spėjome apie tai pasikalbėti su skulptorium Stanislovu Kuzma, vienu iš nedaugelio šiuolaikinių menininkų, kuriems grožis išskirtinai svarbus.

„Grožis yra pavojinga materija, – sakė jis, – *aš jo nevengiu, todėl kartais nudegu... Mat grožio gali įkūnyti tik tiek, kiek pajėgi įprasminti... Jeigu nepajėgi – grožis mene gali virsti baisiais dalykais... Kažkodėl daug kam iš mano kartos atrodo, kad bjaurumą įprasminti daug lengviau, daug lengviau jį suvaldyti...*“

„Bet kartais bjaurastis taip ir lieka tik bjaurastim“, – tarsi pratęsė skulptoriaus mintį poetas ir eseistas Aidas Marčėnas. Kalbėjomės apie leistinumą ribas ir gana populiarią įsitikinimą, kad menininkas laisvas rinktis priemones ir peržengti tabu, įprastus kasdieniniame gyvenime. Bet, atrodo, bjaurumui, siaubui, kančios ir

mirties vaizdiniais galioja tas pats dėsnis – taip, menininkas laisvas rinktis, bet rezultatas priklauso nuo to, kokią prasmę įgauna tas vaizdinys.

Taigi nei grožis, nei bjaurastis nenulemia meno vertės. Ko gero, tylomis, dar labai atsargiai, bet jau pradėdame atsiprašyti turinio, prasmės, meistriškumo, pasiūlyti saviraišką pastumdami į jai labiau derančią vietą... O gal labiau linkstame kapituliuoti ir net juokais, kaip pasielgę Dali, nebedrįstame prasižioti apie tradicinius kriterijus? Beje, kas pasakė, kad šiuolaikiniam menui jie negalioja? Taip, kurį laiką prasmė modernizmo kontekste buvo keiksmazodis, uždavęs klausimą apie ją rizikavai tapti pajuokos objektu. Dar ir dabar daugelis kūrėjų išdidžiai atsisako aiškinti savo intencijas. (Tiesą sakant, teisingai daro, nes kai pradeda ką nors aiškinti Svajonės ir Pauliaus Stanikų stiliumi, norisi skradžiai žemę prasmegti...) Na, gerai, tarkim, prasmė, vidinė žinia – tai tik intencija, ir nelygu, kaip kas sugeba ją įgyvendinti. Liberaliame ir demokratiškame pasaulyje vietos pakanka visiems – ir genijams ir vidutinybėms, o dėl skonio nesiginčijama... Ir vis dėlto kas lemia kūrinio vertę? Visagalė rinkta?

Negaliu pamiršti, su koku palengvėjimu atsidado Aidas Marčėnas: „*Ačiū Dievui, poezija nėra rinkos objektas – už ją nemoka. Moka už sapaliojimus spaudoj ir kvailus scenarijus...*“

Gal scenarijai ir nebūtinai turi būti kvaili, vis dėlto tiesa ta, kad jie turi uždirbti duoną ne tik jų autoriui, bet ir visai kino kūrėjų komandai. Jeigu koks nors kino kūrėjas svajoja apie kūrybos laisvę, greičiausiai jam teks palikti darniai besisukančią kino fabriką, nebent įtikintų prodiuserius, kad menininko nuojauta geresnė negu pardavimų direktoriaus... Johnas Cassavetes'as, šiandien tituluojamas nežinomu didžiuoju, atsisveikino su Holivudu po pirmojo savo filmo ir visus kitus, dabar priskiriamus kino klasikais, sukūrė beveik namų sąlygomis, filmuodamas ištikimiausius savo draugus aktorius ir žmoną, Holivudo žvaigždę Geną Rowlands. Per trumpą ir ugningą savo gyvenimą jis spėjo sukurti keletą nesenstančių filmų. Pristatydamas žurnalistams vieną iš jų, pavadintą *Opening night* („Premjeros naktis (vakaras?)“), režisierius kalbėjo:

„*Tai neįtikėtinas filmas, geresnis, negu pats galėjau įsivaizduoti, aš myliu šitą filmą, ir sakau – kiekvienas turėtų jį pamatyti ir pasakyti kitiems, kad pasižiūrėtų.*“

Atsakingai sakau, kad jie nepamatys čia jokių kvailysčių – vien tai, kas išjudina protą ir sužadina jausmus. Noriu rytoj pat matyti eiles prie kino teatrų, nusidriekusias aplink kvartalą. Deja, Los Andželas yra toks bukas miestas. Šitas vienas didžiausių pasaulio miestų yra tingus, miesčioniškas, bobiškas, plaukiantis pasroviui miestelis, sėdintis Holivudo kišenėje. Laikas jau jam suaugti...

Man bloga, kad tiek miesčionių yra šiame pasaulyje, kad ir tie, kurie žino, koks tas filmas iš tikrųjų geras, drįsta klausti, ar jis turės pasisekimą...

Man nuspėjauti į pasisekimą. Man svarbu, kad žmonės ateitų ir pamatytų, kokie jie visada norėjo būti – teatrališki, nuostabūs, mylimi, apsupti draugų, šilumos, kad sutiktų kažką, kas turi daugiau smegenų, negu jie patys, kas turi daugiau įkvėpimo...

Ir man nerūpi CBS, NBC, ABC! Televizija užkniso!“

Orsonas Wellesas, 1975-aisiais atsiimdamas Amerikos kino instituto apdovanojimą už viso gyvenimo nuopelnus, kalbėjo truputį taktiškiau:

„*Net ir dabar tas priešingumas akivaizdus. Vienoje pusėje jūs, teikiantieji man apdovanojimą šeiminiškai, kitoje – aš, benamis. Nenoriu tuo pasakyti, kad esu vienintelis toks pasaulyje. Nieko panašaus. Mūsų nedaug, bet mes vis dar esame.*“

Kažin ar tokį pasirinkimą dera vadinti geriausiu. Tiesiog jis kitoks. Susijęs su sena amerikietiška valkatų tradicija. Mes – nykstanti gentis, ir šį apdovanojimą galiu priimti tikrai visų klajūnų vardu, kartu pagerbdamas ir visus jus, apdovanojančiuosius, kurie turite namus ir nuolatinę adresą.

Nesakau, kad mano kelias vienintelis ar juo labiau geriausias, nebent man pačiam. Nedera įsivaizduoti, kad šitos čigoniškos klajonės yra ta tikroji laisvė. Reikalas tas, kad dėsniai, kurių vergas esu aš, labai skiriasi nuo tų, kuriems paklūstate jūs.

Pavyzdžiui, savo režisūrinę veiklą aš apmoku iš to, ką uždirbu kaip aktorius. Kitaip tariant, esu keistuo-lis. Tik gal ne toks beprotis, kad manyčiau esąs visiškai laisvas. Visa tai, ką matėte čia šį vakarą, niekaip kitaip

negalėjo būti sukurta. Gal „kitaip“ tiems filmams būtų buvę geriau, bet tada jie nebebūtų mano. Atvirai kalbant, net ir šitas vakaras nebūtų nušvietęs mano gyvenimo, jeigu ne tas pats priešingumas.

Todėl stokim dabar ir pakelkim taures mes, esantys skirtingose upės pusėse, išgerkim drauge už tai, kas mums visiems vienodai brangu, – už savo beprotišką ir mylimą profesiją. Už kiną – gerą ir tokią skirtingą.“

Net ir tokia pirmo ryškumo žvaigždė kaip Wellesas neišvengė ilgalaikių kūrybinių pauzių, kurias nulėmė ne kas kita, o Svajonių fabriku vadinamo Holivudo realybė. Realybė, kurioje rinkos pasisekimas kartais pareikalauja aukoti menininko idėją. Pats Wellesas tapo kino scenarijaus vertu herojumi, kai ėmėsi reklamuoti šampaną tam, kad išpirktų savo filmo medžiagą, kuri buvo atiduota montuoti kitam, sutikusiam „padaryti“ laimingą pabaigą... Ir tas variantas su *happy end* jau buvo rodomas kino teatruose. Wellesas savąją versiją sumontavo iš savo kišenės. Taip įrodė ištikimybę savo idėjai. Gera, kad už šampano reklamą jam sumokėjo tiek, kad tai tapo įmanoma...

Kino realybėje pagundos, tykančios menininkų, tiesiog ryškesnės negu kur nors kitur, bet iš esmės tai vis tiek ta pati kova, vykstanti kūrėjo viduje. Kova tarp noro įtikti ir ištikimybės tam, ką nori perduoti. O kur dar virtuoziškos saviraiškos pagunda, noras suteikti formai savarankišką vaidmenį, nepriklausomą nuo turinio, nuo vidinės žinios, kad pati forma taptų žinia. Tokios pastangos neretai vedė į akistatą su egzistencine tuštuma, beprasmybės pojūčiu. Tai kone visos modernizmo epochos drama, bet jos neišvengė ir senųjų epochų meistrai. Čia greičiausiai slypi ir Giorgione's biografijos mįslė – taip ir neaišku, ar jo gyvybę nusinešė maro epidemija, ar jis pasitraukė į vienuolyną. Dingęs iš pažįstamų ir užsakovų akiračio, liovėsi tapyti, nes jaučėsi atsidūręs kūrybiniame aklagatvyje ir nenorėjo būti atsakingas už gausias savo šedevro, vaizduojančio poilsį gamtoje, imitacijas. Iki šiol „Kaimo koncertą“ vieni tyrinėtojai priskiria Giorgione'ui, kiti – Tizianui, kuris, pasakojama, iš ugnies išgelbėjęs keletą mirusio bičiulio drobių... Likimo ironija, bet paveikslus panašiais motyvais vėliau vis tiek imta vadinti džordžioneskomis.

Menininko kelyje gali tykoti Mefistofelis, žadantis visus lūkesčius pranokstantį „paprastą“ sprendimą – kaip laimėti publikos simpatijas, kaip nustebinti pasaulį, kaip sviesti jam į veidą savo panieką... Tačiau kažkodėl tie keisti žmonės – menininkai – sutinka verčiau kentėti kūrybos kančias, niekada nebūdami tikri, kad galiausiai pavyks... Gal nebuvo toks užtikrintas ir laimės kūdikiu laikomas Salvadoras Dali, nors garsiajame literatūriniame akibrokšte „50 magiškų meistriškumo paslapčių“ jis ir vadina save tikrosios tapybos gelbėtoju. Jeigu neužvertėtė šios knygos per vidurį, pagalvoję, kad didysis XX a. mistifikatorius tyčiojasi iš skaitytojų, pabaigoje tikriausiai atkreipėte dėmesį į 50-ąją paslaptį, kuri skelbia: „*Visa tai, ką čia perskaitėte, jums nepadės, jeigu jūs rankos nevedžioja angelas.*“

Ir čia turbūt jau ne ironija – pats Dali puikiai jautė, kad jo teptuką toli gražu ne visada kreipė būtent ta geroji dvasia. Tačiau tiesus prisipažinimas visiškai nederėtų su siurrealistu poza...

Panašiai yra kalbėjęs ir Czesławas Miłoszas: nenuilstant dirbti, viliantis, kad tavo plunksną vedžioja geroji dvasia.

Tai poetiškos užuominos apie ištikimybę kažkam, ką pripažinti esant už tave svarbesnį. Viktoras Emilis Franklis, kaip psichologas, stebintis iš šalies, įvardijo tai neutraliai – nuostatų vertybėmis. Bet ir jis neliško visiškai neutralus – ta beprasmybės išgyvenimo epidemija, kuri po Antrojo pasaulinio karo apėmė šalį, pasiekusias santykinės gerovės, kėlė jam didelį nerimą. 1975 m. PEN klubo pakviestas paskaityti pranešimą, Franklis kalbėjo, kad menininkas, žinoma, negali atsitverti nuo to beprasmybės išgyvenimo, nuo polinkio į depresiją, vis labiau plintančio aplink, tačiau, „*jei neįstengia suteikti skaitytojams imuniteto nuo nevilties, bent jau neturėtų plūktis, apkrėsdamas savo neviltimi kitus.*“

Subtili psichologo pastaba verčia pripažinti faktą, kad esama menininkų, kurie suvokia savo atsakomybę prieš kitus žmones, prieš visatą, ir esama menininkų (arba tokiais save laikančių), kurie tos atsakomybės beveik arba visiškai nejaučia. Bet apie tai – jau kitame numeryje. ■

Petras REPŠYS

APIE MANO MOKYTOJĄ



Kiekvienas buvęs Elenos Jakutytės mokinys, paklaustas apie mokytoją, atsako – ji buvo nuostabi, ir viskas. Nieko apie ją nežinojome. Atrodė tarsi nematoma, pažeidžiama, lyg nujaustų pavojų. Jos kūrybos nematėm. Žinojom, kad žavėjosi lietuvių liaudies menu, stengėsi ir mums tai įteigti. Į linoraižinių pamokas atnešdavo plaučių rentgeno nuotraukų, kurias nuplovę ant to celiulioido raižydavome – metalo neturėjome. Ji vadovavo ir diplominiams mūsų darbams. Mokytoja rodė įvairiausių meno leidinius, kuriuos jai atsiųsdavo brolis Vladas iš Australijos. Pamenu knygą su japonų dailininkų abstrakcijom. Sykį į kompozicijos pamoką ji atnešė spalvoto popieriaus, liepė karpyti įvairias formas ir klijuoti. Mums tai buvo pirmos abstrakcionizmo pamokos. Peržiūroje buvo įdomu tuos „koliažus“ matyti. Vėliau sužinojom, kad mokytoja dėl to turėjo nemalonumų.

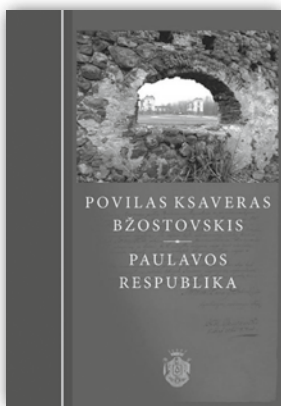
Jakutytė vesdavo mus į dailininkų studijas. Buvom pas tapytoją Joną Vaitį. Tuo metu jis tapė garsųjį savo paveikslą „Prieš lietų“. Skulptorius Robertas Antinis lipdė „Eglę žalčių karalienę“ Palangos parkui – skulptūra užėmė beveik visą studijos erdvę. Lankėmės pas Domicelę Tarabildienę – ir šiandien atsimeinu stilingą namą, kambarius, nuo grindų iki lubų nukabinėtus paveikslais. Tuo metu dailininkė iliustravo Maironio „Jūratę ir Kastytį“. Petras Tarabilda rodė Rericho monografiją, pasakojo apie jį. Ta diena mums buvo svarbi. Pamatėm gyvus menininkus jų studijose. Mokytoja kaip įmanydama mus švietė.

2011 m. Kaune buvo surengta Jakutytės paroda šimtųjų jos gimimo metinių proga. 2013 m. išleista puiki Kristinos Budrytės-Genevičės monografija su išskirtiniu Mildos Kairaitienės dizainu. Ir paroda, ir knyga patvirtino, kad yra tokia dailininkė – Elena Jakutytė. Supažindino su jos kūryba, papasakojo apie nelengvą likimą. Pamatėm knygų iliustracijas, kurios net praėjus laikui išliko žavios. Pastelės-gu-
ašai leidžia manyti, kad dailininkė turėjo tapytojos talentą, tačiau šauniai reiškėsi grafikoje.

Jakutytė nuolatos susirašinėjo su broliu Vladu. Į knygą sudėti ir jos, ir brolio laišakai su piešiniais. Susirašinėjimas jai buvo tarsi užuovėja, čia ji galėjo atsiskleisti. Šiandien laiškų, deja, neberašom. Mums užtenka trumpųjų žinučių.

Elena ne gyveno, bet vargą vargo. Patyrė karą ir pokarį. Kaip ir daugelis jos kartos žmonių jautėsi nesaugi, pažeminta, engiama. Bet ateina laikas už skriaudas atlyginti. Ne be reikalo ji išsirinko pagalbą narsų riterį, kad sunaikintų blogį ir atstatytų pasaulio tvarką. Tai šventas Jurgis, atėjęs iš liaudies meno, iš prieškarinės mūsų meno mokyklos tradicijos, kuri bandė kurti naują dailę, įliedama į ją lietuviško kraujo.

...Su Petru Vyšniausku vykome į Anykščius, į Šlavėnų kaimą, kur gyveno visa Jakutytės giminė, kur buvo jos dvaras, kur Elenos dukterėčia Rasa išbarstė savo tėvo Vlodo Jakučio pelenus į suartą dirvą (tokia buvo jo valia). Dvaro vietoj radome tik palaikius sukrypusius medinius sandėliukus, apsuptus daržų. ■



Aldona ŽEMAITYTĖ

PAULAVOS RESPUBLIKA

Povilas Ksaveras Bžostovskis. Paulavos respublika. Sudarytojos Aurelija Arlauskienė, Lucija Jurgelevič, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, Projektų vykdymo sprendimai, 2014, – p. 263, iliustr.

Laikas geba per keletą amžių paversti griuvėsiais puošniausius rūmus ir prašmatniausius dvarus, į dulkes sutrina ir didžiūnus turtuolius, ir prasčiokėlius elgetas. Laikas tarsi upė per pavasario ledonešį plukdo užmarštį, tik užmarštį... Žmonių gyvenimas, valstybių klestėjimas nugrimzta užmarštin. Niekas dar neišrado laiko mašinos, galinčios grąžinti atgal. Bet Aukščiausioji Valia, arba Dievas, kaip priešnuodį nuo užmaršties įskiepijo žmogui atmintį. O šioji su Jo Didenybe laiku kovoja gana sėkmingai.

Kiek siekia gyvoji atmintis? Kartos, gal dviejų kartų gyvenimą. Nelieka amžininkų, ir blėsta prisiminimai net apie išskirtines to laiko asmenybes. Bet buvo ir yra rašytinė atmintis, kuri peržengia šimtmečius, net ir tūkstantmečius. Be jos dabar nepažintume nei Senovės Romos, nei graikų kultūros, nei slėpiningų Viduramžių epochos, nei Renesanso ar Švietimo (Apšvietos) laikų.

O ar pažįstame savąjį kraštą, savo Lietuvą nuo pietrytinių iki šiaurvakarinių pakraščių? Prisipažinkim – mažai. Apie didžiuosius miestus – taip, šį bei tą žinome, jų praeitis sukrauta į knygas, archyvuose glūdinčius rankraščius, į tekstus gausioje anų ir šių dienų periodikoje. Bet ką mums sako, pavyzdžiui, mažas Vilniaus krašto plotelis Šalčininkų rajone, turintis Mažąją Merkinę, kuri nuo senosios, LDK laikais pagarsėjusios istoriniais įvykiais dzūkų Merkinės, kur Vilniui buvo suteiktos Magdeburgo teisės, yra nutolusi per šimtą kilometrų?

Mažoji Merkinė – tai buvęs Povilo Ksavero Bžostovskio dvaras, o teritorija aplink jį – buvusi Paulavos respublika. Apie ką byloja šie vardai – Bžostovskis, Merkinė, Paulava? Šiandien tai Turgelių gyvenvietė ant Merkio kranto Šalčininkų rajone. Graži vieta, bet kas žino jos dviejų šimtmečių ar dar senesnę istoriją? Net vietiniai gyventojai nustebs, kai paskaitys neseniai išleistą knygą „Povilas Ksaveras Bžostovskis. Paulavos respublika“. Nustebs, nes sužinos, kad LDK teritorijoje prieš du šimtus metų įvyko mažas stebuklas – atsirado Paulavos respublika, o stebukladarys – grafas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas, referendorius, Vilniaus katedros kanauninkas, Turgelių bažnyčios klebonas Povilas Ksaveras Bžostovskis. Buvusieji jo rūmai Vilniuje, paveldėti iš tėvo Juozapo, LDK raštininko, stovi visai netoli nuo Vilniaus rotušės, Universiteto ir Dominikonų gatvių kampe, kur dabar įrengta Universiteto vaistinė. Vidiniame to namo kieme pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį gyveno ką tik į Lietuvą atvykęs arkivyskupas Audrys Juozas Bačkis su tėvais.

Bet grįžtu prie knygos, pasakojančios apie svarbiausią Bžostovskio šviesios dvasios, aštraus proto ir darbščios plunksnos kūrinį. Pagerbti Paulavos respubliką Turgeliuose sumanė žurnalistė Aurelija Arlauskienė, pasitelkusi istorikę, mokslų daktarę, docentę Ramunę Šmigelskytę-Stukienę ir pedagogę, Turgelių P. K. Bžostovskio vidurinės mokyklos direktorę, Bžostovskio kraštotyros



Taip atrodė pagrindinis rūmų fasadas prieš Antrąjį pasaulinį karą. (Nuotrauka iš kn. R. Aftanasy, *Materialy do dziejow rezydencji*, Warszawa, 1987, t. 4). Priekyje – 2012 m. liepą pastatytas paminklinis akmuo.



Merkinės dvaro fragmentas. 2014 m.



Povilo Ksaverio Bžostovskio portretas. Nežinomas dailininkas. XVIII a. antroji pusė. (Lietuvos dailės muziejus)



Geriausiai išsilaikęs dvaro pastatas – lobynas ledainė. Šiuolaikinė tinkamiausia jo paskirtis – Paulavos respublikos muziejus, pasakojantis apie Merkinės dvaro istorinę raidą



Tyrinėtojų nuomone, vienintelis Paulavos respublikos laikų pastatas – akmens mūro arkliadžių stačiakampis

Aurelijos Arlauskienės nuotraukos

muziejaus vedėją Luciją Jurgelevič. Trumpai apžvelgsiu mokslinę, pažintinę ir estetinę knygos vertę.

Literatūros ir šaltinių sąrašas rodo, kad naudotasi žymių lietuvių ir lenkų istorikų moksliniais veikalais, Vilniaus universiteto ir Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekose saugomais rankraščiais, Lietuvos valstybės istorijos ir Vilniaus apskrities archyvų dokumentais. Studija kruopščiai parengta, išmaniai sudaryta, stilingai parašyta. O istorinių dokumentų faksimilių, senųjų portretų reprodukcijų, šiandieninių buvusio Mažosios Merkinės dvaro ir Turgelių gyvenvietės nuotraukų gausa knygą ne tik puošia, bet ir suteikia jai išskirtinę reikšmę meniniu požiūriu. Tai sudarytojos Aurelijos Arlauskienės ir dailininko Romo Dubonio nuopelnas. Viršelyje, priešlapiuose, skyrių atvartuose – įspūdingos panoraminės šiandieną pasiekusių Merkinės dvaro griuvėsių ir sulaukėjusios gamtos fotografijos. Rengdama knygą, jos sudarytoja dešimtis kartų visais metų laikais vaikščiojo po Paulavos respublikos ir dvaro liekanų kampelius, kad pajustų praėjusių šimtmečių dvasią ir įamžintų ją raiškiose daugiaprasmėse nuotraukose. Ne kiekvienam profesionalui pasiseka taip gerai tą pajusti ir perteikti. Arlauskienės nuotraukos – lyg epitafija Paulavos dvaro didybei...

Didelę pažintinę vertę turi iš Lietuvos dailės muziejaus ir archyvų gauti LDK, Abiejų Tautų Respublikos karalių, didikų portretai, karaliaus rūmų ir dvarų iliustracijos, žemėlapiai, rankraščių faksimilės. Prieš skaitytojų akis praplaukia dramatiškas Abiejų Tautų Respublikos saulėlydis su kaimyninių valstybių tarpusavio karais, paliaubų sutartimis, Respublikos padalijimais, ne tik sunaikinisiais valstybė, bet ir surakinusiais abi tautas okupacijos pančiais. Tai beveik dviem šimtams metų sustabdė Lietuvos ir Lenkijos europietišką raidą.

Knyga taip vykusiai sumaketuota, kad kone kiekvieną puslapį puošia iliustracija, ne tik pagyvinanti veikalą, bet ir palengvinanti skaitytojams įveikti labai informatyvių analitinį tekstą. Istorikė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė analizuoja Povilo Ksaverio Bžostovskio laikus – XVIII a. antrąją pusę, karaliaus Stanislovo Augusto valdymą, Lenkijos ir Lietuvos didikų bei šviesuomenės pastangas išsaugoti Abiejų Tautų Respubliką, geopolitiškai įsiterpusią tarp trijų imperines ambicijas ir savo galybę demonstruojan-

čių valstybių. Kariaudamos tarpusavyje ir su kaimynais, Rusija, Prūsija ir Austrija sugebėjo palaipsniui atsiplėsti po gabalą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos teritorijų. Po pirmojo padalijimo 1772 m., sukrėsti tokio smurto, abiejų tautų, ypač LDK, didikai susigriebė, kad pacifistinė karaliaus politika ir bajorų tarpusavio nesutarimai veda prie susinaikinimo.

Tarp dviejų padalijimų (1772 ir 1792 m.) dvidešimt metų Respublika jautė politinį, ekonominį ir kultūrinį pakilimą. Buvo įsteigta bendra Edukacinė komisija, tvarkiusi švietimo reikalus, steigusi akademijas ir parapiškas mokyklas, leidusi vadovėlius, skatinusi mokslą ir mokymą. 1791 m. gegužės 3 d. Seimas priėmė konstituciją, buvo stiprinama kariuomenė. Pajutusi Abiejų Tautų Respublikos stiprėjimą, Rusijos imperatorė Jekaterina II, sumaniai taikydama bajorų kiršinimo politiką, aneksavo dalį Lenkijos ir Lietuvos žemių. Tai paskatino 1794 m. sukilimą, vadinamą Tado Kosciuškos sukilimu. Didžiausią didvyriškumą tada parodė ne bajorai, kurių dauguma iškart po sukilimo numalšinimo emigravo, bet Lietuvos valstiečiai, daug jų žuvo, daug buvo represuoti. Jie neturėjo kur trauktis iš savo gimtosios žemės. Karo su Rusija sunkiausia našta užgulė būtent jų pečius. Tik idealizmas švietė jų širdyse ir neišlavintuose protuose. Numalšinusi sukilimą, Rusija galutinai pavergė Lietuvą ir Lenkiją per trečiąjį padalijimą 1795 m. Buvo sunaikinta beveik viskas, ką sukūrė Abiejų Tautų Respublikos didikai ir šviesuomenė.

Bžostovskio žodžiai, kai 1769 m. savo Paulavos valstiečiams jis diegė nuostatas, kaip gyventi, dirbti ir ilsėtis, per pamokslus taip ir skambėjo: viską darykime širdimi ir protu.

Antrajame knygos skyriuje Arlauskienė ir Jurgelevič pasakoja apie Merkinės dvarą ir Turgelius nuo XV a. gyvenvietės laikų. Kraštotyros muziejuje surinkti tų apylinkių archeologiniai radiniai ir dokumentai, ano meto spauda pasakoja apie Turgelių gyvenimą nuo senųjų amžių, ypač daug vietos skirta Povilui Ksaverui Bžostovskiui ir jo sukurtai Paulavos respublikai. Bžostovskis buvo ypatingas žmogus, vienas iš tų retųjų, kurie perauga savo laikmetį.

Trisdešimtmetis vyras, išsilavinęs, dvasingas, raštingas tiek, kad pats rašė ir vertė filosofinius veikalus,

suprantantis, kad baudžiosios valstiečiai pri-lygsta vergams, žengė žingsnį, neturintį precedento ne tik jo aplinkoje, ne tik LDK, bet ir kitose Vidurio Europos šalyse. Šokiruodamas feodalus žemvaldžius, savo valdomiems valstiečiams baudžiosią jis panaikino šimtu metų anksčiau, negu ji buvo panaikinta aplinkinėse valstybėse, jau nekalbant apie Rusiją.

„Brangiausieji mano“, – per pamokslus kreipdavosi į tamsius, bemokslius, užguitus valstiečius. Mokė daryti viską širdimi ir protu, o tai reiškė mylėti Dievą ir savo artimą, vykdyti Dekalogo įsakymus. Išlaisvintiems valstiečiams leido verstis prekyba ir amatais, veisti sodus, vietoj dūminių pirklių ragino statyti namus su dūmtraukiais, plačiais langais, koklinėmis krosnimis, židininiais... Rūpindamasis jų sveikata ir higiena, 1770 m. parašė ir išleido knygą „Vaistai Paulavoje gyvenančių žmonių patogumui“, įsteigė parapiinę mokyklą vaikams ir moterims, pasamdė mokyklos daraktorių ir felčerį, kuris aptarnavo tiek dvarą, tiek miestelį.

Paulavos respublikos nuostatus, Bžostovskio pasirašytus 1769 m. kovo 10 d., galima skaityti kaip bestselerį, tokią nuostabą jie kelia savo racionalumu ir... gilia užuojauta. Jie liudija, kad grafas Bžostovskis, Turgelių klebonas, turėjo didelę širdį, įgimtą gailėstinumo, supratingumo, teisingumo jausmą. Nuostatuose iki smulkmenų apgalvota tvarka, kurios privalėjo laikytis laisvieji valstiečiai, patariama, kaip jie turėtų elgtis įvairiose situacijose, kokia turi būti jų apranga, namų švara, koks valstiečių ir jų vaikų švietimas, kokie kaimynų tarpusavio santykiai, kaip veisti sodus, tręšti laukus ir t. t. Būdamas tarsi tėvas savo vaikams, Bžostovskis vis tobulino tuos nuostatus. Kartu jis pats brendė tarp savo valstiečių kaip valstybininkas.

Žinoma, Paulavos respublika, valstiečių paleidimas iš baudžiosios užrūstinio aplinkinių dvarininkų. Bžostovskis mažai šalininkų sulaukė ir Lenkijoje, ir kitose Vidurio Europos valstybėse. Bet jį palaikė, jo įkurtą valstiečių respubliką labai vertino Vilniaus universiteto profesoriai, net pats karalius Stanislovas Po-niatovskis į šį reiškinį žiūrėjo palankiai.

Paulavos respublika gyvavo, deja, tik 25 metus. Trys padalijimai sunaikino ir Abiejų Tautų Respubli-

ką, ir mažąją Paulavą. Kai buvo numalšintas sukilimas, Bžostovskis, pardavęs visą Lietuvoje turimą turtą, emigravo į Vokietiją, vėliau į Italiją, bet po keleto metų grįžo į Turgelius, kad apraudotų sugriautą savo kūrinių ir palaidotas idėjas. Nusipirkęs Turgeliuose nedidelį namą, čia klebonavo. Į gyvenimo pabaigą klebonavo Rukainiuose, ten ir mirė 1827 m. Palaidotas Rukainių bažnyčioje, kurią pastatė savo lėšomis. 1831 m. sukilimo pralaimėjimas kaip viesulas nusiaubė ir Rukainius, bažnyčia buvo paversta cerkve, o Bžostovskio antkapinis paminklas sudaužytas, jo kapas išniekintas ir sulygintas su žeme. Tokia tad yra saktė apie šviesųjį poną iš Merkinės dvaro, sukūrusį Paulavos respubliką.

Belieka bent trumpai paminėti Arlauskienės parašytą trečiąją knygos skyrių „Mažosios Merkinės paveldas“. Tai nuoseklus pasakojimas, kaip keitėsi Paulavos dvaro šeimininkai XIX–XX a. laikotarpiu, kokie pertvarkymai lydėjo tą kaitą iki pat 1940 m., kai dvaras sovietų buvo nacionalizuotas. Apgriautas karo metais, o paskui neprižiūrimas dvaras pamažu griuvo, jo teritorijoje išdygo veršidės, karvidės, garažai, sandėliai... Vejos, tilteliai, upeliai apaugo samanomis ir žole.

Lietuvos nepriklausomybės pradžioje mėginta dvaro liekanas konservuoti, ką įmanoma restauruoti, teritoriją sutvarkyti. Planuota dvarą perduoti Nacionalinei M. Mažvydo bibliotekai, restauruotuose pastatuose įrengti knygų saugyklas, skaityklas, atstatyti sales... Deja, bibliotekai pritrūko pinigų... Dvidešimt metų dvaro liekanos buvo paliktos likimo valiai. Į jas kėsinosi Turto fondas, tikėtasi dvarą privatizuoti. Pagaliau jis perduotas Šalčininkų savivaldybei, supratusiai, kad Paulavos ir Merkinės dvaro parduoti nevalia. Dvarą jau pradėta gairinti, jis, pasak Arlauskienės, sulaukia vis daugiau lankytojų, nuolat grįžtančių į šią paslaptinę vietą, – esą čia ir vėjas kitoks, ir debesys kitaip plaukia, ir medžiai šlama labai slėpingai, sekdami saktę apie praėjusius laikus ir šiame žemės lopinėlyje puoselėtą laisvės dvasią.

Ši knyga reikalinga ne tik Šalčininkų krašto žmonėms, bet ir visai šiandienos Lietuvai. Ji reikalinga istorikams, politikams, studentams, moksleiviams, nes moko, kaip reikia gyventi ir dirbti savo Tėvynėje ir Tėvynei. Kaip reikia ją mylėti ir gerbti. ■

TURISTAI, BENDRUOMENĖ IR TYTUVŲ VARGONAI

Daugelis Europos Sąjungos fondų, numatančių galimybę restauruoti paveldą, nurodo, kad būtina sąlyga lėšoms gauti yra turizmas. Tai ne kartą buvo minima ir 2013 m. lapkričio 13–14 d. Vilniuje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Kultūros paveldas ir ES strategija *Europa 2020* – siekiant integruoto požiūrio“.

Paviršutiniškai žvelgiant, turizmas primena pramogavimą ir dykinėjimą. Valdžios žmonės nuolatos kalba apie turizmo skatinimą ir atrodo, kad pagrindinė turizmo funkcija – *generuoti pajamas*. Vis skaičiuojama, kiek pinigų turistai išleidžia viešbučiuose, kiek nuperka suvenyrų, kiek cepelinų sušveičia vietos užieigose. Į pramogavimą orientuojasi ir tujomis apdodintos, kiču trykštančios kaimo turizmo sodybos. Daug kalbama apie Lietuvos *garsinimą*, nerimaujama dėl to, kaip atrodysime kitiems, ką jie apie mus pagalvos. Tačiau turistai atvažiuoja ir išvažiuoja, o mes liekame. Todėl gerokai svarbiau, kaip atrodome patys sau, kaip jaučiamės, ar namai, kuriuose gyvename, yra jaukūs, saugūs. Jei gyvensime įdomiai, prasmingai, valyvai, tai ir atvykėliams atrodysime patrauklūs. Žinoma, svečiai, taigi ir turistai, skatina pasitempti, apsitvarkyti, o ir šiaip daro gyvenimą įvairesnį. Gerai nors retkarčiais pamatyti naujų veidų, tarsi pažvelgti į save iš šalies, tačiau ne šimtus tūkstančių kasdien. Įspūdingiausiuose pasaulio kampeliuose turistų minios sugriaua vietos žmonių gyvenimo ritmą, jie priversti keltis gyventi kur nors kitur, ištuštėja ne tik gatvės, bet ir ištisi kaimai, miestų rajonai.

Turizmas, apie kurį verta kalbėti, – tai ne vien smagūs pasivaikščiojimai gražiais takais, paklotais už ES pinigų. Į turizmą reikėtų žiūrėti pirmiausia kaip į vieną iš švietimo formų. Keliautojai, ypač jaunoji karta, vaikai, moksleiviai tuo būdu turėtų plėsti bendrąją akiratį, gilinti savo žinias apie Tėvynę, kad pamatytų jos grožį, susipažintų su istorijos paminklais, žadinančiais patriotinius jausmus. Praeities paminklų kasdieninė priežiūra irgi gali atlikti didelį auklėjamąjį vaidmenį, ypač kai pati bendruomenė ištraukia į šį procesą. O jų restauravimas rodo pavyzdį, kaip galima ir kodėl reikia saugoti paveldą. Kiekvienas praeities paminklas ne tik turi istorinę ir meninę vertę, bet dažniausiai yra ir naudingas daiktas. Vadinamoji pažangos ideologija pridaro labai daug žalos. Naikinami daiktai, griaujami pastatai, kurie galėtų tarnauti šimtmečius. Naujumas dėl naujumo, grynai vartotojiškas požiūris brangiai kainuoja ne vien todėl, kad nukenčia paveldas. Minėtoje konferencijoje buvo pateikta duomenų, kaip visi griovimai teršia aplinką, didina nelemtąjį šiltnamio efektą, nes sudaro mažiausiai ketvirtadalį to, kiek pribjauroja žmonija. Kai prieš 300 metų Anglijoje ėmė bręsti paveldosaugos idėjos, buvo sakoma: joks griovimas neduoda naudos niekam, išskyrus griovikus, kurie iš to pelnosi.

Vienas iš konferencijos leitmotyvų – paveldo ir vietos bendruomenės santykis. Nuo seno žinoma, kad be aktyvaus vietinių žmonių ir savininkų dalyvavimo veiksminga paveldo apsauga neįmanoma, o ir mažiau

prasminga. Kad paveldas labiausiai reikalingas tiems, kurie su juo kasdien susiduria, tarsi žinome, bet ne visada tą įsisąmoniname.

Lietuvos provincija nyksta, miesteliai, kaimai tuštėja, ir tai skausmingas faktas. Manyti, kad tą skatina vien ekonominės priežastys, būtų pernelyg paprasta. Ne mažiau žmonėms trūksta savo vertės pajautimo ir pagarbos, juos persekioja vienišumo, nereikalingumo jausmas. Slegia perdėtas valdininkų susireikšminimas, žemina socialiniai santykiai, kai darbdavys demonstruoja savo pranašumą prieš samdinį. Kartais tik tvirtos šaknys ir moraliniai ryšiai su gimtine gali išgelbėti nuo pagundos ieškoti laimės svetur. Vienas iš saitų, laikančių žmones arčiau namų, yra gerai sugyvenanti ir veikli bendruomenė, kurios nariu jautiesi. Pajusti savo vertę padeda ir paveldas – bažnyčios, dvarai, piliakalniai. Paprastai didžiuojamasi garsiais architektūros ir meno paminklais, bet vietiniams žmonėms kartais ne mažesnę reikšmę turi paprastas suvargęs raudonų plytų namas, gal buvusi mokykla, kurioje mokėsi kartų kartos. Gal kažkur yra akmuo, lieptas, kryžius arba laiptai iš senų girnapusių – tai, prie ko žmonės pripratę, su kuo susigyvenę, tampa savotiškais gimtinės ženklais. Antai Naujojoje Vilnioje tarp valdžios ir vietos gyventojų, daugiausia sentikių, kilo konfliktas dėl grindinio, kuriuo grįstas trumpas skersgatvis. Jų proseneliai XIX a. viduryje išgrindė gatvelę, pasistatė namus ir žmonės taip susigyveno su „šagališka“ savo aplinka, kad yra pasiryžę ją apginti. Atrodo, reikėtų džiaugtis, kad esama žmonių, pasirengusių kęsti nepatogumus, bet išsaugoti paveldą, jau vien todėl reikėtų juos paremti, bet paveldo institucijoms tai nepadarė įspūdžio. Gaila. Kai žmonės mato, kad su jais skaitomasi, socialinę jų savijautą yra visai kitokia.

Santykiai su paveldu yra sudėtingi ir įvairiapusiai. Kartais, kaip rodo ir Naujosios Vilnios pavyzdys, oficialios paveldo institucijos nevertina to, kas vietos bendruomenei yra svarbus, saugotinas dalykas. Nors dažniau būna atvirkščiai – vietiniai žmonės arba savininkai nesupranta kultūrinės turimo daikto vertės, jį žaloja, naikina. Paveldosaugininkai, pirmiausia,

žinoma, Kultūros paveldo departamentas (KPD), turėtų nuolat stebėti paminklų būklę ir patarti, padėti savininkams, kol dar nevēlu. Negerai, kai paveldosaugos įstaigos, užuot patarusios, padėjusios, tik draudžia, o kai šaukštai po pietų – baudžia. Pavyzdžių esama per akis, kad ir liūdnei pagarsėjęs „stiklainis“ Kaune, Laisvės alėjoje. Arba štai Putvinskio gatvėje ant tarpukariu pastatyto namo dabar išdygo naujas „šungrybis“, ir dar tuo metu, kai svarstoma to laikotarpio Kauno architektūrą įtraukti į UNESCO saugomų vertybių sąrašą.

Yra dalykų, kurie nuo vaikystės įsirėžia į atmintį, ko gero, labiau už regimus vaizdus. Tai garsai. Garsas varpo, išgirsto dar prieš gimstant, lydės visą gyvenimą, kad ir kur būtum, kad ir kokius varpus girdėtum. Konkretaus varpo skambesys yra savitas, būdingas vien tai vietai. Taip pat ir seni vargonai – vienas dalykas yra kur nors svetur klausytis šiaip vargonų, kad ir didelių, kad ir puikių. Visai kitas – girdėti balsą tų pačių vamzdžių, kurie skambėjo tėvams ir protėviams, nes tai yra, Maironio žodžiais tariant, „vienas, bet gyvas žodelis iš senųjų laikų“. Šveicarijos vargonų statytojas ir teoretikas Georges'as Lhôte teigia: *„Bažnyčios pastatas yra monumentas, o vargonai yra šio monumento balsas, bažnyčios dvasia. Be to, vargonai esą dar ir bendruomenės balsas, ją vienija, padeda giedoti, nukreipia į teisingą ritmą, be kurio nebūna ne tik muzikos, bet ir vienybės.“*¹

Vargonų poveikis gali išeiti už bažnyčios sienų, sutelkdamas ir platesnę bendruomenę. Netoli Skaudvilės yra Adakavo kaimas, kurio medinėje bažnytelėje, statytoje 1793 m., stovi maždaug tuo pat metu Karaliaučiuje įsigytas barokinis 7 registrų pozityvas. Tai labai įdomus, didelės meninės vertės, palyginti gerai išsilaikęs, dar sovietų okupacijos metais tvarkingai restauruotas instrumentas. Yra pagrindo spėti, kad jį sukūrė žymiausias XVIII a. Karaliaučiaus meistras Adamas Gottlobas Casparinis. Pozityvą nuodugniai ištirti panoro žinomi vokiečių restauratoriai. Apmatuojuojant reikėjo išimti vamzdžius, tad viskas buvo išvalyta, pašalinti defektai, atsiradę per tris dešimtmečius. Pavyko nustatyti, pagal kokią

darną vargonai buvę suderinti. Ši patirtis pravers, restauruojant kitus Lietuvos vargonus. O tąkart Adakave kilo nemažas sujudimas ir susidomėjimas, svečiai gyveno pas kaimo mokytojus, šie į bažnyčią pažiūrėti darbų vesdavo mokinių ekskursijas. Kai darbas buvo baigtas, Adakavo bendruomenei surengtame koncerte vargonavo europinio lygio atlikėjai, istorinių vargonų žinovai Martinas Rostas ir Krzysztofą Urbaniakas. Buvo padarytas įrašas, išleista kompaktinė plokštelė.² Atrodytų, beliko palaikyti bendruomenės nuotaiką ir vargonų būklę. Žinoma, vargonų restauravimas – tai tik pusė darbo. Ne mažiau svarbu ir sudėtinga toliau tinkamai juos naudoti ir prižiūrėti. Antraip dulkės užneš ne vien vamzdžius. Pagrindinis rūpestis tenka vietos vargonininkui, kuris turi sekti vargonų būklę, rūpintis, kad gedimai neįsisenėtų. Retkarčiais apsilankyti, pasidomėti derėtų ir paveldosaugininkams. Atsakomybę už paveldą turėtų jausti ir koncertuojantys profesionalūs vargonininkai, Muzikos ir teatro akademijos (LMTA) auklėtiniai. Nėra taip paprasta įsiklausyti į bendruomenės poreikius, suvokti jos galimybes, parinkti repertuarą, kuris parodytų, atskleistų vargonų grožį ir vertę.

Apie tai pagalvoti ir pasišnekėti atsirado proga pernai spalio viduryje, kai bažnyčiose dar pakankamai šilta, tad galima griežti. Keturi vargonininkai ir istorinių vargonų žinovai – Bernardas Vasiliauskas, Gediminas Kviklys, Göranas Grahnas iš Stokholmo ir Vidas Pinkevičius surengė koncertą Tytuvėnų bažnyčioje. Rūpėjo ir pasižiūrėti, kaip atrodo vargonai po 2013 m. šventovę nusiaubusio gaisro.

Tytuvėnai – nuostabus Lietuvos kampelis, supamas ežerų, miškų, kalvų. Ne veltui jau tarpukariu tai buvo žinoma kurortinė vietovė. Didžiausia miestelio įžymybė yra Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir vienuo-



1789 metų vargonai Tytuvėnuose

lyno ansamblis – vienas puikiausių baroko paminklų, o barokiniai dviejų manualų vargonai, bažnyčioje pastatyti 1789 m., yra labai įdomus, savitas instrumentas. Lietuvoje buvo treji labai panašūs, greičiausiai vieno meistro vargonai – Troškūnuose, Tytuvėnuose ir Kurtuvėnuose. Instrumentas su visa įranga ir vamzdynu išliko iki mūsų dienų tik Tytuvėnuose. Kiti XX a. pradžioje buvo perstatyti. Juos dirbusio meistro vardas nėra žinomas, nors daugiau ar mažiau pagrįstų spėlionių esama. Tytuvėnų vargonai tradiciškai priskiriami Vilniaus meistrui Mikalojui Jansonui (1720–1791). Tai daroma, remiantis išoriniu panašumu su Troškūnų bažnyčios vargonais (1787 m.), mat yra žinių, kad juos statė Jansonas, nors ir čia kyla klausimų, nes tais pačiais metais už Troškūnų vargonų pabaigimą (*dorobienia organu*) sumokėta Mateušui Račkovskiui.³ Ši pavardė Troškūnuose minėta ir vėliau. Tytuvėnų archyvuose jokios pavardės aptikti nepavyko, bet štai „trečią brolių“ – Kurtuvėnų vargonus 1792 m., taigi jau po Jansono mirties, tikrai pastatė Račkovskis. Kiek vėliau (1803 m.) jis sukūrė vargonus Joniškėlyje.⁴ Kiek žinoma, nuolatinė Račkovskio gy-

venamoji vieta buvo Rozalimas – miestelis, esantis ne per toliausiai nuo visų keturių minėtų vietovių. Be to, Račkovskis vienu metu prižiūrėjo pačios Kurtuvėnų bažnyčios statybas, net nubraižė jos fasadą.⁵ Joniškėlio vargonų statymo dokumentuose jis prisistatė kaip Žemaičių seniūnijos architektas (*Architekt Xiętwą Żmudzkiego*).⁶ Beje, Lėno (Latvija) bažnyčioje 1809 m. vargonus pastatęs Tomas Pranciškus Dreinovskis irgi pasirašė esąs Žemaičių seniūnijos architektas ir vargonų meistras.⁷

Peršasi mintis, kad Tytuvėnų vargonus sukūrė irgi Račkovskis, nes Jansonas tada buvo jau garbaus amžiaus, bebaigias septintą dešimtį. Vargu ar jis galėjo vykti dirbti į kaimą, esantį už 200 km nuo Vilniaus. Suprantama, šie samprotavimai sudaro keblumų teorijai, kuri sklandžiai išdėstyta, nors tvirtais faktais ir neparemta.⁸ Kas iš tikrųjų pastatė Tytuvėnų vargonus, vargu ar sužinosime, nors erdvės tyrinėjimams dar esama, instrumentas toli gražu nėra ištirtas iki galo. Kad ir kas būtų šių vargonų autorius, jų vertės tai nekeičia, pareigos kuo atsakingiausiai juos restauruoti, prižiūrėti ir naudoti nemažina. Pagal tuos laikus ir Lietuvos tradicijas Tytuvėnų bažnyčios vargonai buvo dideli – jie turi du manualus, 24 registrus. Visuose XIX a. inventoriuose rašoma, kad vargonai turėjo 30 registrų, tačiau tiek buvo ne registrų, o rankenų, kuriomis jungiami ne vien registrai, bet ir pagalbiniai įrenginiai, tarp jų – varpelis dūmėjui. Per šimtą metų nė vienai inventorizacinei komisijai nekilo ūpas užlipti ant vargonų choro ir apžiūrėti instrumentą atidžiau. Įdomesnis 1897 m. inventorizacijos aktas – nustatyta, kad *vargonai senoviniai. Jų tonai nepaprastai malonūs (nuostabūs). Jų fasadas labai gražus. Bet jų būklė, deja, labai prasta, klaviatūra aptriušusi, atviri vamzdžiai smarkiai užteršti ir, aišku, neveikia, kiti vamzdžiai sulaužyti, prabadyti aštriais instrumentais ir sutaisyti taip, kad iš 30 balsų, kuriuos turi šie puikūs vargonai, atsiliepia tik keli, o ir tie nedera. Matyti, kad pirmtakai jais nesirūpino. Be to, labai nutriušęs didelis langas už vargonų, per jį smelkiasi ir lietus, ir sniegas, darantys žalą vargonams*.⁹ Vyskupas sufraganas Antanas Baranauskas

liepė vargonus sutaisyti, tačiau tada tai nebuvo padaryta. Kas, ką ir kaip darė vėliau, žinome mažai. Kad priekyje atsirastų daugiau vietos chorui, visi vargonai buvo pastumti gilyn, iki pat bažnyčios galinės sienos. Panašu, kad tai padaryta apie XX a. pradžią, kai Lietuvoje buvo kilęs chorų sąjūdis ir kone kiekvienoje bažnyčioje susibūrė gana didelis choras. Tais laikais buvo pastumta į kitą vietą daug barokinių vargonų.

1979 m. tuometinis Tytuvėnų klebonas kun. Ričardas Mikutavičius kreipėsi į Respublikinį kultūros paminklų restauravimo trestą. Šiam trestui priklausiusi Vargonų dirbtuvė (jai vadovavo šių eilučių autorius) darbą atliko per dvejus metus. Buvo perklijuotos jau visiškai suskeldėjusios, nebesandarios oro skirstymo dėžės, kiek įmanoma sutvarkytas vamzdynas, padaryti trūkstanti vamzdžiai, atlikti kiti darbai. Žiūrint dabartinėmis akimis, darbą atlikome neblogai, nes beveik nieko neperdirbome, nepakeitėme, nesugadinome. 2000 m. parėmus p. Almos Adamkienės fondui, vėl buvo atliktas šioks toks remontas, vargonai išvalyti, suderinti, pašalinti atsiradę defektai. Tai padaryta, rengiantis Tarptautinės vargonų statytojų asociacijos (ISO – *International Society of Organbuilders*) kongresui. 2000 m. liepos mėnesį Baltijos šalyse lankėsi žinomi vargonų meistrai iš viso pasaulio, nuo Australijos, Japonijos, Europos iki JAV ir Kanados. Šis kongresas reiškė, kad Lietuvos vargondirbystės menas pripažįstamas tarptautiniu mastu. Pakeliui į Tytuvėnus buvo aplankyta Šiluvos koplyčia, kurioje 120 kongreso dalyvių gana pakenčiamai sugiedojo „Marija, Marija“ (gaidos ir tekstas buvo įteikti iš anksto). Tytuvėnuose ta proga šv. Mišias aukėjo vyskupas J. E. Eugenijus Bartulis. Orai buvo lietingi, bažnyčia sausakimša, tad kol po pamaldų atėjo laikas koncertui, vargonai subrinko, klavišai pradėjo strigti. Vargonavo anglas Andrew McCrea, o du prityrę vargonų meistrai iš Vokietijos stovėjo šalia ir atkeldinėjo stringančius klavišus. Nepaisant to, koncertas vaizdžiai atskleidė plačias menines Tytuvėnų vargonų galimybes. Po kelių savaikių, saulėtą rugpjūtį klaviatūros veikė be priekaištų ir vietos vargonininkas net nebeprisiminė, kurie klavišai strigę.

Šiuo metu vargonų būklė yra geresnė, negu būtų galima tikėtis po gaisro. Žinoma, jie labai užteršti, reikės išimti visus vamzdžius ir kruopščiai išvalyti, o tada išlįs ir daugiau trūkumų. Kadangi duplelės ne itin tvarkingos, be to, kadaise, perstumiant vargonus, buvo pakeista ortakių sistema, visam instrumentui šiek tiek trūksta oro. Istorinių vargonų derinimas yra labai sudėtingas ir atsakingas dalykas. Per ankstesnius remontus jie buvo suderinti tolygiai kaip šiuolaikiniai fortepijonai. Tačiau tikrą savo skambesio grožį istoriniai vargonai atskleidžia tik atitinkamai juos temperavus, t. y. suderinus pagal pritinkančią darną. Kokia ji buvo Tytuvėnuose, dar teks pasukti galvą. Anksčiau buvo likę nerestauruoti liežuvėliniai registrai – toji vargonų skambesio „druska“. Tik apie 2004 m. atsirado galimybė prie jų grįžti: į EK programą TRUESOUND, skirtą istorinių vargonų liežuvėlių metalo tyrimams, greta kitų buvo įtrauktas ir Tytuvėnų vargonų liežuvėlis. Trijų Europos šalių mokslo įstaigos ir penkių šalių vargondirbiai visokiausiais būdais aiškinosi, iš kokių metalo lydinių ir kokiais būdais buvo dirbami barokinių vargonų liežuvėliai. Pagal TRUESOUND programą buvo numatyta rekonstruoti Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios A. G. Casparinio vargonų registrą *Vox humana*, nes originalas buvo nepataisomai suniokotas. Pavyzdžiu paimti, todėl nuodugnai ištirti ir apmatuoti Tytuvėnų vargonų registro *Vox humana* vamzdžiai. Pagal juos latvių meistras Janis Kalninis rekonstravo registrą *Vox humana* Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios vargonams. Naudojo metalą, išlietą ir apdirbtą pagal senąją technologiją, kurią nustatė TRUESOUND programa. Pasak pripažinto autoriteto prof. Haraldo Vogelio, šių Casparinio vargonų Vilniuje *Vox humana* yra *geriausia, kokią tarp rekonstruotųjų jam tekę girdėti. Tai ir liežuvėlių metalo rekonstrukcijos nuopelnas*.¹⁰ Taigi dabar jau būtų galima nepriekaištingai restauruoti ir Tytuvėnų liežuvėlinius registrus.

1980 m., kai buvo restauruojami drožiniai, liko neištirta vargonų prospekto polichromija. Dabartines šiek tiek operetines spalvas parinko ir jomis nudažė pats kunigas Mikutavičius. Prospekto restauravimas – vienas iš būsimų didesnių ir įdomesnių darbų.

Paprastai vargonai tvarkomi vėliausiai, kai bažnyčioje baigiami visi kiti remonto darbai, keliantys dulkes, darantys stiprų poveikį drėgmės ir temperatūros režimui. Deja, Tytuvėnuose tų darbų galo nematyti, tad vargonais reikėtų rūpintis jau dabar. Jie turi gyventi, kad žmonės galėtų jais džiaugtis. Buvo keistoka, kai per „Baroko kelio“ koncertus nė karto nesuskambėjo vargonai, nors Tytuvėnuose tai turėtų būti pagrindinis tokių koncertų akcentas. Matyt, kai kuriems koncertų organizatoriams vargonai yra per aukštai, per toli, netelpa į akiratį. Koncertuojantys vargonininkai irgi ne visada nusiteikę sėsti prie istorinių vargonų, dažnai neturi parengę tinkamo repertuaro.

Tytuvėnų vargonai – ypatingas instrumentas. Jau vien tai, kad jie turi du manualus, bet visai neturi pedalų, yra retas dalykas, keliantis atlikėjams ypatingus reikalavimus. Tais laikais Lietuvoje panašių vargonų būta ir daugiau, vadinasi, buvo ir atitinkamas repertuaras, ir vargonavimo tradicija, kurią kol kas mažai pažįstame. Minėtasis Andrew McCrea, pamatęs Tytuvėnų vargonus, apsidžiaugė – pasak jo, tai esą *idealūs Carlo Philippo Emanuelio Bacho vargonai*. Šis Johano Sebastiano Bacho sūnus laikomas vienu didžiausių klasikinės sonatos kūrėjų. Per koncertą ISO kongrese McCrea vargonavo C. Ph. E. Bacho sonatą, ir ji skambėjo tikrai išraiškingai.

Martinus Rostas, 2009 m. parengęs Lietuvos istorinių vargonų plokštelę, taigi gana artimai susipažinęs ir su Tytuvėnų vargonais, laikosi priešingos nuomonės – Tytuvėnų vargonai yra toli nuo Šiaurės Vokietijos, Hamburgo, taigi ir nuo C. Ph. E. Bacho vargonų tradicijos. Tytuvėnuose santykinai daug 8 ir 4 pėdų registrų. Tiek spalvos, tiek garsumo skirtumai yra nedideli, o ir jų intonacija švelni, veikiau vokalinė. Žemos mikstūros tinka groti pilnais akordais ir tai tik su 16 pėdų registru, bet jos netinka vienbalsei ar dvibalsei polifoninės struktūros muzikai, atliekamai mažų registrų skaičiumi. Kadangi Tytuvėnų vargonai neturi pedalų, populiarus, chrestomatinis barokinis repertuaras šiems vargonams neprieinamas. Tačiau XVIII a. antrojoje pusėje, o ypač į pabaigą, klasicizmo muzikai pedalų dažnai nebereikėjo, nes dažniausiai buvo griežiamas klavyro

repertuaras. Anot Rosto, Tytuvėnų vargonams geriausiai tiktų kūriniai iš pietų vokiečių, italų ir katalikiško Habsburgų (Austrija, Čekija) repertuaro, galantiška XVIII a. klavyro muzika.¹¹ Juoba kad didelė manualų apimtis (4 su puse oktavos) irgi linksta klavyro pusėn. Pavyzdžiui, Saksonijoje tais laikais dar gana retai būdavo peržengiama 4 oktavų apimtis.¹²

Tokie skirtingi vertinimai, požiūriai tik patvirtina, kad Tytuvėnų vargonai net tarptautiniu mastu yra savitas, unikalus instrumentas. Reikia juos ne tik saugoti, bet ir rasti tiek progų, tiek būdų jais pasidžiaugti, pirmiausia, žinoma, patiems tytuvėniškams. Ilgainiui galėtų atsirasti galimybė rengti tarptautinius interpretacijos seminarus – būtų įdomu, pavyzdžiui, C. Ph. E. Bacho muziką išgirsti „kitomis ausimis“. Pirmutinis dabarties rūpestis – vargonų būklė. Galima nieko nelaukiant sutvarkyti prospektą, o tai didelis darbas, reikės statyti pastolius. Galima užlopyti ar net ištaisai perklijuoti senąsias ketverias pleištinės dumples, atkurti liežuvėlinius registrus, be to, būtina kone kasdien pagriežti visais registrais, kad neuždulkėtų vamzdžiai.

Tytuvėnai yra ypatinga vieta, bažnyčios ansamblis išskirtinis, o vargonai neturi sau lygių Lietuvoje. Tačiau ir kitur esama žmonių, ne mažiau susigyvenusių su savo aplinka, nors gal ne visada pastebinčių, kokios vertybės juos supa. Padėti, kad jie suprastų turimo paveldo vertę, kad imtų juo rūpintis, – paveldosaugos institucijų misija. Žinoma, lengva pasakyti. Dar daug reiks padirbėti, kol bus sutvarkytas kultūros vertybių registras. Šiais laikais beveik visos informacijos ieškoma internete, bet klampioje KPD interneto svetainėje „žmogus iš gatvės“, nežinodamas specialių dalykų, vargu bau ką suras. Galima net pamanyti, kad sutvarkyto kultūros vertybių registro išvis dar nėra arba kad didžioji paveldo dalis į registrą neįtraukta. O juk turėtų būti ne tik lengva rasti bet kurį paveldo objektą, turėtų būti pateikiamos ir naujausios žinios apie jo būklę, kas jį restauruoja, kas yra restauravimo programos autorius, ir t. t.

KPD veikla bus tiek sėkminga, kiek jis suras bendrą kalbą su vietos bendruomene. Jeigu staiga būtų apsi-

spręsta daugiau dėmesio (ir lėšų!) skirti meno vertybių priežiūrai, jų restauravimui, iškart paaiškėtų, kad trūksta tų išmanančių ir tam pasišventusių žmonių. Todėl KPD mieliau imasi keleto didelių, milijonus kainuojančių projektų, kurių įgyvendinimas ir aiškesnis, ir efektingesnis, ir naudingesnis. Architektai braižo, mūrininkai mūrija. Kai dirbama plačiais mosta, negi aiškinsiesi, kokios tapybos pėdsakai glūdi po antruoju tinko sluoksniu, kokie kadaise buvo laiptų porankiai ar durų vyriai... T turistui, praeiviui fasado vaizdas vis tiek atrodys puikus, o ką jau ir kalbėti apie reginį iš paukščio skrydžio.

Nėra abejonės – stogas visada pirmiausia turi būti tvarkomas, taip pat ir virš Tytuvėnų vargonų. Tačiau tai – stogdengių darbas. Tikrieji restauratoriai dirba tokius darbus, į kuriuos dažnai žiūrima per padidinamąjį stiklą. Tai nepaprastai įdomūs ir svarbūs dalykai.

Europos Sąjunga skiria nemažai pinigų paveldui tvarkyti ir pritaikyti turizmo reikmėms. Tikėkimės, kad bus atsižvelgta į poreikius ne vien tų turistų, kurie linksmi vaikštinėja plačiai dairydami, bet ir tų, kurie nori susipažinti su sudėtingesniais dalykais, pavyzdžiui, išgirsti unikalių vargonų skambesį. ■

¹ Georges Lhôte, Aufgaben und Planung von Orgeln heute / *Ars Organi*, 1981, Heft 3, S. 161.

² Casparini – Orgel in der Pfarrkirche des hl. Johannes des Täufers zu ADAKAVAS/Litauen, Baltische Orgel Centrum Stralsund, 2010. *Gema*.

³ MAB RS F 43 18584, I. 171, 218.

⁴ VU F. 201–104, I. 21.

⁵ Rimantas Gučas. Lietuvos vargonai. Vilnius. *Petro ofsetas*, 2009, p. 41.

⁶ VU F. 201–104, I. 21.

⁷ Įrašą vargonų viduje rado latvių restauratorius Alvis Mielbards.

⁸ Girėnas Povilionis. Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokykla: meistro Nicolauso Jantzono fenomenas, *Lietuvos muzikologija*, t. 12, Vilnius, 2011, p. 135–147.

⁹ LVIA, F. 696, ap. 2, b. 853, I. 4.

¹⁰ Įrašas vargonų restauravimo dienyne 2006.

¹¹ Iš laiško autoriui.

¹² Ulrich Dähnert, Historische Orgeln in Sachsen, Leipzig, 1980.

Arthur HERMANN

„VOKIETIS“ VASARIO 16-osios GIMNAZIJOJE 1959–1966 m.

Vasario 16-osios gimnazija buvo įsteigta daugiau kaip prieš 60 metų. Spauldyme dažnai rašoma apie šios gimnazijos veiklą, ypač naujesniais laikais. Tačiau iki šiol neišleistas išsamesnis veikalas apie ją, nesurinkti buvusių mokytojų, mokinių atsiminimai. Užjūryje atsidūrę dipukai paskelbė nemažai liudijimų apie laiką, praleistą pabėgėlių stovyklose, išleista ir mokslinių leidinių apie jų gyvenimą po karo Vokietijoje, bet Vasario 16-osios gimnazija, įkurta 1950 m., jau atslūgus dipukų bangai, čia tik paminima. O tie dipukai, kurie pasiliko Vokietijoje, jų vaikai ir su šia gimnazija tiesiogiai susiję asmenys iki šiol sutartinai tyli. Kyla klausimas, kodėl? Juk tai vienintelė mokykla, nuo pokario laikų veikianti už Lietuvos ribų. Šioje gimnazijoje yra dėstę apie pusšimtis lietuvių mokytojų, ją lankė pora tūkstančių lietuvių mokinių, mažiausiai 300 iš jų vėliau studijavo, taigi yra raštingi žmonės. Gal dabartinė jos padėtis ir yra gilesnė priežastis nerašyti apie praeitį? O gal trūksta tik kieno nors pirmo atsiminimų, kurie sukeltų norą pasisakyti? Todėl ir skelbiu tai, ką atsimenu, kad padrašinėčiau kitus.

Peržiūrėjęs moksleiviškus 1960–1966 m. savo dienoraščius, nusprendžiau trumpai pristatyti tų laikų Vasario 16-osios gimnaziją. Tiesą sakant, juose paminėti tik svarbiausi dienos įvykiai be kokių nors

platesnių komentarų. Kalbama apie geresnius ar prastesnius pažymius, sporto varžybas, vėlesniais metais – apie pirmuosius bandymus prisigretinti prie merginų. Vis dėlto vienur kitur šmėsteli ir pastabos apie klasės draugus, mokytojus, svarbesnius gimnazijos įvykius, kurie jau buvo išsitrynę iš atminties, o dienoraščiai vėl atgaivino pasąmonėn nuslinkusią patirtį. Suprantu abejones dėl atsiminimų vertės, kadangi jų autoriai nutyli tai, kas jiems nemalonu, ir kuria mitus apie savo gyvenimą. Mėginsiu kiek įmanoma to išvengti, nors akivaizdu, kad į praeitį vis tiek žvelgiu dabarties akimis.

Kai kalbama apie Vasario 16-osios gimnaziją, ypač iškeliami jos nuopelnai lietuvybei Vokietijoje, net Europoje ir apskritai visoje išeivijoje, pabrėžiamas didelis visų egzilio lietuvių solidarumas, – kad išlaikytų gimnaziją, jie dešimtmečius aukoję pinigais. Užsimenama ir apie suteiktą galimybę išeiti į mokslus darbininkų ir vargingesnio sluoksnio lietuvių vaikams. Kažkodėl lyg ir nepastebėtas lieka faktas, kad šią gimnaziją lankė ne tik dipukų atžalos, bet ir nemažai vaikų, augusių Lietuvos vokiečių, klaipėdiečių ir mišrioje šeimoje. Į lagerių mokyklas jie nepateko, nes turėjo vokiečių pilietybę ir negalėjo ten gyventi. Dauguma iš jų buvo evangelikai, kurie dar ilgus dešimtmečius gimnazijoje



Vasario 16 d. minėjimas 1966 m. Abiturientai Arthur Hermann ir Elzė Morozovaitė įneša vėliavą

sudarydavo apie 30 proc. visų auklėtinių. Gimnazijos vadovybė priimdavo mokinius, nekreipdama dėmesio nei į jų pilietybę, nei į tautybę, svarbu buvo, kad tėvai kilę iš Lietuvos. Dalis šių mokinių čia pateko ne tiek tautiniais, kiek materialiniais sumetimais, nes iki 1960 m. už vokiškų aukštesniųjų mokyklų lankymą reikėjo mokėti, o Vasario 16-osios gimnazija tuo laiku prašydavo, kad tėvai susimokėtų pagal išgales, taigi dauguma nemokėjo nieko. Po 1958 m. prie tokių mokinių prisidėjo vaikai tų, kurie pagal Vokietijos ir Sovietų Sąjungos sutartį buvo išleisti iš sovietinio rojaus, nes iki 1941 m. turėjo Vokietijos pilietybę. Vien 1958–1962 m. iš sovietinės Lietuvos į Vokietiją persikėlė daugiau kaip 14 000 asmenų, tarp jų nemažai vaikų ir paauglių, kurie vokiškai nemokėjo, tad į vokiškas aukštesnias mokyklas netiko, o specialių mokyklų tokiems repatriantams dar nebuvo įkurta. Taigi Vasario 16-osios gimnaziją, kur dipukų vaikų darėsi vis mažiau, papildė šie atvykėliai.

Vokietijoje užaugę lietuvių vaikai, kurie lankė vokiškas pradinės mokyklas, nes lietuviškų nebuvo, ateidami į lietuvišką gimnaziją ne visi laisvai kalbėjo lietuviškai. O naujieji atvykėliai, lankę lietuviškas mokyklas, lietuvių kalbą laikė gimtąja. Tiesa, dauguma tėvų nedrįso siųsti vaikų į lietuvišką gimnaziją, juk į Vokietiją jie atvyko kaip vokiečiai. Valdžios įstaigos nepatarė, bent

jau nesiūlė, bet ir nekludė repatriantams leisti vaikus į lietuvišką mokyklą, o maždaug nuo 1961 m. pradėjo net atskirai remti gimnazijoje besimokančias naujųjų atvykėlių atžalas, beje, už jų švietimą sumokėdavo daugiau nei už dipukų vaikus. Taigi dalis šeimų, ypač namuose kalbančių lietuviškai, matė čia gerą išeitį savo vaikams – Lietuvoje pradėtus mokslus tęsti iki pat abitūros, nes vokiškose mokyklose jiems tai būtų buvę neįmanoma, bent jau labai sunku. Anuo metu vokiškas gimnazijas lankė tik maždaug 5 proc. vaikų iš darbininkų šeimų ir nepasiturinčiųjų sluoksnio, daugiau negu pusė visų vaikų pasitenkindavo tuo, kad baigdavo bendras ir nemokamas liaudies mokyklas (*Volksschule*). Taip ir mane, keturiolikmetį, kai 1958 m. atvykau į Vokietiją, iš pradžių pasiuntė į *volkschule*, nors Lietuvoje po septynmetės buvau pradėjęs lankyti vidurinę mokyklą. Tą *volkschule* baigiau per metus, nors vokiškai beveik nesupratau. Liko tik vienas

kelias – į fabriką. Mat iš liaudies mokyklos patekti į gimnaziją nebuvo galima, nes apsispręsti reikėdavo iškart po pradinės mokyklos baigimo, sulaukus dešimties metų. Tad sužinojęs apie lietuvišką mokyklą, pasirinkau šią galimybę. Kai 1959 m. pavasarį atvykau į Vasario 16-osios gimnaziją, mane paskyrė į ketvirtą klasę, nors pagal amžių tikau į šeštą, bet man, nemokančiam anglų kalbos, blogai kalbančiam vokiškai, pirmiausia reikėjo pasivyti klasės draugus. Vėliau tokių mokinių, atvykusių beveik tiesiai iš Lietuvos, daugėjo, nors jie niekada nesudarė moksleivių daugumos. Gana greitai apsipratę su ypatinga šios gimnazijos padėtimi, šiek tiek pajvairindavo jos, vis dar gyvenančios dipukų epochos šešėlyje, kasdienybę, tačiau atsivežė visai kitokį nusistatymą Lietuvos atžvilgiu. Dipukai gyveno prieškarinės Lietuvos atsiminimais, jos gedėjo, ją idealizavo ir nenorėjo turėti nieko bendra su LSSR. O ten praleidusieji visą pokarį, pažįstantieji visus prisitaikymo prie sovietinės realybės variantus, gerokai blaiviau vertino šalies padėtį.

Jei neklystu, čia buvau pirmas arba vienas pirmųjų mokinių iš Lietuvos. Neprisimenu, kad būčiau pastebėjęs kokių nors esminių dėstymo skirtumų (aišku, turinio atžvilgiu skirtumai buvo dideli), kaip tą pasakoja kai kurie vyresni repatriantų vaikai, vėliau perėję į vokiškas gimnazijas. Jie stebėjosi, kad čia mokytojai drąsina mokinius pasakyti savo nuomonę, nedėsto vien iš vadovėlių kaip sovietinėje Lietuvoje, kur tiesiog pakartodavo knyginius tekstus. Palyginęs Vasario 16-osios gimnaziją su Lietuvos mokyklomis, dar ir vidurinėmis, kokių nors didesnių pedagoginių skirtumų neįžvelgiau. Ir vienur, ir kitur disciplina rėmėsi mokytojo autoritetu, daugiau ar mažiau laikytasi vadovėlių turinio. Aišku, kūno bausmės čia netaikytos, ne taip, kaip tarpukario Lietuvoje (apie tai man yra pasakoję tėvai), išskyrus muzikos ir geografijos mokytoją Motgabį, kuris su šypsena prieidavo prie nedrausmingo mokinio, pliaukštelėdavo jam antausį ir vėl linksmas grįždavo prie savo stalo. Tačiau visi mokytojai, bent jau iki šeštos klasės, labai mėgdavo nedrausmingus mokinius išvaryti iš pamokos. Už durų ne kartą buvau atsidūręs ir aš. Vyresnėse klasė-

se, kur dėstė jau daugiausia vokiečių mokytojai, tiek pedagogikos, tiek disciplinos atžvilgiu beveik viskas pasikeitė, mokytojai į mokinius mandagiai kreipdavosi Jūs, o ne Tu.

Greitai apsiprasti šioje gimnazijoje man padėjo tai, kad visi bendraklasiai dar gana gerai kalbėjo lietuviškai. Po poros metų žemutinėse ir net vidurinėse klasėse padėtis pasikeitė, mokiniai tarp savęs šnekėdavosi jau daugiausia vokiškai. Tad iš Lietuvos atvykusiems mokiniams buvo labai lengva natūraliai išmolti vokiečių kalbą. Man šiuo atžvilgiu nepasisėkė. Per tuos vienus metus vokiškoje liaudies mokykloje buvau tik pradėjęs vokiškai susikalbėti, o čia, gimnazijoje, visi su manimi kalbėjo lietuviškai. Todėl mano vokiečių kalba tobulėjo pamažu. Lietuvių mokytojai buvo patenkinti, kad atvyksta mokinių iš Lietuvos, nes jie ryškiai prisidėdavo prie kitų auklėtinių lietuvinimo. Tačiau atvykėliams dėl to būdavo gerokai sunkiau įsigyventi vokiškoje aplinkoje.

Dipukai, kurie iki 5-ojo dešimtmečio pabaigos gyveno aliantų prižiūrimuose lageriuose, su vokiečiais nepalaikė beveik jokių ryšių. Kai pabėgėlių stovyklos buvo panaikintos arba apie 1951 m. galutinai perleistos į vokiečių rankas, dipukai ir toliau bendravo tik tarpusavyje ir nelabai orientavosi vokiškomis aplinkybėmis. Tai būdinga ir vyresnio amžiaus lietuvių mokytojams, kurie per visą pokarį dėstė tik lietuviškose mokyklose, daugelis net neišmoko vokiečių kalbos. Nekeista, kad Vasario 16-osios gimnazija dar kurį laiką gyveno gana užsidariusi, esą tik taip galima išsaugoti lietuviškumą. Be to, 1954 m. ji persikėlė į Hüttenfeldą – labai mažą kaimą su pora šimtų gyventojų, esantį atokiai nuo kultūros centrų. Visa tai prisidėjo, kad susiklostytų tam tikra geto ir lietuviškos salos atmosfera. Nors kaimiečiai nebuvo priešiški, bet gimnazija jie nesidomėjo, ji irgi palaikė su kaimu tik būtiniausius ryšius. Vis dėlto apie 1960 m. tas abiejų pusių abejingumas ėmė sklaidytis, gimnazijos mokiniai žaidė kaimo sporto komandose, užmezgė pirmuosius kontaktus su artimiausiomis vokiškomis gimnazijomis, jau net lankydavosi vieni pas kitus. O kaimo parduotuvės ir restoranai išsilaikė tik dėl čia

gyvenusių lietuvių gausos. Laiko apsilankyti kaime ar išvažiuoti kur nors toliau į kitus miestukus buvo nedaug – dvi valandos po pietų ir viena po vakarienės, o norintys kur nors nuvažiuoti sekmadieniais turėdavo apie tai pranešti. Dienoraštyje pasižymėjau, kad gimnazijos vadovybė atšaukė leidimą išeiti į kaimą po vakarienės ir dėl to įvyko pirmas streikas – mokiniai demonstratyviai sustojo prie vartų, valandą stovėjo tylėdami ir tik po to išsiskirstė. Draudimas buvo panaikintas. Gimnazistai sudarydavo kaimo jaunimo futbolo komandos stuburą, vyresnieji žaidė net pirmoje suaugusiųjų komandoje. Kai vienas abiturientas per varžybas susilaužė koją, ketinta vyresniųjų klasių mokiniams išvis uždrausti žaisti, bet ir to greitai atsisakyta. Tik vienas ne tiek raštu, kiek žodžiu išreikštas draudimas išsilaikė iki pat Andriaus Šmito direktoriavimo 9-ojo dešimtmečio pradžioje – drausta gimnazijos merginoms draugauti su kaimo vaikinais. Tarp gimnazistų netrūko porelių, kurios glamonėdavosi parke. Bet jei kokia gimnazistė užmegzdavo romaną su vokiečiu, jai grėsė ne tik griežti kaltinimai, bet ir išvarymas iš mokyklos. Gimnazistų grožis akino ne tik vietinį jaunimą, bet ir visokius iškrypėlius. Dienoraštis man priminė vieną gana pavojingą atsitikimą, kai parke buvo užpulta kiek nušaliau saulėje besikaitinanti gimnazistė. Laimei, nieko baisaus neįvyko. Policija ir patys gimnazistai ieškojo nusikaltėlio, tačiau jo taip ir nesugavo.

Gimnazijos vadovybė net į menkiausius nusižengimus reaguodavo labai greitai – nuo grasinimų, baudų iki išvarymo iš mokyklos. Nors mokinių skaičius mažėjo, netrūko tokių, kuriems mokslo metų viduryje tekdavo keliauti į namus. Gimnazija priimdavo mokinius, netikrindama nei jų sugebėjimų, nei noro mokytis, nenuostabu, kad nemažą dalį vėliau tekdavo išmesti arba juos atsiimdavo patys tėvai. Aišku, buvo atvejų, kai nieko kita nelikdavo – antai vienas mokinytis, atsivežęs iš namų pistoletą, dėl neatsargumo peršovė vienai mokiniai koją. Nelaimės aplinkybės aiškinosi policija. Gali būti, kad jis atsivežė ginklą, norėdamas medžioti antis ir žąsis, kurias kartais mėgindavome nušauti pasigamintais lankais ir ietimis, bet niekada nepataikė-

davome. Išvarydavo iš mokyklos ir dėl mažų prasižengimų, dėl disciplinos stokos. Užtekdavo pakartotinai pasipriešinti mokytojams arba, nepaisant draudimo, apsilankyti restorane, ir jau kviesdavo atvykti tėvus. Tai grėsė daugiau paaugliams, nes vyresniųjų klasių mokiniai, ypač kai sukakdavo 18 metų, turėdavo kur kas daugiau laisvių, jų beveik nebausdavo. Aišku, nereikėtų pamiršti, kad anais laikais ir iš vokiškų gimnazijų gana greitai išmesdavo dėl disciplinos stygiaus, dėl prastų pažymių, o internatuose galiojo ypač griežti paauglių auklėjimo ir dorovės reikalavimai. Vis dėlto būti išvartam iš lietuviškos gimnazijos svėrė daugiau, nes mokinių čia niekada nebuvo per daug, o ir pats išvarymas tiek jaunuolių, tiek jo tėvus sukompromituodavo visos lietuvių bendruomenės akyse.

Mokslas žemutinėse ir net vidurinėse klasėse buvo gana žemo lygio, tik paskutinės dvi prilygdavo vokiškoms gimnazijoms. Tai iš dalies lėmė labai sunki finansinė padėtis – mokytojai gaudavo palyginti mažas algas. Todėl pedagogų labai trūko, žemutinėse klasėse dėstė ir neturintys specialaus išsilavinimo. Pavyzdžiui, jaunam kunigui Dėdinui tekdavo dėstyti labai įvairias pamokas – nuo lietuvių kalbos iki matematikos. Kunigai dėstė lotynų kalbą, nors nebuvo išlavinti pedagogai. Mano laikais trūkstamt lietuvių mokytojų, pradėta vis daugiau imti vokiečių, išlaikiusių pirmus valstybinius pedagogikos egzaminus, tačiau dar neturinčių teisės dėstyti vokiškose mokyklose. Mokytojais ėmė ir doktorantus arba pensininkus. Per pirmus tris mano mokymosi metus anglų kalbą dėstė anglas Cummingas, dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą dėstęs Peterburge. Kad ramiai sėdėtume, jis žadėdavo pamokai baigiantis padainuoti rusiškų dainų. Bet anglų kalbos iš jo mažai išmokome, nors visiems rašė patenkinamus pažymus. Man tai buvo katastrofa, nes iš Lietuvos atvykau be anglų kalbos žinių, reikėjo pasivyti trejų metų kursą, nes Vokietijoje ją dėstė jau pirmoje gimnazijos klasėje. Anglų kalbą perėmęs dėstyti jaunas vokiečių mokytojas turėjo pradėti beveik nuo abėcėlės.

Jeigu kuris nors mokytojas susirgdavo arba neatvykdavo, gimnazija nesugebėdavo greitai jo pakeis-

ti. Pasitaikydavo dienų, ypač žiemą, kai turėdavome tik vieną ar dvi pamokas. Nenuostabu, kad silpnesni mokiniai atsilikdavo vis labiau. Į mokslo lygį tik paskutinius trejus metus buvo žiūrima rimtai. Manau, tai galėjo būti netgi tam tikra sistema. Mat be jokių egzaminų baigta šeštoji gimnazijos klasė prilygo realinės gimnazijos baigimui ir leido pereiti į profesinio lavinimo mokyklą. Tad šioje gimnazijoje gana lengvai gauti geri pažymiai palengvindavo kelią įgyti neblogai apmokamą profesiją. Gal todėl pusė ir net daugiau moksleivių pasitraukdavo iš gimnazijos su šeštos klasės atestatu, o tie, kurie likdavo, per paskutinius trejus metus turėdavo pasivyti Vokietijos gimnazijoms nustatytą lygį, kad išlaikytų abiturės egzaminus. Privačių mokyklų abiturientų žinias tikrindavo svetimi mokytojai. Be to, egzaminus jiems reikėjo laikyti raštu ir žodžiu, o valstybinių mokyklų abiturientai egzaminą žodžiu laikydavo tik tada, jei gimnazijos pateiktas įvertinimas neatitikdavo pažymio, gauto už abiturės rašto darbą. Privačių mokyklų įvertinimai nebūdavo pridedami prie abiturės pažymio. Reikalavimai nevalstybinėms mokykloms buvo kur kas aukštesni, todėl jų mokiniai negalėjo prieš abiturą jaustis ramūs. Nekeista, kad tuo laiku Vasario 16-osios gimnazijoje buvo labai sumažėję abiturientų. Prieš mus abiturą laikė tik viena moksleivė, o mes buvome keturiose, egzaminus išlaikė trys.

Atsidūriau Vokietijoje, jau įvykus vadinamajam ekonominiam stebuklui (*Wirtschaftswunder*), per patį atsigavimo įkarštį. Ėmė trūkti darbo jėgos, o uždarbis kasmet didėjo. Bet pabėgėlių gimnazijoje nuo jos įsikūrimo nedaug kas pasikeitė. Nupirktą gana apleistą XIX a. vidury pastatytą medžioklės pilaitę remontuoti trūko lėšų, mokiniai gyveno susispaudę, apie 20 jauniausiųjų buvo sugrūsti į didelę salę, vadinamą arklide, vidurinių klasių moksleiviai gyveno po keturis ar šešis viename kambaryje, tik vyresnieji po du. Berniukų ir mergaičių bendrabučiai turėjo po vieną dušą, kiekviename aukšte – tualetus ir prausyklas. Švarą palaikėme patys, kas savaitę tekdavo vaškuoti koridorių grindis, tualetus valydavo dažniausiai nubausti mokiniai. Iki 1965 m. pamokos vykdavo dviejuose barakuose, kur

vasarą būdavo per karšta, o žiemą per šalta. Čia veikė virtuvė ir valgykla. Klases šildė geležinės anglių krosnelės, kurias kūrendavome ir prižiūrėdavome patys. Visi mokiniai ir beveik visi lietuvių mokytojai valgėdavo bendroje valgykloje. Badauti, aišku, nereikėjo, duonos ir bulvių užtekdavo, bet visa kita buvo dalijama porcijomis, trūko vaisių ir įvairovės. Atsimenu vieną su tuo susijusį įvykį, dėl kurio man ir dabar ašys kaista. Po vakarienės, per kurią vėl pritrūko dešros ir sūrio, direktorius Bronius Liubinas paprašė, kad užeičiau pas jį atsiimti kažkokios premijos. Atsakiau, kad vietoj jos verčiau nupirktų dešros ir sūrio. Neatsimenu, ar už tokį įžulumą mane nubaudė, tačiau tą pusmetį turėjau sumažintą elgesio pažymį.

Iš neturtingų šeimų kilę vaikai dėl prastesnio valgio pernelyg nesisielėjo, kas turėdavo daugiau kišenpinigių, nusipirkdavo priedo. Vasaros naktimis, kai ūkininkai miegodavo, retkarčiais važiuodavome dviračiais į sodus vogti vaisių. Mano dienoraščiuose mirga paskolintų ir pasiskolintų pinigų sąrašai, pramaišiu su dejonėmis, kad baigiasi kišenpinigiai, nors kaime išleisti pinigus nebuvo kur, išskyrus maistą ir gėrimus. Retkarčiais nueidavome į kiną kitame kaime, dar rečiau nuveždavo į teatrą Mannheime. Vėliau reikėjo pinigų uždraustiems restoranams, kur žaisdavome stalo futbolą ir kitus žaidimus, dažniausiai užsisakydami tik po vieną kokteilį. Laisvadieniais, o jų netrūkdavo dėl visokiausių lietuviškų, vokiškų, katalikiškų ir evangeliškų švenčių, autostopu apsilonkydavome ir tolimesniuose miestuose. Apžiūrėjome ne tik artimo Mannheimo, bet ir Frankfurto, Bazelio, net Ciuricho meno muziejus, nakvodavome pigiuose jaunimo viešbučiuose. Per ilgesnes Kalėdų, Velykų ir vasaros atostogas važiuodavome namo, bet būdavo nuobodoka, nes ten neturėjome nei pažįstamų, nei draugų. Tad dažniausiai iš anksto susitardavome apsilonkyti pas bendraklasius, o per vasaros atostogas stengdavomės vykti į ilgesnes keliones, kurias mums siūlydavo kai kurie mokytojai ir lietuviškos organizacijos. Pavyzdžiui, evangeliškų mokytojas Fricas Skėrys kasmet rengdavo kelionę į vaikų stovyklą Norvegijoje, kur ir aš du kartus dalyvavau, katalikai siūlė atostogas

pas saleziečius Italijoje, kur ir mane, evangeliką, priėmė, o padedamas Kurgono, kuris lietuvių vaikams organizuodavo viešnages anglų šeimose, dvi savaites praleidau Anglijoje.

Gana dažnai nuvažiuoju į gimnaziją ir stebiuosi, kad dabartiniai mokiniai rodo tiek daug entuziazmo, stengdamiesi šalia mokslų ką nors patys susiorganizuoti. Mano laikais moksleivių iniciatyvos labai trūko. Daugiausia visko imdavosi mokytojai. Gimnazija turėjo šokių būrelį, chorą, katalikų kunigas rūpinosi ateitininkų veikla, evangelikų kunigas telkė evangelikus. Atsimenu, tik skautai vienu metu buvo gana aktyvūs, bet, pasikeitus tų entuziastų kartai, būrelis apskritai nustojo veikti. Mergaičių bendrabučio vedėja Tamošaitienė šeštadieniais kartkartėmis rengdavo šokius, sporto mokytojas Tautvydas Gailius, azartiškas krepšininkas, buvo sudaręs gerą krepšinio komandą, organizuodavo varžybas su kitų gimnazijų atstovais. Popietėmis mokiniai žaisdavo futbolą, rėkarčiais ir tinklinį parke. Tačiau neveikė nei literatūros, nei teatro būrelis, gal kad buvo likę labai mažai vyresniųjų mokinių.

Jų skaičius apskritai labai sumažėjo – nuo 180 apie 1955 m., liko tik 90. Nauji mokslo metai prasidėdavo spėliojimais, kas sugrįš į klases. Dienoraštyje radau bendraklasio Jurkūno laišką iš Anglijos – pranešė negrįšęs atgal ir prašė atsiųsti čia paliktus daiktus. Anksčiau gimnazija laikyta viena didele šeima, bet apie 1962 m. pradėjo skliti gandai, kad ji greitai užsidarys. Tų metų dienoraščiuose radau net keletą tokių mus visus bauginusių gandų. Vienu metu jau ir aš buvau pradėjęs ieškoti vietos kur nors kitoje mokykloje, ypač kai dėl vis dar nepakankamų anglų kalbos žinių man teko kartoti aštuntos klasės kursą. Pasilikau daugiau iš inercijos ir todėl, kad direktorius pažadėjo suteikti man papildomas anglų kalbos pamokas. Paskutinius dvejus metus mes, keturi abiturientai, pasinėrėme į pasirengimą abitūrai. Pradėjus statyti naują gimnaziją, buvo gautas kreditas iš Bonos ir Baden-Württemberg krašto, kiek aprimo ir gandai apie užsidarymą, gąsdinę tėvus. 1965 m. klasės persikėlė į naują pastatą, kur galėjome džiaugtis šviesa ir šiluma.

Mokytojai labai stengėsi auklėti mus lietuviška patriotine dvasia. Tėvynės praradimas, o gal ir tam tikras kaltės jausmas, kad pabėgo iš Lietuvos, skatino kalbėti apie gimtinę tik iš gerosios pusės. Idealizuoti vaizdai ir ilgesingos prakalbos darė poveikį ir mums, moksleiviams. Tvirtai tikėjome, kad nėra geresnių žmonių už lietuvius, kuriuos skriaudžia visi kaimynai. Net ir suaugęs aš dar ilgai netikėjau, kad lietuviai prisidėjo prie žydų persekiojimo, ir kai 8-ajame dešimtmety vokiečių spauda paskelbė dokumentus, įrodančius lietuvių kaltę, aš laiške tvirtinau, esą tai komunistų klastotė. Mes tikėjome Klaipėdos „su-kilimu“ ir doru lietuvių sugyvenimu su tautinėmis mažumomis, neabejojome, kad kunigaikščių laikais rusiškų žemių užėmimai buvo vien jų išvadavimas iš mongolų–totorių jungo. Tik apie Smetonos valdymą Lietuvos istorijos mokytojas, dailininkas Alfonsas Krivickas kiek tylesniu balsu išreikšdavo savo kiek kitokią nuomonę, negu išdėstyta vadovėlyje. Sunku pasakyti, kiek toks pasaldintas Lietuvos vaizdas vėliau, susidūrus su vokiška aplinka ir kur kas kritiškesne pasaulėžiūra, lėmė daugumos buvusių mokinių nenorą palaikyti ryšius su gimnazija. Jau porą kartų bandyta rengti ją baigusiujų suvažiavimą, bet dalyvių sulaukta labai mažai. Nedaug buvusių gimnazistų, ypač iš mano laikų, tapo lietuvių bendruomenės nariais. Žinoma, netrūksta ir kitų tokio atšalimo priežasčių, vis dėlto tenka klausti, kodėl buvę mokiniai taip nenoriai dalijasi atsiminimais apie Vasario 16-osios gimnaziją.

Šios mokyklos pamatu buvo laikoma lietuvybė ir religija. 7-ajame dešimtmetyje Vokietijoje daug kalbėta, rašyta apie ekumeninį judėjimą, universitetuose atsirado ekumeniniai institutai. Gimnazijoje tokio vienijimosi ženklų nebuvo, apie kokį nors suartėjimą nekalbėta, bendros pamaldos nevykdavo. Bet šiaip katalikai ir evangelikai, palyginti su tarpukariu, gimnazijoje sugyveno gana darniai. Buvo sudarytos geros sąlygos abiem konfesijoms išlaikyti savo tikėjimą. Vieni ir kiti turėjo savas religijos pamokas, eidavo į savas pamaldas, kurias lankyti buvo būtina. Mokiniai nelabai kreipė dėmesį, kas yra kas. Katalikai, būdami

dauguma, turėjo visur pirmenybę, juk mokytojavu net trys katalikų kunigai, du iš jų – Ladas Gronis ir Bronius Liubinas – kurį laiką ėjo net gimnazijos direktoriaus pareigas. Nežinau, kas būdavo per katalikų religijos pamokas kalbama apie evangelikus, bet spėjau, kad jų jau tikrai nevadino eretikais kaip prieš karą. Evangelikų religijos mokytojas Fricas Skėrys, kuris vėliau tapo ir kunigu, nepamiršdavo iškelti evangelikų konfesijos pranašumų ir mielai vardydavo visas katalikų padarytas skriaudas. Tačiau jo pamokos buvo gana nuobodžios. Kai man suėjo 18 metų ir jau galėjau apsispręsti dėl religijos pamokų lankymo, o katalikams pradėjo dėstyti jaunas kunigas Jonas Riaubūnas, užsimaniau bent kurį laiką dalyvauti jo pamokose. Riaubūnas sutiko, bet Skėrys pakėlė didelį triukšmą, gąsdindamas mano tėvus, esą noriu tapti kataliku. Direktoriui ir tėvams spaudžiant, turėjau atsisakyti noro artimiausiu susipažinti su katalikų tikėjimu. O tikrai lygiaverčių bendrų ekumeninių pamaldų teko dar ilgai laukti.

Atrodo, sąlygos blogėjo dėl dviejų esminių priežasčių. Kad gyvuotų tokia neįprasta ir nevokiška gimnazija, reikėjo labai energingo direktoriaus, perpratusio naują Vokietijos švietimo sistemą, kaip antai Andrius Šmitas – gimęs ir augęs Vokietijoje, jis sugebėjo įdiegti esmines reformas. Mano laikais direktoriai keitėsi dažnai: 1958–1960 m. šias pareigas ėjo dr. Jonas Grinius, 1960–1962 m. kunigas Gronis, nuo 1962 m. – kunigas Liubinas, beje, per porą metų sugebėjęs pagerinti gimnazijos finansinę padėtį, išrūpinti didesnę vokiečių įstaigų paramą, užmegzti glaudesnius ryšius su Baden-Württembergio krašto kulto ministerija (švietimo reikalus Vokietijoje tvarko kraštai), gauti lėšų naujam mokyklos pastatui, kad pagaliau baigtųsi pokarinis vargingas barakų laikmetis. Kita problema, sakyčiau, struktūrinė – tai moksleivių piramidė: anais laikais kur kas daugiau mokinių lankė žemutines klases, o vyresnėse jų vis mažėjo. Šiandien yra atvirkščiai: lietuvių mokinių mažiau žemutinėse, bet daugėja baigiamosiose. Atrodo, anuo laiku dėta daugiau pastangų lietuvių vaikus kiek galima anksčiau perimti iš vokiškų pradinių

mokyklų, negu verbuoti vyresniųjų klasių mokinius, mat mokslo lygis buvo gana žemas.

Perskaitęs, ką čia parašiau, pagalvojau: šie svarstymai gal kiek pernelyg kritiški. Pradedu net nuogąstauti, kad skaitytojai, pamatę vokišką mano pavardę, nuspręš, esą nieko gero nelauk iš vokiečio. Kai mokiausi Vasario 16-osios gimnazijoje, jau geras trečdalis mokinių buvo su vokiškomis pavardėmis. Gimnazijos garbei reikia pasakyti, kad nei vadovybė, nei mokytojai tokių moksleivių neišskyrė iš kitų, tik pavardes sulietuvindavo. O mes, turintys vokiškas pavardes, niekada nesudarėme „savo“ atskiros grupės ir nepabrėždavome jokio vokiškumo. Aš net nebūčiau galėjęs to daryti, nes visą ligtolinį gyvenimą buvau praleidęs tarp lietuvių – 14 metų Lietuvoje, 7 metai lietuviškoje mokykloje, tad į tikrąją Vokietiją patekau tik po abitūros, būdamas jau 22 metų. Man ir kitiems repatriantų vaikams Vasario 16-osios gimnazija suteikė galimybę išeiti į mokslus, nes patekti į vokiškas gimnazijas, kur dar ir dabar dauguma mokinių yra iš pasiturinčiųjų sluoksnio, neturtingose lietuvių šeimose augę vaikai anais laikais beveik neturėjo jokios galimybės. Įdomu, kad praturtėję lietuviai jau ir tada nesiuntė savo vaikų į vargingą Vasario 16-osios gimnaziją. Pozityviai vertinti reiktų ir gerą mokinių sugyvenimą tarpusavyje. Gerbtinos mokytojų pastangos mus mokyti ir auklėti, nors jų algos buvo visai menkos, finansinė gimnazijos situacija – sunki. Juk federatyvinė ir krašto valdžia šiek tiek remti privačias mokyklas, taigi ir Vasario 16-osios gimnaziją, pradėjo tik nuo 1960 m. Bet primokėdavo tik už mokslą, o internatas iki šiol negauna jokios paramos. Nuo Andriaus Šmito direktoriavimo pradžios 1983 m. daug kas pasikeitė – šiandien ši mokykla yra tapusi bendra lietuvių ir vokiečių gimnazija, įgijusia gerą, net išskirtinį vardą ir pripažinimą. Hesseno kraštas apmoka didelę dalį mokymo išlaidų, gimnazija turi tas pačias abitūros sąlygas kaip ir valstybinės mokyklos. Neabejoju, kad dabartiniai auklėtiniai apie Vasario 16-osios gimnaziją atsilieps kur kas pozityviau negu mano laikų moksleiviai. ■



Martynas ANYSAS

KLAIPĖDOS KRAŠTO PRIJUNGIMAS PRIE LIETUVOS*

1923 m. sausio 15 d. paminėti

Klaipėdos Licėjumo [mergaičių licėjaus] direktorius Orłowski įsteigė vėliau taip pagarsėjusią organizaciją „Deutsch-Litauischer Heimatsbund“. „Heimatbundas“ užsiėmė labai veiklia propaganda, kuri smarkiai palietė apie Tautinę tarybą susispietusių lietuvių patriotų veiklą. Daug politinių įvykių tuomet ir vėliau pateisino tą propagandą.

Klaipėdos krašto ūkis per šimtmečius buvo sujungtas su Vokietija, kuri buvo labai geras konsumentas žemės ūkio produktams. „Heimatbundui“ nesunku buvo įrodyti, kad susijungus su Lietuva ūkininkų padėtis žymiai pablogėsianti. Lietuva daugumoj buvo katalikiška šalis. Šiuo faktu „Heimatbundas“ lietuvininkus atitolino nuo Tautos tarybos ir juos pamažu įtraukė į savo organizaciją. Lietuvoj netrūko politinių ir ideologinių ginčų, kuriuos „Heimatbundas“ kruopščiai registravo ir prie kiekvienos progos panaudojo savo naudai. Lietuvoj pravesta žemės reforma buvo išdėstoma nepalankioj formoj. Reikia pasakyti, kad į žemės reformą beveik visi klaipėdiškiai žiūrėjo dideliu skeptiškumu. Jiems buvo sunkiai suprantama, kad iš vyriausybės pusės buvo galima taip griežtai laužyti šventas nuosavybės teises, įgytas per daug šimtmečių sunkaus darbo ir triūso. Klaipėdos krašte tokio priešingumo prieš dvarininkus ir didesnių žemės sklypų savininkus nebuvo.

Dėl to vėliau visi tuo reikalu Centro vyriausybės daryti propagandos žygiai neturėjo nei mažiausio pasisekimo. Dažnai išeidavo net atvirkščiai, pav. turint omenyje didelius Centro vyriausybės užsimotus nusavimus Klaipėdos uoste ir miesto apylinkėj 1937 m.

Visiems pasitarimams su generolu Odry ir vėliau su vyr. komisaru Petisné vadovavo iš lietuviškos pusės Jokūbas Stiklorius. Sunki buvo jo padėtis, nes iš kitos pusės krašto lietuvininkų dauguma nerėmė Tarybos politikos ir buvo pasidavusi priešingai politinei propagandai, esą daug geriau likti prie Vokietijos, arba jeigu tai nebegalima, bent pasidaryti freištatų. Freištatinkai nesitenkino tik propaganda, bet 1922 m. kreipėsi net į Ambasadorių konferenciją Paryžiuje, prašydami padaryti Klaipėdos kraštą freištatu. Su dalinai falsifikuotomis statistikomis, balansais apie egzistencijos galimybes ir kitais fantastiniais tvirtinimais buvo stengiamasi įrodinėti, kad Klaipėdos kraštas gali egzistuoti ir savistoviai.

Ir Lenkija pridėjo savo grašį Lietuvos užsienio politinę padėtį pasunkinti. Vilnius buvo okupuotas Želigovskio armijos. Lietuva keletą metų turėjo kovoti, Tautų sąjungoj atmesti įvairius unijos su Lenkija projektus. Kas nors iš mūsų gal atsimena žymųjį Hymanso projektą, kuris numatė abiejas valstybes sujungti. Reikia pažymėti ir vėlesnius pasitarimus Karaliaučiuje ir Ženevoje, kuriuose dalyvavo net pats maršalas Pilsuckis. Iš Lietuvos pusės ligi 1939 m. buvo karo

* Tęsinys iš KB nr. 1. Pabaiga.

stovis su Lenkija. Ne kartą buvo grasinimų iš Lenkijos pusės.

Reikia pasakyti, kad Lietuva kaip ir visa Pabaltija draugų užsienyje neturėjo. Pačiu Klaipėdos kraštu rūpinosi tik Prancūzija, nes jai rūpėjo sudaryti didelę Lenkiją, kuri galėtų atremti Vokietijos ir ev. Rusijos veržimąsi per rubežius. Mes, senesnio amžiaus žmonės, atsimename tas daugybes derybų Paryžiuje ir Ženevoje, kaip atstatyti senąją uniją tarp Lietuvos ir Lenkijos. Ir Sovietų Sąjunga vėliau pateikė aliantams savo reikalavimus dėl Klaipėdos uosto.

Galiausiai 1922 m. pabaigoj aliantai pradėjo rūpintis Klaipėdos klausimo galutiniu išsprendimu. Buvo pareikalauta, kad visų politinių partijų atstovai nuvyktų į Paryžių ir ten tartųsi dėl krašto politinio likimo. Aukštasis krašto komisaras Petisnė nustatė, kokios partijos turi siųsti savo atstovus į Paryžių. Vokiečiams turint daugiau partijų, pakliuvo Paryžiun ir daugiau jų atstovų.

Lapkričio pabaigoj delegacija atvyko į Paryžių, kur pasitarimai vyko prancūzų užsienio reikalų ministerijoj. Aliantų atstovų komisijai pirmininkavo tos ministerijos direktorius Laroche. Nors ir savaitę tartasi, bet neprieita prie jokio susitarimo. Vokiečiai ir vokietininkai reikalavo freištato, o lietuviai tarybininkai – prijungimo prie Lietuvos.

Kaip iš Erdmono Simonaičio 1951 m. sausio 11 d. paskelbto „Nepriklausomoj Lietuvoj“ straipsnio matyti, lietuviai – Simonaitis, Stiklorius, Labrencas ir Brakas aplankė aliantų atstovus jų atstovybėse. Buvo nuvykę ir pas patį Laroche, kuris juos maloniai priėmė ir į jų viešbutį atsiuntė savo vizitinę kortelę. Buvo jie ir pas Anglijos, Italijos ir Japonijos ambasadorius. Visi žadėjo pasirūpinti, kad klausimas būtų greičiau išspręstas, tik nepasakė kaip. Vien Japonijos ambasadorius visai nesivaržydamas pareiškė: „Jūsų kraštas yra gana toli nuo Japonijos, jis mums todėl negali būti toks artimas kaip aliantams Europoje.“ Tuo ir pasibaigė Paryžiaus pasitarimai.

Atėjo į pagalbą dideli politiniai įvykiai užsieny. Prancūzai, kaltindami vokiečių vyriausybę, jog ji nepristatanti sulig Versalio sutarties reikalingo kiekio anglių, nutarė patys pasiimti anglis iš Ruhro krašto. Beveik nelauktai, 1923 m. sausio 6 d. prancūzų kariuomenė pradėjo žy-

giuoti į Ruhro kraštą obalsiu: „Mes patys pasiimsim mums priklausančias anglis.“ Šitas žygis sukėlė didelį triukšmą ne tik Vokietijoje, bet ir aliantų tarpe. Net Anglijos karo metų draugystė su Prancūzija gerokai atšalo, nes prancūzai tai padarė be Anglijos vyriausybės žinios.

Lietuva Klaipėdoje po prancūzų okupacijos turėjo militarinę atstovybę. Iš pradžių *officier de liaison* buvo kapitonas Dymša, jo pagalbininkas – leitenantas grafas Tiškevičius. Abu kalbėjo prancūziškai. Vėliau Klaipėdon buvo pasiųstas atstovas amerikietis lietuvis Jonas Žilius.

Simonaitis viršų minėtame straipsnyje padėtį taip apibūdino: „Jis gal ir buvo pirmas, pas kurį iškilo mintis ruošti sukilimą.“ Apie tokį planą buvo galima tik labai atsargiai kalbėti, nes po delegacijos grįžimo iš Paryžiaus lietuviai buvo laikomi griežtoje Petisnė kontrolėje. Buvo galima kalbėti tik su vietiniais patriotais, kurie nebijojo ir savo gyvybe rizikuoti, savo šeimų gerovę aukoti ir kurių nervai išlaikė ruošti sukilimą. Reikėjo padaryti griežtą skrinimą. Todėl ir supranta, kad sukilime daugel iš žinomų senųjų veikėjų nedalyvavo. „Mes vieni, Mažosios Lietuvos žmonės, sukilimo negalėjome praveisti, nes neužteko mums vyrų ir neturėjome ginklų. Tam buvo reikalinga pagalba iš Didž. Lietuvos. Tačiau atskiros organizacijos mums irgi negalėjo padėti, nes joms taip pat trūko militarinių reikmenų. Pagalbą galėjo mums teikti tik vyriausybė. Bet su ja buvo sunku tartis. Ministeris pirmininkas nenorėjo tikėti, kad sukilimas pasiseks, ir iš aliantų pusės numatė visokių nemalonumų.“ Čia Jonas Žilius parodė savo ryžtingumą ir gabumą paveikti vyriausybę, kad ji duotų reikalingą pagalbą žmonėmis ir ginklais, kuriais būtų įmanoma privesti prie gero galo.

Prancūzų vyriausybė buvo per daug užimta Ruhro krašto okupacija. Sausumos kariuomenė buvo užimta prie Rheino. Jos pervežimas per Vokietiją dabartiniu metu buvo kaip ir neįmanomas. Karo laivynas galėjo atplaukti tik už nemažo skaičiaus dienų. Santykiai su Anglija dėl Ruhro krašto okupacijos buvo gerokai pailę. Iš ten nebuvo galima laukti pagalbos arba pritarimo. Italiją jau nuo 1922 m. spalio 20 d. buvo užvaldęs Mussolini, kurio uždavinys buvo įsitvirtinti Romoj. Japonija Klaipėdos reikalu buvo visiškai nesuinteresuota.

Petisné diriguojama ir direktorijos vykdoma administracinė politika pamažu privedė kraštą prie ekonominių sunkumų. Ūkininkai sunkiai tegalėjo parduoti kiaules Vokietijoje, nes ten dideliu tempu vyko infliacija. Medžių pirkliai negavo pakankamai miško, lentpjūvėms trūko darbo, prekybininkai taip pat buvo nepatenkinti dėl savo apyvartos. Tie visi apsireiškimai sukėlė ūpą prieš krašto valdovus: direktoriją ir prancūzų okupacinę valdžią. Šitie neigiami apsireiškimai vėlgi iš kitos pusės buvo pliusai sumanytam sukilimui, nes buvo galima skaičiuoti, kad krašto gyventojų dalis nestos su ginklu rankoje ginti aukštojo komisaro Petisné ir jo pagalbininkų.

Šiam ekonominiam ir finansiniam bankrotui besiplečiant, visai natūraliai ėmė populiarėti Klaipėdos krašto susijungimo su Lietuva idėja. Lietuvoje jau buvo įvesta pastovi valiuta. Litas buvo pamatuotas ant auksu padengto dolerio, o vokiečių markė vis didėjančiu greitumu smuko. Dėl vokiečių markės smukimo labai susirūpino krašto ūkininkija, nes gautieji už jų parduotus žemės ūkio produktus pinigai vis greičiau nustojo savo vertės. Atsargesnieji lietuviai ūkininkai jau buvo pradėję savo žemės ūkio produktus parduoti lito valiuta, kuri krašte vis daugiau įsigalėjo. Klaipėdos krašte kaip ir pačioje Lietuvoje pradėjo kilti mintis šitą susijungimo klausimą pagreitinti, darant savo rūšies *coup d'état*. Smulkiau apie tai prieš porą metų rašė a. a. Jonas Budrys, anų laikų dalyvis vėliau įvykusiame žygyje.

Slaptuose pasitarimuose paaiškėjo, kad pasirošimas tokiam žygiui negali įvykti pačiame Klaipėdos krašte, kuris saugojamas susijungimui priešingai nusistačiusios prancūzų kariuomenės, ir kad pirmieji faktiniai žygiai turi būti daromi Lietuvoje, kuri turi laisvas rankas tame reikale. Eventualinį sukilėlių kariuomenės vadą ir būsimus krašto direktorijos narius turėjo duoti Klaipėdos krašto sukilėliai.

Šiuo pasaulinės ir vietinės krizės metu kilo sumanymas tuojau imtis žygių – įvykdyti vienu smūgiu abiejų kraštų sujungimą.

1923 m. sausio 9 d. Šilutėje susidarė Krašto gelbėjimo komitetas, kurio priešakyje atsistojo Martynas Jankus, nariais buvo Jurgis Strekys, Jurgis Lėbartas, Vilius

Šaulinskas ir Jurgis Bruvelaitis. Gelbėjimo komiteto atsisaukime buvo pasakyta, kad:

1. Klaipėdos Krašto Direktorija ir Klaipėdos Valstybės taryba esanti atstatyta.
2. Gelbėjimo Komitetas paimąs krašto valdymą į savo rankas.
3. Buvusiam Krašto Direktorijos nariui Simonaičiui pavedama per tris dienas sudaryti naują Direktoriją.
4. Abiejose krašte vartojamos kalbos gauna lygias teises.
5. Visiems senosios Direktorijos nuteistiesiems politiniams kaliniams grąžinama laivė.
6. Valdininkai turi likti savo vietose ir sąžiningai eiti savo pareigas.
7. Algos būsiančios išmokamos aukso valiuta.
8. Ramybei užtikrinti krašte skelbiamas išimties stovis.
9. Nusižengimai prieš viešą tvarką būsia baudžiami išimties padėties teismų.

„Valdant svetimai okupacinei valdžiai, tokį manifestą paskelbti, sukilimą ruošti ir jį pravesti, – man 1937 m. kartą Bitėnuose pasakė patriarchas Martynas Jankus, – buvo labai pavojingas dalykas, galėjo net gyvybę kainuoti, jeigu jis nebūtų pasisekęs.“

Iš pradžių sukilėlių vadu buvo numatytas tūlas žymus ūkininkas iš Pagėgių apskrities Budrius, buvęs karininkas vokiečių armijoje. Atėjus lemtingai valandai, jis išsigando sukilti ir pasitraukė į pietus nuo Nemuno. Tuomet sukilėlių vadovybę paėmė aukštesnis Kauno Saugumo policijos valdininkas Palavinskas, save pasivadindamas mažalietuvišku vardu Budrys. Ilgokai buvo manoma, kad sukilimas vadovaujamas mažalietuvio-klaipėdiečio.

Prasidėjo suruoštas sukilimas. Jau sekančią dieną ėjo sukilėliai per senąją sieną į Klaipėdos kraštą, kur jie gavo sustiprinimo iš vietinių lietuvių. Viena grupė ėjo iš Žemaitijos Kretingos ir Gargždų link Klaipėdos, pakeliui rasdama pasipriešinimo iš Krašto policijos ir freištatinių pusės. Antroji grupė žygiavo Katyčių ir Smalininkų rajone link Pajėgių ir iš čia link Klaipėdos, kurios apylinkę ji pasiekė apie sausio 14 dieną.

Budrys ėjo pirmyn visu atsargumu, nes sukilėlių buvo per mažai daryti žymesniems kariniams žygiams. Bet jų jėgos augo greitai. Prisidėjo daug vietinių T. P. K. veteranų.

Už poros dienų sukilėliai buvo arti Klaipėdos miesto, čia jie rado didesnę pasipriešinimą iš Klaipėdos krašto policijos, freištatinių ir apie tuzino prancūzų kareivių. Budrys pasiuntė į miestą parlamentarų su prašymu pasiduoti ir atitraukti karines pajėgas. Prašymas buvo atmestas.

Prancūzų okupacinė kariuomenė buvo susirūpinusi, kaip elgtis, kai ją pasiekė žinios apie sukilimą krašte. Ji užklausė savo vyriausybę, bet gavo įsakymą likti nuošaliai ir nedalyvauti šiame konflikte. Todėl reikia atmesti kai kuriuos aiškinimus laikraščiuose, kad sukilėliai nugalėję prancūzų okupacinę kariuomenę ir ją nuginklavę. Prancūzų kariuomenė liko kareivinėse, išskyrus kai kurias sargybas, kurios budėjo tam tikruose punktuose. Visas batalionas gerai ginkluotos kariuomenės labai greitai būtų apsidirbęs su mažai ginkluotais sukilėliais.

Tuo tarpu ėjo stipri politinė ir diplomatinė veikla. Vokietijos vyriausybė, išgirdusi apie sukilėlių senosios sienos peržengimą, tuojau alarmavo Ambasadorių konferencijai apie tariamą Lietuvos vyriausybės saivališką žygį. Ji tai darė per kitą draugingą valstybę, nes Vokietija dar nebuvo Tautų Sąjungoje ir negalėjo tiesiogiai veikti. Jau sausio 10 d. anglų ir prancūzų pasiuntiniai darė demaršą Kaune, atkreipdami Lietuvos vyriausybės dėmesį į įvykius Klaipėdos krašte. Buvo sakoma, kad tuomet nebuvo galima pasiekti pirmininko Galvanausko, kuris buvęs išvažiavęs į provinciją ir niekas nežinojo jo adreso. Sausio 11 d. Lietuvos Vyriausybė atmetė santarvininkų protestą, nurodydama, kad sukilimo priežastys glūdinčios Klaipėdos krašto žmonių nusivilyme. Tą pačią dieną Ambasadorių konferencijos pirmininkas Poincaré Lietuvos vyriausybei pranešė, kad Santarvės vyriausybės atsakomybę dėl įvykių Klaipėdos krašte dedančios Lietuvos vyriausybei, reikalavo, kad Lietuvos vyriausybė atšauktų visus savo piliečius, dalyvaujančius sukilime. Ministras pirmininkas Galvanauskas dementavo šias žinias, bet pažymėjo, kad Lietuvos savanoriai esą pasirošę peržengti sieną. Galvanauskas sausio 15 d. pranešė pirmininkui Poincaré, kad Lietuvos vyriausybė nemananti daryti jokio spaudimo Ambasadorių konferencijai ir jos nutarimams, bet šie turį atitikti Versalio sutarties dvasią, kad kraštas būtų prijungtas prie Lietuvos.

Tomis sukilimo dienomis visoje Vokietijoje buvo ruošiami protesto mitingai, laikraščiai buvo pilni Lie-

tuva šmeižiančių straipsnių. Prūsijos karalystės seimo rūmuose (*Herrenhaus*) Berlyne kasdieną buvo šaukiami mitingai ir priimtos griežtos vienbalsės rezolucijos prieš Lietuvos saivališką elgesį. Bendrai iš pradžių buvo nuomonė, kad Lietuva tai daranti su Ambasadorių konferencijos sutikimu, panaudodama dabartinę vokiečių sunkią politinę padėtį (vyko Ruhro krašto užėmimas ir su juo didysis angliakasių streikas). Atvirkščiai, Mažoji Lietuva niekuomet nedrįstų daryti tokio saivališko žygio.

Sukilėliai sausio 14 d. stovėjo prie Klaipėdos, kuri buvo apsupta dideliu ratu. Prancūzai, apginklavę krašto policiją ir privatinius asmenis, laikė tokią apsigynimo liniją: jų gynimosi linija kairiuoju sparnu rėmėsi krantine, eidama pro Aulaukio dvarą, Luisenhofą, pro Sendvario ir Rumpiškės dvarą, pietuose pasiekė Gedmino dvarą. Sukilėlių štabas buvojo Gindulių kaime, rytuose nuo Klaipėdos.

Sausio 15 d. 3 val. ryto sukilėliai užėmė Sendvarį (*Althof*) prie Klaipėdos ir paėmė į nelaisvę prancūzų leitenantą Soulier, penkis kareivius, 17 policijos valdininkų bei vokiečių savanorių ir devynis kulkosvaidžius. Penktą val. ryto gynėjai jau įžengė į miestą, ir, freištatinkams atsitraukus, iš pietų užėmė Danugos (Akmenės/Dangės) upės liniją. Apie pietus prancūzai pasitraukė į prefektūrą, kur dar įvyko atskirų susirėmimų. Savanoriai, norį nuleisti prie prefektūros plevėsuojančią prancūzų vėliavą, susidūrė su prancūzų sargyba, kuri neleido to daryti. Buvo susišaudymų. Galiausiai vienas sukilėlių įmetė rankinę granatą ir užmušė 2 prancūzų kareivius. Čia žuvo ir keli sukilėliai. Už užmuštus prancūzus Lietuvos vyriausybei teko sumokėti aukštą atlyginimą žuvusių šeimoms. Esą prefektūroje prancūzai buvo nuginkluoti.

Visą laiką ėjo sukilėlių parlamentarai pas prancūzų komisarą Petisné. Jis, negaudamas jokios paramos iš savo vyriausybės, galiausiai sutiko su įvykusių faktų, kad sukilėliai yra paėmę miestą ir jame šeiminkauja. Reikia dar pažymėti, kad dieną prieš tai senoji direktorija laivu apleido Klaipėdą. Buvęs direktorijos narys E. Simonaitis sudarė dabar naują direktoriją, į kurią paėmė nariais Reizgį ir Toleikį.

Sausio 15 d. vakare vėl įvyko didelis protesto susirinkimas *Herrenhause*. Pirmininkas piktu balsu pranešė, kad visi protestai nieko nepadėję, nes lietuviai jau



Minint Lietuvos nepriklausomybės dieną, Klaipėdoje pirmą kartą žygiuoja sukilėliai. 1923 m. vasario 16 d.

šiandien esą užėmę Klaipėdą, o prancūzų kariuomenė nieko nedariusi, kad Lietuvą sudraustų. Paskaitė griežtą protesto raštą ir prašė jį priimti atsistojimu. Po to pirmininkas pasakė, kad protestas priimtas vienas balsais, išskyrus tris ponus, kurie neatsistojo, nes jie esą Lietuvos pasiuntinybės atsiųsti kaip šnipai. Pasi-girdo pikti balsai, kur tie šnipai esą, kad jiems galėtų atsilyginti. Tų žodžių pabūgęs, pasiuntinybės spaudos atašė Flašenbergas, žydu tautybės, pradėjo bėgti iš posėdžio salės. Kai kurie įtūžę demonstratoriai veržėsi iš suolų jį pagauti ir jam atsilyginti. Pirmininkas turėjo daug vargo juos nuraminti, kad jie nedarytų jokių neapgalvotų žygių, kurie galėtų pasunkinti Vokietijos jau ir taip sunkią politinę situaciją. Tad Flašenbergui pavyko išbėgti be aptrankytų šonkaulių. Be jo tame posėdyje buvau aš bei pasiuntinybės sekretorius Pranas Gižas; kadangi mes buvome nepažįstami ir nebėgome, mums nieko blogo nenutiko.

Po šių įvykių prancūzų atstovas Kaune Padovani sausio 17 d. pranešė Galvanauskui, kad Lietuvos vyriausybės pareiga esanti atstatyti tvarką ir kad būtų atstatytas didžiųjų valstybių autoritetas Klaipėdos krašte, ir kad

tuoj bus siunčiama į Klaipėdą specialinė komisija sudaryti naują direktoriją.

Gelbėjimo komitetas, motyvuodamas kadsantarvininkai neskuba spręsti Klaipėdos klausimo pageidaujama forma, jau sausio 19 d. susirinko Šilutėje į nepaprastą posėdį. Jame buvo priimta deklaracija dėl Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos. Ji buvo pasirašyta Martyno Jankaus ir visų Gelbėjimo

komiteto narių bei 60 kitų asmenų, daugiausiai ūkininkų. Jų vardus galima rasti Volsonoko parašytoje knygoje „Klaipėdos problema“, išleistoje Rytų bendrovės Klaipėdoje 1932 m.

Neilgai buvo lemta valdyti Simonaičio sukilėlių Direktorijai. Trumpai po sukilimo atvykusioji aliantų komisija griežtai reikalavo atstatyti demokratinę padėtį. 1923 m. vasario 15 d. buvo sudaryta pirmoji parlamentarinė Viktoro Gailiaus direktorija. Viktoras Gailius tam tikslui buvo atšauktas iš diplomatinės tarnybos Estijoje. Prieš tai, iki V. Sidzikausko paskyrimo pasiuntiniu Vokietijai, Gailius buvo *charge d’Affaires* Berlyne. Jo direktorija laikėsi pilnus dvejus metus.

Dar truko apie trejetą metų, kol buvo susitarta dėl Klaipėdos krašto statuso ir konvencijos. 1926 m. Klaipėdos kraštas formaliai buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Lietuva gavo Klaipėdos uoste išėjimą į jūrą, atvirą langą į pasaulį. Taip kaip Lietuvai yra svarbi vasario 16 d., taip Klaipėdos kraštui yra svarbus sausio mėnesio sukilimas, kuris padėjo pamatą kraštui susijungti su visa Lietuva.

Post Scriptum

Hitlerio vyriausybės kerštas
Simonaičio sukilėlių direktorijai

Hitlerio armijai Klaipėdą užimant, Simonaitis pasitraukė į Lietuvą nuo Hitlerio vyriausybės keršto, nes daug metų Erdmono Simonaičio vardas buvo linksniuojamas vokiečių nacionalsocialistinėje spaudoje ir galin game jų radijuje. Trečiam reichui užėmus ir Lietuvą, Simonaitis gestapo buvo susektas, areštuotas ir išbuvo koncentracijos stovykloje iki karo pabaigos.

Įvyko politinė ironija: Simonaitis, kaip ir jo ankstyvesnis bendradarbis Martynas Jankus, ir kiti, turėjo likti Vokietijoje, prieš kurios agresyvinę politiką jie su kitais mažalietuviais buvo kovoję. Dėl pažengusio amžiaus Simonaičiui nepavyko į užjūrį emigruoti. Nors pokarinės Vakarų Vokietijos politika kiek pasikeitė, bet Simonaičiui ji liko priešinga iki jo mirties. Jis buvusių priešų tapo įskųstas visose įstaigose. Teismai atmetė pakartotinius jo prašymus atlyginti už Kacete išbūtą laiką ir mokėti pensiją, kuri pagal Vokietijos įstatymus priklauso kiekvienam Hitlerio persekiotam ir nukentėjusiam Vokietijos ir aplinkinių kraštų gyventojui. Maitinosi iš kuklios senatvės pensijos ir dovanų, kurios protarpiais atplaukdavo iš užjūryje gyvenančių draugų ir pažįstamų.

Apie autorių:

Martynas Anysas (* 1895 m. gruodžio 5 d. Kintai, Šilutės apskritis – † 1974 m. sausio 29 d. Torontas) – Lietuvos teisininkas, istorikas, diplomatas. Studijavo Berlyno ir Hamburgo universitetuose. 1935 m. teisių daktaras. 1920–1929 m. Lietuvos pasiuntinybės Berlyne atašė, 1929–1934 m. konsulas Hamburge. 1934–1939 m. Klaipėdos gubernatoriaus patarėjas. 1936–1939 m. dėstė Klaipėdos, 1939–1941 m. Šiaulių prekybos institutuose. SSRS 1940 m. okupavus Lietuvą, atleistas iš instituto, pasitraukė į Vokietiją. Po karo su šeima emigravo į Kanadą. Vienas Kanados baltų federacijos steigėjų ir vadovų. Vyriausiojo Lietuvos iš-

Reikia pasakyti, kad be savo civilinės drąsos, kurią jis pakartotinai parodė, Simonaitis buvo tiesus valdininkas, pildęs savo pareigas kiek galėdamas geriau, nepanaudojęs jo užimamos tarnybinės vietos neteisingam reikalui. Net savo politinių priešų jis, būdamas aukštose pareigose, niekuomet nesistengė ekonomiškai nuskriauti arba subankrutinti, kaip kad politikoje dažnai daroma. Tuo jo nekaltino net hitlerinė propaganda. Jeigu jam būnant aukštose pareigose nepasisekė pasiekti to, kas buvo reikalaujama, tai ne Simonaičio kaltė, bet rezultatas neapgalvotų politinių žygių, kurie labai greitai subyrėjo.

Nebodamas visų turėtų politinių nemalonumų ir dabartinių sunkumų, Simonaitis liko ir toliau nepajudinamas Mažosios Lietuvos teisių gynėjas. Buvo nuolatinis Mažosios Lietuvos Tarybos valdybos narys arba pirmininkas ir dalyvavo įvairiose organizacijose iki savo mirties. ■

* Kalba netaisyta.

Gražinos Slavėnienės teigimu, šis Martyno Anyso straipsnis galėjo būti parašytas apie 1952 m. Toronte ir liko neskelbtas.

Kultūros barų nr. 1 išspausdintoje pirmoje straipsnio dalyje vietoj nuorodos „neiškaitomas žodis“ turėtų būti: „perdavė krašto **valdžią**...“

Karaliaučiaus oberprezidento pavardė – von Batocki (ne Datocki kaip parašyta).

laisvinimo komiteto, Mažosios Lietuvos rezistencijos sąjūdžio veikėjas.

Svarbiausi veikalai: daktaro disertacija *Lietuvos ir Lenkijos ginčas dėl Vilniaus krašto: Tarptautinio teismo rūmų 1931 m. spalio 15 d. sprendimas* (1934), *Klaipėdos krašto konvencija ir statutas einant nuolatinio Tarptautinio teismo Hagoje sprendimu iš 1932.VIII.11* (1935, vokiečių ir lietuvių kalbomis), *Senprusių kovos dėl laisvės su vokiečių riterių ordinu nuo 1230 iki 1283 m.* (1968), *Žymios lietuvių moterų padavimuose ir istorijoje* (su V. Anysiene, 1970), atsiminimai *Kova dėl Klaipėdos 1927–1939* (1978).

Daugiau apie jį – Mažosios Lietuvos enciklopedijoje ir Gražinos Slavėnienės straipsnyje „Mažosios Lietuvos sūnus“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1994 m., nr. 11. ■



Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

KĄ APIE BERNARDĄ BRAZDŽIONĮ SUŽINOME IŠ LAIŠKŲ

Bernardas Brazdžionis susirašinėjo su kolegomis, pažįstamais ir nepažįstamais gerbėjais, su įvairiuose kraštuose gyvenančiais tautiečiais. Dažnas laiškas turėjo antrąjį egzempliorių poeto archyve, kurį saugo Maironio literatūros muziejus, jų tūkstančiai. Jei būtų išleisti atskira knyga, o dar kartu su atsakymais į juos, nemažai sužinotume apie literatūros ir gyvenimo aktualijas. Juk kūrėjų laišakai – irgi kūryba, nestokojanti žavesio, puikiai atskleidžianti asmenybės bruožus.

Čia pateikiami Brazdžionio laišakai pasiekė mane iš Londono. Atsiuntė Kazimieras Barėnas, kuriam jie ir buvo skirti. Kodėl juos išskyriau iš kitų, kai pasirinkimas toks didelis? Pirmiausia todėl, kad tai dviejų bendraamžių, dviejų žymių kūrėjų, dviejų redaktorių, o dar ir universiteto, neužmirštamų *Alma Mater* Kaune, auklėtinių, ir likimo draugų iš Furthofo¹ laišakai. Be to, suteikia progą iš arti pajusti Brazdžionį XX a. antrojoje pusėje, be kita ko, teigusį: „Lietuviai visur tie patys. O kur sutinki artimus ir kolegas, ten jautiesi irgi beveik kaip namie, jeigu namais galima pavadinti pakeles, kuriose taip ilgai užsibuvome.“

Žinoma, čia pateikiama tik maža dalis laiškų, parašytų per keletą dešimtmečių.

Barėnas, šiaip jau skrupulingas užrašytam žodžiui, nepasilikdavo savo laiškų kopijų, juos rašydavo tik ranka. Tačiau čia rasite vieną ir paties Barėno laišką, adresuotą kolegai ir aptariantį būsimą kelionę: poetas ketino susitikti su Barėnu ir 1983 m. apsilankė Didžiojoje Britanijoje.

[1]

K. Barėnui 1954.II.16

Anglijoje

Bičiuli,

labai ačiū už knygą „Giedra visad grįžta“.² Ją perskaičiau su įdomumu ir su malonumu. Ypatingai malonu buvo matyti, jausti ir gyventi kartu su žmonėmis, kurie kaip gyvi yra tavo krašto, ir kuriuos tu kaip savo kaimynus puikiausiai pažįsti. Ima džiaugsmas, kad ir šiaurės Lietuva, iki šiol glūdėjusi tik geografijoje, išeina per beletristiką į žmones. Andai M. Katiliškis davė šiaurietiškus Gražiškius. O štai dabar Jūs į meno pasaulį išvedate Gulbinų parapiją su jos kaimais ir viensėdžiais, su Velniabala, išaugusia į Baltaberžius, pro kuriuos eina puikus vieškelis ir šviečia Nepriklausomoj Lietuvoj išaugusi mokykla. Miela buvo sutik-

ti žmonės, tikrus šiauriečius, kurie neturi nei tokio griežto, apskaičiuojančio „proto“ kaip suvalkiečių, nei tokių aistrų ir ilgai tveriančio keršto kaip dzūkų, nei tokios nevilties kaip žemaitiškoje Žemaitėje... Jie viską pergyvena greitai ir negiliai. Jie greit užmiršta skriaudas ir vėl tampa gerais kaimynais.

Gausia „folkloristine“ medžiaga įspūdį paliko „Teta Karolina“, o literatūriškai geru apipavidalinimu – „Balandžiai“. Tai viena iš gražiausių duoklių Nepriklausomos Lietuvos paminėjimui. Tą dalyką skaičiau klasėje, minint Vasario 16-ąją.

Man patiko ir ta per visą knygą pravesta giedra, kuri grįžta į žmogaus širdį. Pozityvi idėja ir jos laimėjimas – tai gražus meno veikalo privalumas, šalia to, kai veikalas yra pakankamai meniškai vertas.

Atsilygindamas siunčiu Jums savo „D. Kryžkelę“.³

Su geriausiais linkėjimais

Bernardas Brazdžionis

[2]

K. Barėnui,

Anglijoje 1954, rugpj. 24

Kolega,

baigdamas Lietuvių Beletristikos Antologiją, kreipiuosį dar į gyvuosius autorius, prašydamas sutikimo paimti ką iš jų kūrybos ar kviesdamas juos pačius parinkti ir atsiųsti. Kviesdamas antologijon, noriu, kad joje dalyvautumėt su savo „Balandžiais“.⁴ Ta novelė šviesiai vaizduoja mūsų Nepriklausomybės dienas, žmonių nuotaikas, švarias nuo bet kokių politinių kovų bei purvų, kuriais dar iki šiolei daug kas mėgsta taškytis.

Manychiau tik, kad būtų galima ją truputiuką kondensuoti, trumpinti, pačiai novelei nepakenkiant.

Būkite malonus tai pats atlikti ir nuorašą ar iškarpą iš knygos kaip galint trumpesniu laiku atsiųsti, nes veikalas atiduodamas spaudai.

Šios antologijos pobūdis istorinis: joje tilps apie 70 autorių, pradedant Valančium ir baigiant pačiais jautniausiais. Šalia kūrinių bus dedama trumpos žinios apie autorius bei kūrybos charakteristika. Renku ir autorių fotonuotraukas.

Tikėdamasis Jūsų palankumo ir laukdamas medžiagos, lieku su geriausiais linkėjimais

Bernardas Brazdžionis

Malonus kolega, 57, birželio 6

gavau laišką su žinia, kad LD⁵ su Jūsų naujosios knygos paminėjimu jau pasiekė Jus. Paminėjome pagal savo stilių. Gerai, kad iš anksčiau turėjau fotonuotrauką.

Bet štai kitą dieną gauname E. Lietuvį,⁶ kuriame randu nepaprastą staigmeną – entuziastingą k.[unigo – L. P.-K.] J. Kuzmickio rašinį mano pusamžio proga, priedo – foto, eiles... Čia jau ačiū maža. Bet tuo tarpu niekuo kitu nesumodamas atsilyginti, vien tą „ačiū“ ir tesiunčiu. Tikrai, nuoširdus ačiū.

Eilių į rinkinį⁷ dėkite kiek tinkamas. Autoriui dėl to tik malonu. O kad išėjus gausiu knygą, bus dar maloniau.

Beje, sveikinu naujose pareigose. EL Jūsų redakcijoje kultūringas ir įdomus. Malonu, kad jis, kaip ir LD, stengiasi išlaikyti objektyviąją liniją.

Jūsų „Karališkos dienos“ puikiai įrištas egzempliorius su autoriaus dedikacija mus pasiekė anksčiau negu leidyklos paminėjimui siunčiamasis, ačiū už jį, dėl to tuoju ir daviau „Liet. dienoms“ pasinaudoti.

Su geriausiais kolegiškais linkėjimais

Bernardas Brazdžionis

[3]

K. Barėnui, 1959, sausio 5

Nidos knygų klubas

Malonus Kolega Redaktoriau,

seniai rengiausi Jums rašyti dėl Klubo⁸ knygų. Prieš kiek laiko buvau išsitaręs, kad administracija siuntinėtų man įrištas, nes buvau susidaręs įspūdį, kad jos įrištos atrodys kaip jūsiškė „Karališka diena“, deja. Jau keli klubo leidiniai atėjo visai „nuogi“ – be jokio užrašo viršelyje, be aplanko. Tokia knyga man ne knyga, atrodo, lyg viršelis būtų suplėšytas ar pamestas. (Jas susikeičiau su „Liet. dienoms“ siunčiamomis minkštai įrištomis, bet knygiškai atrodančiomis.) Toliau man siuntinėkite vėl tik minkštais įrišimais.

Kai lentynoje sustatau į eilę visus Nidos leidinius, jie sudaro tam tikrą grupę, turi savo stilių (gaila, kad paskutiniai leidiniai nebeturi nugarėlėje Nidos vinjetės, turėtumėte ją grąžinti; būdama lentynoje, knyga matoma iš nugaros; nugara ją atestuoja). Mūsų knygų nugaros pasibaisėtinos.

Ar nenorėtumėte, kad apie Nidos klubą į „Liet. dienas“ būtų įdėtas iliustruotas reportažas? Tam reiktų pagrindinės medžiagos: Klubo istorija, redakcija, redaktoriai, administracija ir kt., kas, jūsų manymu, būtų verta ar reikalinga skelbti. Šalia žodinės medžiagos reiktų ir keletas fotonuotraukų – visos išleistos serijos knygų, redakcijos, vyr. redaktoriaus, ekspedicijos etc.

Pridėdau 4 asmenų adresus, jie norėtų būti nariais, kai ką kai kurie gal norės gauti iš senesnių leidinių, užklausti pasisakys patys.

Kas numatoma naujo? Skaičiau koresp. apie jūsiškį literat. vakarą Londone. Nekaip atsiliepta apie D. Sadūnaitę. Kaip jos mėginimai atrodo Jums iš arčiau ir gal daugiau mačius? Pridėta kažkokia svetimtautiška pavardė – ar tai vyro? Ar nevertėtų paminėti LD-se, jei sutiktumėte ką parinkti iš jos poezijos.

Su geriausiais linkėjimais kolegiskai

Bernardas Brazdžionis

[4]

K. Barėnui, 1959, rugs. 9

London, W. II

Malonus Bičiuli,
ačiū už laišką, ir dar netuščią – su Sadūnaitės eilėmis. [...]

Labai domiuosi Lietuviškaisiais namais, arba Lietuvių sodyba, kaip ją lietuviškai vadinate. Jau esu prašęs fotoreportažo p. Daunoro.⁹ Žadėjo rasti ir foto, ir žmogų, kuris parašytų. Nesulaukiau. Dabar pajuodinsiu Jus. Radau E. L-yje kažkieno įspūdžius. Jei būtų keletas nuotraukų, mielai panaudotume ir skirtume net porą puslapių. Ar įmanoma tai ateinančiam numeriui parengti? Juk fotonuotraukų, be abejo, turite pakankamai? Man labiau patiktų informuojantis tekstas. Gal toks kur buvo? Kur būtų namų istorija,

padėtis etc., kiek iš tolo suprantu, tai ne vien liet. įsitaigų buveinė, bet daugiau vasarnamis. O kaip su susirinkimais, ar yra jame salės etc. Norime „Lietuvių dienose“ duoti eilę reportažų apie Lietuvių namus visame plačiame pasaulyje. Duokite medžiagos apie savuosius, matote, kad nieko nežinau; nežino, be abejo, ir kiti, įdomu.

[...]

Tiek tuo tarpu. Daug geriausio –

Bernardas Brazdžionis

P. S.

Susidariau įspūdį, kad kaip ir Nida leidžia VI. Šlaito eilių rinkinį „Ant saulėgrąžos vamzdžio“. Ta proga norėtume autorių pristatyti „Lietuvių dienų“ skaitytojams. Asmeniškai jį labiausiai vertinu iš visų jaunųjų modernistų.

Padėkite ir čia mums: gaukite foto (tik kaip galima geresnę), surašykite biografinių davinių, pridėkite (nors ir korektūros lapuose) keletą nespausdintų dalykų ir atsiųskite per mėnesį (jei galima, ir greičiau) laiko – įdėtume į lapkričio nr.

Nežinau, kur autorius gyvena, tad kreipiuosi į Jus.

Iš anksto dėkoju.

Pridėdau vieną dolerį už du „vamzdžius“. (Kam taip nupigina poeziją? Skaitytojai nevertins!)

[5]

K. Barėnui Londone, 59.10.15

Malonus Bičiuli,

Ačiū už poetę Sadūnaitę, kurią štai jau matote LD-nų siunčiamoj atkarpoj. Perduokite Sadūnaitei geriausius linkėjimus.

Dabar laukiu skubiai VI. Šlaito iškarpų iš rinkinio ir naujų foto, nes noriu įdėti į LD lapkr. nr.

E. L-je radau, kad autorius šį savaitgalį dalyvauja lit. vakare ir pasirašinėja naują rinkinį jį įsigijusiems. Gaila, kad negaliu ten dalyvauti – tokia proga didelė šventė.

Daug linkėjimų!

B. B.

[6]

K. Barėnui,
Londone
Anglijoj 82, Kalėdos

Malonus Kolega,
baigiantis 1982-iesiems būkit pasveikintas su at-
einančiaisiais! Tebūna jie taip pat darbingi ir gausūs
kūrybinėmis malonėmis!

„Lietuvių dienų“ žurnalas jau turi surinkęs pokal-
bį su Jumis. Viename iš ateinančių metų numeryje
manoma jį panaudoti – tiktai reikėtų nuotraukos,
tinkančios LD viršeliui. Jūs pats ilgametis spaudos
bendradarbis ir redaktorius, tat nėra reikalo daug aiš-
kinti, kaip svarbu redakcijai susikalbėti su bendradar-
biu, kokio formato ta ar kita iliustracija turi būti ir
kaip ta ar kita iliustracija reikalinga, kad visas darbas
nebūtų atkištinis. Be to, būtų gera gavus ir nedidelį
(bent dviejų LD p.) beletristikos gabalėlį. Tikiuosi, kad
šie redakcijos pageidavimai nebus neišklaustyti. Data
nenustatoma: kuo greičiau, tuo geriau.

Pasinaudodamas proga, turėčiau ir vieną asmenišką
klausimą: esu pakviestas su literatūrine programa
dalyvauti Europos Liet. studijų savaitėje Vokietijoje,
Augsburge, liepos gale (24–31 d.). Teks pavažinėti po
Europą. Atėjo mintis užsukti ir pas Anglijos lietuvius,
į Londono Lietuvių sodybą, aplankyti „Eur. Lietuvio“
redakciją, Nidą, susitikti su Anglijoje gyvenančiais ra-
šytojais, aišku, Jumis, V. Šlaitu, L. Švalkum, A. Bučiu
ir gal kitais. Bet liepa – pati vasara, žmonės atosto-
gauja, išsiskirstę ir gal būtų sunku visiems į vieną vie-
tą susiburti. Pasakykite savo nuomonę. Galvoju, kad į
Angliją nuvykčiau pirmiausia, o jau iš ten – į Vokietiją
(ar Švediją, kur irgi ketinu užsukti).

Dar kartą geriausių linkėjimų!

Kolegiškai Bernardas Brazdžionis

[7]

Malonus kolega, 83.I.28

Ačiū už laišką ir medžiagą LD žurnalui: nuotrauka
viršeliui labai gera (ne be reikalo savaitės pensiją kaž-

tavus...), taip pat įdomus ir tekstas – ištrauka iš naujo
romano. Viskas jau surinkta – pateks į vasario nr.

O toliau – dėl to apsilankymo Londone. Džiau-
giuos, kad vieta nakvynei jau aiški, tikiuos, ne garsia-
jam parke.

Norėjau tik išnaudoti progą ir, pro šalį vykdamas,
susitikti su Sveiku, likimo bendru iš Furthofo, taip pat
kitais rašto žmonėmis [...]. Daugiau nieko. Bet kvieti-
mas susitikti su skaitytojais (vakaro atveju – klausyto-
jais) viliojantis. Jeigu tik atsiras būrelis tų klausytojų.
Bet, manau, kad ir Anglijoje tie patys lietuviai kaip čia,
Amerikoje ar Australijoje, kur sutikau daug „senų“ pa-
žįstamų, daug atvirų širdžių poezijos žodžiui.

Savo kelionės, kitaip sakant, iškeliavimo tikslios datos
dar nežinau. Žinau tik, kad Augsburge turiu būti liepos
24 d. Taigi mažiausiai savaitę turėsiu skirti Anglijai,
jei tikėtis surengti net dvi vakarones: vieną – savait-
galį (gal liepos 16–17), kitą – savaitės vidury. Kada ir
kur, tai jau jūsų, rengėjų, valioje. Darykite, kaip jums
išeina. Nes aš nežinau nei atstumų tarp Londono ir
kitų lietuviškų centrų (Notingamo, Mančesterio), nei
galimybių...

Kokio pobūdžio tie vakarai būtų? Paprastai visą
programą užpildau vienas; kai kur kai kas pagal ga-
limybes prideda ir savo „grašį“, nes nori pasirodyti ir
savieji, - ar tai deklamatoriai, ar kitokio meno atli-
kėjai. Vietiniai literatai paprastai nedalyvauja, duoda
svečiui pasireikšti. [...]

„Reklamos“ spaudoje ir plakatais, man rodos, reikia -
kitaip kaipgi žmonės žinos. Kai vykau anais metais į
turą – New Yorkas-Philadelphija-Baltimorė-Rocheste-
ris, - niujorkiečiai davė labai stambią „reklamą“. Už-
taigi ir „publikos“ buvo daug. Australiečiams jau pats
tolimo svečio atvykimas buvo „reklama“. Manau, kad
ir šiuo atveju „tolimas svečias“ bus savotiška atrakci-
ja. Tačiau, jeigu, kai patyrinėsi aplinkybes, reikalas
pasirodytų neįvykdomas, - nesirūpinkite. Pravažiuosiu
pasimatęs su lietuviais literatais, pralinksiu kaip nieko
neužkliudęs šešėlis pro Bairo, Šekspyro, Dikensio ir
kitų literatūros korifėjų miestą, ir to man bus gana.

Kolegiškai spaudžiu dešinę.

Bernardas Brazdžionis

Malonusi p. Bernardai,¹⁰ ačiū už laišką ir priedus.

Mes čia, rodos, išsiaiškinome dėl literatūros vakarų. Londone tokį suorganizuos Sporto ir socialinis klubas, kurio pirmininkas yra Stasys Kasparas. Vakaras būtų liepos 16 d.

Notingame viską organizuos „Šaltinio“ redaktorius ir leidėjas, ir ten esančio marijonų „Židinio“ vedėjas kun. dr. Stp. Matulis. Jis nori sekmadienį turėti didįjį svečių (liepos 17 d.). Kelionė iš Londono į Notingamą traukiniu trunka apie 1 val. 40 min. Lydėti į ten svečių jau man pasižadėjo S. Kasparas.

Kun. dr. Stp. Matuliui užsiminiau, kad į vakaro programą neprigrūstų ko nors, o viską paliktų svečiui. Sakau, jeigu jūs (Notingamo lietuvių) choras mokėtų kokią dainą pagal Bernardo Brazdžionio žodžius, tai taip, tada galėtų sudainuoti. Gal man dr. Stp. Matulis parašys tiesiogiai – daviau jam adresą.

Londone pagrindinis globėjas ir gidas po miestą pasižadėjo būti inž. Rostis Baublys, labai judrus ir gerai pažįstąs miestą. Jo namuose teks gyventi. Jo adresas: 55 Ringmer Ave., London SW6 5LP. Telefonas: 736-3093. Kai žinosite, kada būsite Londone, būtų gerai pora žodžių jam pranešti, tai jis, lankstus žmogus, galėtų nuvažiuoti sutikti.

Pradedama skelbti. Netrukus turėtų būti „E. Lietuvoje“ Klubo pranešimas. Vėliau bus detaliau. Kun. dr. Stp. Matulis turbūt skelbs ir „E. Lietuvoje“, ir „Šaltinyje“. Gal ir Klubas pasiprašys „Šaltinyje“. Be to, aišku, kunigai informuos bažnyčioje.

Poetams dar nesu davęs gando, kad susirinktų. Sakau, gal kai artės laikas. Gal ir nešaukti jų į vieną vietą, kur kam patogiau būtų atvykti?

Tai gal šiam kartui bus tiek.

Kazimieras Barėnas

Malonus kolega,

[...]

Idomu, kas dabar EL redaguoja? Vienam numerį

mačiau skelbimą, kad ieško redaktoriaus. Kažin ar tokiu būdu bus galima ką surasti. Reikia asmeninių kontaktų. Anksčiau sakėsi, kad Bronį Railą kvietę. Žinoma, drąsus žygis. Idealas, bet reikia atminti, kad iš Kalifornijos ne tik per toli ten keltis, be to, ir gamtos sąlygos jau būtų labai skirtingos, ir pratusiam (pripratusiam) prie amžinos vasaros ir sausros, nuolatiniai rūkai ir lietūs (kokius čia atvežė viešėdama karalienė neseniai) būtų nepakeliami. Ką gali žinoti, gal ilgainiui atsirastų toks žmogus, kaip „Draugui“ M. Drunga. Raštingų ir jaunų yra, bet jie raštingi tik angliškai, o lietuviškai – beraščiai. Raštingesnieji, kiek pastebėjau, subėgo į „Amerikos Balsą“. Kas gi su juo gali konkuruoti!

Kolegiškai!

Bernardas Brazdžionis

P. S. Ką tik baigiau skaityti „Beragio ožio metų“ romaną. Paliko gilų įspūdį. Ypač vienu požiūriu patiko – kad visas veiklas: žmonės, kalba, aplinka aukštaitiškai, savi.

B.

Tekstas ant atvirlaiškio, išsiųsto sugrįžus iš viešnagės Europoje:

Po to, kai grįžti iš kelionių, pasaulis tikrai, kaip toį Disneilendo dainoj, gerokai sumažėjęs lieka. Ir jūs, mielieji Barėnai, buvote gana tolokai, o dabar priartėjot, tapot savi. Džiaugiuosi, dėkoju. Vėliau parašysiu ilgesnį laišką. Jūsų

B. B.

83.8.10

83.8.22

Mielieji,

po visų karščių ir kelionių jau ilsiuos namie. Prisimenu ir neužmiršiu jūsų malonaus sutikimo, priėmimo ir popietės jūsų knygomis ir piešiniais užverstoje pastogėje.

Švedijoje dienos praėjo daugiau asmeniškai, o Vokietijoje – Augsburgė – visuomeniškai. Įdomu buvo vienu ypu perskristi bent per tris valstybes. Lietuviai visur tie patys. O kur sutinki artimus ir kolegas, ten jautiesi irgi beveik kaip namie, jeigu namais galima pavadinti pakeles, kuriose taip ilgai užsibuvome. Kolegiškai jūsų

Bern. Brazdžionis

[12]

84.3.26

Malonus Kolega,

širdingai sveikinu ir džiaugiuosi, kad Bendruomenės literatūros premija paskirta už Jūsų „Beragio ožio metų“ romaną. Jis to labai vertas. Galbūt tai autorių paskatins toliau tęsti Ignaco epą.

Jeigu atvyktumėt į premijos įteikimo iškilmes Detroite,¹¹ kviečiu Amerikoje pasilikti ilgiau ir būtinai užsukti į Kaliforniją, o kartu ir į Los Angeles ir Visitą. Čia mes su Ale Rūta jau apkalbėjome, kad mielai sutiktume, priimtume, pavaišintume, įdomesnių vietų aprodytume, ir tas Kolegai nekaštuotų nė cento. Jeigu vyktumėt abu su žmona, kviečiame ir laukiame abiejų. Detroite bus mūsų „atstovas“ Bronys Raila (kuriam paskirta Bendruomenės radijo premija), su juo galėtumėt atskristi į Los Angeles, o aš pasitikičiau ir visur būčiau šoferis ir gidas.

Kolegiškai spaudžiu dešinę!

Bern. Brazdžionis

[13]

Malonus kolega,

čia ištraukėlė iš „mūsų“ spaudos pagrėbstų.¹² Kai paskirs naują karalienės bardą, jei būt kolegai patogų, prieinama ir taip toliau, norėčiau gauti porą iškarpų iš spaudos – teigiamą ir neigiamą atsiliepimą, žinoma, jei toks „jūsų“ spaudoje įmanomas.

Kolegos „pagrėbstus“ visada mielai skaitau. Gaila, kad „Draugo“ kultūrinis (ir literatūrinis) priedas labai negyvas, neaktualus ir dažnai verčiasi ilgiausiomis fi-

losofinėmis paklodėmis. O kronika ne tik pagyvintų laikraštį, bet ir ateičiai paliktų „istorinių“ trupinių iš mūsų (t. y. lietuvių) kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo. Dabar gi jis toks anemiškas arba jo visai nėra.

Kolegiškai!

Bernardas Brazdžionis

84.10.31

[14]

Malonus kolega,

laikas bėga, bet ana kelionė Anglijoje (ir jūsų Londone) neišeina iš atminties. Pasiilgstu visų, kurie mane sutiko, šiltai priėmė, bet labiausiai pasiilgstu jūsų, mieli Barėnai. Pasiilgstu sodria aukštaitiška kalba Kazimiero raštų, kurie taip artimi mano širdžiai. Filmos juosta prabėga atmintyje daugybe vaizdų nuo Furthofo iki universiteto Kaune, kur dar taip norėtusi pamatyti, pereiti humanitarinių rūmų koridoriais ir paklausti, ar neatsisauks linksmi jaunuoliški humanitarų kolegų, anot to kalambūro, „Ronkaus, Stonkaus, Stalioraičio ir plaukuotojo Gustaičio“ balsų aidai... Balsai nutilo. Nutils ir aidai. O kaip dar norėtusi su nenutilusiais, bent netuomečiais susitikti.

Rodos, pokalbyje, atspauستame „L. D.“ žurnale, buvo užsiminta apie kolegos atsiminimų rašymą. Vėl užsimenu. Gundau. Laukiu... Laikas bėga. O mes jame vis silpnėsiu žingsniu einam. Laikykimės. Kad sulauktume 1987-ųjų. Juk vienmečiai.

Su gražiausiais švenčių¹³ linkėjimais!

Bern. Brazdžionis su žmona

1985

[15]

Malonus Kolega, 86.12.11

buvau užsikepęs parašyti ilgą laišką po to, kai perskaičiau repliką „Gimtajame krašte“, atsiliepiant į Jūsų rašinį apie tai, kad negalima nei į Lietuvą knygų nusiųsti, nei iš ten gauti. Stebiuosi jų „marksistinė“ logika, kuri leidžia taip „adverniškai“ (kaip darydavo žaisdami gimtinėje piemenys, apie Pasvalį...) kalbėti. Nieką neužsimindami, kas draudžia knygas iš Lietu-

vos ir į Lietuvą siųsti, akiplėšiškai šoka pulti „Draugą“, kuris, esą, per metus tik porą knygų, Lietuvoje išleistų, teparecenzavęs, ir dar kvailiau, ima kaltinti išeivius, kurie užsidėję „apynasrius“ ir biją jų nusiimti, kurie neleidžia nei į ten knygų siųsti, nei iš ten gauti. Tai jau per daug. Nežinau, kaip į tokias nesąmones jiems galėtų atsakyti. Ar iš viso neatsakyti, nesgi tai blogos valios arba su „apynasriais“ žmonių darbas.

Girdėjau, kad po Reimerio, užsitarnavusio Taikos komiteto pirmininko šepetį, naujas redaktorius, ilgai gyvenęs užsieniuose, vėsiąs kultūringesnę „G. K.“ liniją. Kol kas atrodo, kad nei linija, nei politika nepasikeitęs. Ot ir bendradarbiauk (arba nors ir bendrauk) su tokiomis, kurioms „liniją“ nubrėžia partija ir, nors būdami gal ir geros valios žmonės, nieko negali savo praveisti. Partijos ir Maskvos draudimus reikia suversti išeiviams, jų išrastam keiksmazodžiui „vaduotojams“.

Tuos žodžius berašydamas atsiminiau vieną įvykį „Liet. dienų“ redakcijoje. Buvo užėję keli svečiai iš Lietuvos, tarp jų – rašyt. Jonas Avyžius, „Tėviškės“ pareigonis Petrauskas ir dar pora. Tarp kitų kalbų Petrauskas (kuris paprašė jo vaikams užrašyti „Meškiuką Rudnosiuką“, o po jo atsitrašinę ir kiti) ims ir pompastiškai užgiedos: „Palaukit, kai mes jus išvaduosime“ (suprask, nebebus nei rubežių, nei cenzūrų, nei draudimų...). „LD“ leidėjas, lyg to ir būtų laukęs, su humoru atsakė: „Išvaduokit tik patys, tada nereiks nė mūsų vaduoti!“ Visi prapliupo (tikrai visi) juokais, ir pokalbis nusuko į kitas temas.

Gražių švenčių ir gerų, kūrybingų Naujųjų metų!

Kolegiškai Bern. Brazdžionis

[16]

Malonus Kolega, 89.4.30

pradžiuginai mane storu laišku, ką jau ir besakyti. Paties stilium, paskaitęs „Meškos maurojimo metų“ ištrauką, ir pradedu šį laišką.

[...]

Ačiū už kelioninius linkėjimus. Į kelionę rengiuosi kaip į didelę nežinomąybę. Daug kas sako ir rašo, kad žmonės laukia, kad pasiilgę, kad gražiai priims. Bet ar

aš sugebėsiu gražiai pasirodyti? Labai sunkus uždaviny. Daug nežinomųjų.

Didelės permainos tėvynėje džiugina ir vilioja savo akimis pamatyti, visa savo siela ir kūnu pajusti.

Gražiai, gerai, bičiuliškai (ar net entuziastingai) kalba artimieji bičiuliai, seni draugai, ogi žinoma, kad yra dar daug seno raugo prisigėrusių „biurokratų“, kaip jie nekaltai sako; yra net ir tarp pačių rašytojų, kurie arba lindi kaip kokie kurmiai, arba dar net savo pozicijas gina, naujuosius persitvarkymus puola. Iš savo senų aukštų pozicijų, iš aukštumos kalba, lyg jokių permainų nebūtų, nereiktų, lyg vėl jie norėtų viešpatauti tartum anais gerais laikais, kai buvo stalininė tvarka ir teisybė.

O kol kas ir viešpatauja [...]. Ogi jie turi ir savo gynėjų. Taigi.

Džiugu matyt, kad visa (beveik visa) spauda yra tiek pasikeitusi į gerąją pusę, kad kartais skaitai ir negali atsistebėti jų tonu, drąsa, jų iki šiolei išsaugota tautine ambicija ir demokratiška galvosena.

Bet – „duosis matyt“, kaip ta inteligentė sakė.

O tuo tarpu – judviem abiem su mieląja Paties Bičiule daugybė geriausių linkėjimų –

Jūsų Bern. Brazdžionis

[17]

Senos nuotraukos, vaizduojančios Kauno universiteto rūmus, apačioje:

Malonus kolega Kazimierai, kiek kartų kopta šiais laiptais ir eita pro šias duris į mūsų neužmirštamą Alma Mater! Vis mažiau mūsų liečia ir vis, rodos, brangesni vieni kitiems daromės, artimesni, nors ir per vandenynus tenka tiesti ranką su gražiausiais švenčių ir geriausiais Naujųjų metų linkėjimais – Tau ir taviškei.

Kolegiškai Bern. Brazdžionis

*

Pastarasis laiškas parašytas jau sugrįžus iš tėvynės, kurioje nebūta keturiasdešimt penkerius metus.

Netrukus sukaks lygiai ketvirtis amžiaus, kai Bernardą Brazdžionį vėl išvydome Lietuvoje ir trylika metų

turėjome galimybę susitikti, bendrauti, kartu pergyventi tai, kuo pirmąjį dešimtmetį gyveno vėl nepriklausoma Lietuva. Esame ir dar poros reikšmingų datų išvakarėse: netrukus sukanka 90 metų, kai išspausdintas pirmasis Brazdžionio eilėraštis, 75 metai, kai poetui paskirta Valstybinė literatūros premija.

Iš to paties Pumpėnų valsčiaus kilęs ir Londone gyvenęs Kazimieras Barėnas, deja, nesiryzo tokiai kelionei, nors tėvynę ir antruosius jo namus skyrė kur kas mažesnis atstumas. Žinoma, kalčiausi sveikatos reikalai. Dėl to labai krintosi. Tačiau apie Lietuvoje vyraujančius vėjus žinojo ne ką mažiau nei čia gyvenantys. Džiaugėsi kiekvienu žingsniu pirmyn, pergyveno dėl nesėkmių, problemų.

Du bendraamžiai ir prasidėjus naujiems laikams dažnai susirašinėjo. Barėno laiškuose daug *balto pavydo*, kad kolega gali vaikščioti gimtąja žeme, su plunksnos broliais ir sesėmis, kalbėtis su skaitytojais, diskutuoti, dalyvauti literatūros vakaruose.

Gal atsitiktinai, gal ne (nespėjau paklausti) kartu su šia korespondencija Barėnas atsiuntė dar vieną iš Los Andželo gautą laišką, jo autorius – kitas senas bičiulis Bronys Raila, pažįstamas dar iš studijų metų, beje, artimiausias Brazdžionio kaimynas. Tačiau tai, ką 1989 m. liepos 17 d. senas bičiulis rašo kitam bičiuliui apie bendrą draugą labiau panašu į deguto lašą:

„O visgi gaila, kad Rozalimo ir Panevėžio man jau turbūt nebeteks pamatyti (nepaisant Gorbačiovo „pavasario“ atmosferos). Viena, kad amžius gilėja ir išvis toliau nebesinori keliauti, ypač tokiom nevykusiom aplinkybėm, kaip sovietų muitinės ir kitokie varžymai. O antra, tai pastebėjau, kad aš vis dar ten valdžios akyse tebesu pačiame juodžiausiame sąraše, visaip ignoruojamas ir niekinamas (nesvarbu, kad dabar tik viešai pritilo, bet KGB ir kiti organai budi atidžiai). Tad gal geriau nepertempti kantrybės stygų ir neieškoti progų provokacijai.

Tegu į Lietuvą dabar keliauja ir ten išgarbinimais naudojasi tie, kurie dar neseniai pasiliovė per du dešimtmečius trukusį mūsų koneveikimą, kad mes, ypač rezistentai santarvininkai, buvom ir esam kolaborantai, okupanto rėmėjai etc. Toks buvo gi ir pranašas Bernardas, kuris dabar jau ten važiavo ir premijas bei pagyri-

mus ėmė net iš pačių tarybinių įstaigų pareigūnų. O ką anksčiau kalbėdavo, pvz., apie Gustaitį ar Santvarą, kurių knygelės ten buvo išleistos? Dabar gi ir tų neatlaidžių kovotojų superpatriotų knygos ten jau išleidžiamos... Tu negali įsivaizduoti, kaip dabar ant Brazdžionio ar Vaičiulaičio niršta tie „nekatalikai“, kurie buvo šmeižiami už tai ar ir už mažiau, ką dabar daro tie katalikai...“

Regis, Barėnas nieko neatsakė kolegai į pastarąsias eilutes, bent jau nepavyko tokio laiško surasti. Tačiau, šiek tiek pažinodamas rašytoją, maždaug įsivaizduoju, kaip nesmagu buvo jas skaityti. Kita vertus, jose nėra kažko ypač naujo, pats dar Amerikoje tai buvau girdėjęs iš Antano Gustaičio ir Stasio Santvaro. Tiesa, jie apie tai kalbėjo ne taip aštriai, be paniekos gaidelių. ■

¹ Baigiantis 1944 m. vasarai, būrelis pabėgėlių iš Lietuvos, tarp jų – Kazimieras Barėnas, Bernardas Brazdžionis ir Kazys Bradūnas su šeimomis, kalbininkas Leonardas Dambriūnas ir kiti, glaudėsi Furthofe, dauguma dirbo dildžių fabrike.

² Pirmąjį K. Barėno novelių rinkinį „Giedra visad grįžta“ 1953 m. išleido Tremtis (Meningenas).

³ Eilėraščių rinkinys „Didžioji kryžkelė“ išėjo 1953 m.

⁴ „Lietuvių beletristikos antologijos“ II tomą, kuriame išspausdinti „Balandžiai“, Lietuviškos knygos klubas (Čikaga) išleido tik 1965 m. Tada K. Barėnas jau buvo išleidęs ir antrą novelių rinkinį „Karališka diena“ (1957).

⁵ *Lietuvių dienos* – žurnalas, kurį redagavo B. Brazdžionis.

⁶ K. Barėnas – ilgametis (1957–1973; 1978; 1979–1981) *Europos lietuvių* redaktorius.

⁷ Kalbama apie K. Barėno sudarinėjamą skaitymų augantiems ir suaugusiems knygą „Sauja derliaus“, kurią 1957 m. išleido *Nida*.

⁸ 1957–1973 m. K. Barėnas vadovavo Nidos knygų klubui, išleidusiam per šimtą išėivijos rašytojų knygų.

⁹ Bronius Daunoras – buvęs *Europos lietuvių* redaktorius, kurį pakeitė K. Barėnas.

¹⁰ K. Barėno laiškas B. Brazdžioniui.

¹¹ Iškilmėse, kurios įvyko 1984 m. balandžio 15 d. Detroite, pats laureatas nedalyvavo, nors ir buvo primygtinai prašomas.

¹² Laiške įdėtas įdomus atspaudas iš *Newsweek* knygų puslapio, kurio herojai – Anglijos karaliai ir poetai.

¹³ Laiškas rašytas Kalėdų išvakarėse.



EGOISTŲ TANGO

„Duok Dieve, kad visi mano amžiaus politikai raskas dėtų ant Biblijos. Bet ne, daugelis jas mėgsta dėti ant svetimų pinigų arba ant svetimų moterų“, – teisėtai piktinasi Biržų rajono savivaldybės tarybos narys Kęstutis Slavinskas, vyras pačiame gražume, tokia išmintimi nušvitęs iškart po to, kai iš Amerikos mormonų gavo dovanų Šventąjį Raštą.

O jeigu taip kiekvienas politikas gautų po knygą (ar klas su lyra irgi būtų ne pro šalį)? Gal pagaliau šventė (ne tik vasario 14-oji su 16-ąja, bet kasdieninė, nuo sausio iki sausio) ateitų į Lietuvos kiemą? Ir švęstume pakiliai, masiškai, nes esame nusipelnę, o „tokių mūsų *neišpasakytai* daug“, pasak Algirdo II, kuris būsimų permanentinių švenčių išvakarėse apdairiai nutarė padidinti akcizą alkoholiui. Juk jau Čechovas aiškino: „Deginė balta, bet rausvina nosį ir juodina reputaciją.“ Premjero sprendimu, tokių padarinių bus mažiau, o pinigų biudžete – daugiau. Tada nereikės *Vakaro žinių* žiniams (*pardon*, intelektualinei REDKOLEGIJAI) visuose pakampiuose skalambyti, kad ir vėl dangus griūva.

„Lietuvos tarp *išrinktųjų tautų* nėra. Kodėl taip *nusižeminta*?“ – rūsčiai klausia bulvarinio laikraščio intelektualinė brigada. Bet suprask, kad gudrus, ar čia kalbama apie Sočio olimpiadą, kur mus jau apšovė net broliukai latviai (keletas jų tapo treči iš priekio, keletas mūsiškių – treči iš užpakalio), ar apie sočius pietus už (pad)orų atlyginimą? Voltaire'as sakė: „Niekam netinkamas tas, kuris tinka tik sau pačiam.“ O jeigu netinka net sau? (Taip sako *Vakaro žinių* žyniai.)

Galiu visus paguosti, kad ir senų senovėje buvo, ir dabarties laikais yra 3 egoistų kategorijos. Vieni egoistai gyvena patys ir leidžia gyventi kitiems. Antri gyvena patys, bet neleidžia gyventi kitiems. O treči nei patys gyvena,

nei kitiems leidžia. Svarbiausia ir sunkiausia nustatyti, kurių pas mus „*neišpasakytai* daug“. Nė viena yda juk nėra tokia naivi, kad nevaizduotų dorybės, kaip yra sakęs Shakespeare'as. Bet jeigu sukčiai žinotų visus garbingumo pranašumus, jie liautųsi sukčiavę, kaip spėju aš, dėliodama politinį pasjansą savo būrimo salone *Dura necésitas*. Ar iš priekio žvelgsi, ar iš užpakalio, aišku viena: žmonės, manantys, kad pinigai gali viską, patys gali viską padaryti už pinigus. Štai kodėl Konstitucinis teismas visiškai motyvuotai nurodė sau ir politikams pakelti algas. Dabar belieka laukti, ar tikrai viską anie padarys už pinigus.

Tačiau ir Lietuvoje gyvena ne vien pesimistai ir pavyduoliai. Štai Zvonkė, net praradusi BUNKerį, neprarado optimizmo. „Mano vyras gali!“ – džiūgauja per TV kanalus, vis primindama, kad antrasis jos eksusuoktinis mėgsta entuziastingai ravėti svetimus darželius.

Šventa tiesa, kad meilė žvelgia pro teleskopą, o pavydas – per mikroskopą. Mikroskopininkų esama ir tarp 12 kandidatų į prezidentus, o būrelis margo plauko bendraminčių užsimojo iškelti dar ir 13! „Mes be Pakso nenurimsim!“ – tvirtai pareiškė, matyt, žinodami, kad tas, kuris įsimylėjęs save, varžovų neturi...

Nieko nėra neįmanomo! Juk net krokodilai karstosi po medžius, nors niekas, net akyliausi stebėtojai, nėra matę, kaip jie ten įsiropščia. Tad skrajojančiam Rolandui ant žalio medinio arklio vėl įjoti Prezidentūron – vieni juokai. Juo labiau kad žvaigždės dėstosi kaip reta palankiai, o naujasis Rusijos ambasadorius jau užsiminė, esą pats laikas tango (tai toks porinis šokis su stambiais stabtelėjimais) Vilniui šokti su Maskva... ■

Tiesiai iš politinių šokių salės
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2014. 2 (590)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

History is Written by the Winners. The case of Russia and Lithuania. A conversation with Andrius Martinkus conducted by Tomas Kavaliauskas (page 2).

Vita GRUODYTĖ. **Invasion of Sound into Public Spaces.** The problem discussed by French musicologist Jacques Amblard in his article „Compulsory Music“ is not new and it is being mentioned from time to time and not only in musical contexts, however, it is discussed rarely and mostly superficially. This phenomenon took root in Lithuania after the reestablishment of independence (page 10).

Lina DUMBLIAUSKAITĖ. **Will Lithuanian Intellectuals Destroy the State?** This question burdened me when I read the book *The Ruins of National Ethics or How to Kill the State with the Hands of its Intellectuals* by Eglė Wittig-Marcinkevičiūtė (Kultūros barai, 2013) (page 17).

Leonardas ANDRIEKUS. **Poems** (page 19).

Łukasz DREWNIAK. **Inescapability.** Analytical essay by Polish theater critic about Lithuanian theater director Oskaras Koršunovas (page 21).

Tadas PABEDINSKAS. **Perspectives of Crossing Eyes.** The community of the blind through the lenses of photographers Romualdas Požerskis and Mindaugas Kavaliauskas (page 32).

Kęstutis ŠAPOKA. **The Paths of Small Animals.** About the new exhibition of the members of Lithuanian association of interdisciplinary artists titled „Let-me-in“ in the spaces of Malonioji 6 and performance of Monika Dirsytė titled „Real-not real“ in Jonas Mekas Visual Arts Center (page 36).

Ramunė BALEVIČIŪTĖ. **Lessons of Theatre for Children – to Whom?** Thoughts after the festival „Different Theatre for Children‘14“ (page 40).

Andrius JEVSEJEVAS. **All Roads Lead from Lithuania.** Theatre critic claim that they attended the sixth theatre festival *Boska komedia* not only to see what important happened on Polish stages last year but also hoping to find out whether Lithuanian theatre life is in reality safe and utmost hermetic (page 43).

Ieva STEPONAVIČIŪTĖ-ALEKSIEJŪNIENĖ. **About Love of Iceland, „The Shores of Soul“ and Other Revelations.** This article is a modest gesture of respect not only to the state that was the first to acknowledge Lithuania's independence but also to its people who care about such remote and strange country as Lithuania (page 48).

Liudvika POČIŪNIENĖ. **Creators temptation.** Notes on the margins (page 57).

Petras REPŠYS. **About My Teacher.** About the book „Elena Jakutytė“ (page 63).

Aldona ŽEMAITYTĖ. **Republic of Paulava.** About the book „Povilas Ksavėras Bžostovskis. Paulavos Respublika“ edited by Aurelija Arlauskienė, Liucija Jurgelevič and Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Projektų vykdymo sprendimai, 2014, p. 263 (page 64).

Rimantas GUČAS. **Tourists, Communities and Organs of Tytuvėnai.** Many funds of EU that foresee a possibility to restore heritage stress the importance of tourism while applying for financial resources. This was mentioned on many occasions during International conference Cultural heritage and the EU2020-strategy - towards an integrated approach. EU gives large financial amounts to take care of heritage and to use it for purposes of tourism. Let us hope that not only tourists will be taken into consideration but also those who would like to get knowledge of things in a more serious way – for example to listen to unique sound of organs (page 67).

Arthur HERMANN. **A “German” in the Gymnasium of February 16th in 1959-1966.** This high school was established sixty years ago and there are lot of articles in the press about its activities. Especially in recent years, however no one attempted to write down memoirs of its former teachers and pupils. Thus the author presents his memoirs in order to encourage other people to reconstruct their memories of the school (page 73).

Martynas ANYSAS. **Klaipėda Region's Connection to Lithuania.** Historical publication. Continued from the issue no 1. The author reconstructs the events of 1923 when the uprising in Klaipėda region took place. Due to the activities of insurgents – patriots of Lithuania the region was finally joined to Lithuania despite of the negative attitude of local German inhabitants who treated this region as an integral part of Germany (page 80).

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS. **What Do We learn of Bernardas Brazdžionis from His Letters.** Brazdžionis corresponded with many people – colleagues, friends and strangers who loved his poetry. This publication presents his letters to Kazimieras Barėnas, Lithuanian writer who lived in London. These are exchanges of two important writers, editors, who both studied at Kaunas University and lived at a certain period in Furthof (page 86).

Krescencija ŠURKUTĖ. **Egoists dancing tango.** Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 94).

Padėka

Kultūros barus parėmė: Vladas Kaupas (1000 USD), kuklesnėmis sumomis” – Jonas Kanopka, Kęstutis Keblys, Janina Malijauskienė, Ada Sutkus (Sutkuvienė), Dalia Šlenienė, Marija Paškevičienė



Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Tomas KAVALIUSKAS, Tatiana ZHURZHENKO

Post-Orange Ukraine: Lost years? (En) (Lt)

A conversation with Tatiana Zhurzhenko

In an interview conducted before Euromaidan commenced, Tatiana Zhurzhenko discusses the intricacies of regional tensions surrounding Ukraine, taking into consideration questions of memory, language and a putative civic, liberal Ukrainian nationalism.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

Bo ISENBERG

Critique and crisis (En) (Lt)

Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity

The modern consciousness as crisis: Reinhart Koselleck's study of the origins of critique in the Enlightenment and its role in the revolutionary developments of the late eighteenth century is a work of historical hermeneutics whose relevance remains undiminished.

Nicholas BRADBURY, Almantas SAMALAVICIUS

The freedom of the fox in the chicken run (En) (Lt)

A conversation with novelist Nicholas Bradbury

Nicholas Bradbury made his literary debut this year with the novel „Market Farm“, a reworking of George Orwell's „Animal Farm“ for the free market era. He talks here about influences for his satirical take on the current financial crisis and potential grounds for hope for the future.

Almantas SAMALAVIČIUS, Immanuel WALLERSTEIN

New world-system? (En) (Lt)

A conversation with Immanuel Wallerstein

At some point, there is a tilt; there always is. Then we shall settle down into our new historical system. Wallerstein foresees one of two possibilities: more hierarchy, exploitation and polarization; or a system that has never yet existed, based on relative democracy and relative equality.

Béla NÓVÉ

The Orphans of '56 (En) (Lt)

Hungarian child refugees and their stories

Of the 200,000 Hungarian refugees who fled Hungary following the Soviet invasion in 1956, close to 20,000 were „unaccompanied minors“. Shortly after the fifty-sixth anniversary of the Hungarian Revolution, historian and former dissident Béla Nóvé traces their life stories.

Molly Scott CATO, Almantas SAMALAVIČIUS

Flourishing within limits (En) (Lt)

A conversation with green economist Molly Scott Cato.

Green economist Molly Scott Cato acknowledges the extraordinary advances that economic growth has brought. However, she insists that only by learning to flourish within limits can we hope to regain our sense of the good life.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

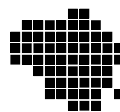


SRTR fondas Kultūros

barų 2014 m. projektui

„Kultūros krizė ar krizės kultūra?“

skyrė 50 000 litų finansinę paramą.



MOKSLAS • EKONOMIKA • SANGLAUDA



EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS

Kuriame Lietuvos ateitį

Projektas Aukštosios kultūros impulsai mokykloms AKIM finansuojamas Europos socialinio fondo pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė Spauda, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 3200 egz.

Kaina – 4,99 Lt



Laima KREIVYTĖ. Bandymas susigrąžinti aurą postmechaninės reprodukcijos epochoje. Trys paveikslai iš mano namų (Šv. Marija; Domicėlė Tarabildienė „Žvaigždynas“, 1932, Jonas Valatkevičius „Space“). 2014



Monika DIRSYTĖ. Tikra-netikra. Performanso scena

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

Apie šias dvi parodas skaitykite p. 36



Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2014. Nr. 2 (589), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106



9 770134 310009